

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ**

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

РОМАНЮК ГАННА ОЛЕГІВНА

УДК 342.5 (477)

ДИСЕРТАЦІЯ

**ІНСТИТУЦІЙНА НЕЗАЛЕЖНІСТЬ НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ
УКРАЇНИ В ПРОЦЕСІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ:
КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ**

08 – Право

081 – Право

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ **Г. О. РОМАНЮК**

Науковий керівник: **Калиновський Богдан Валерійович,**

доктор юридичних наук, професор

Київ – 2026

АНОТАЦІЯ

Романюк Г. О. Інституційна незалежність Національного банку України в процесі європейської інтеграції: конституційно-правовий аспект.

– Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право. Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2026.

Дисертація присвячена комплексному конституційно-правовому дослідженню інституційної незалежності Національного банку України в умовах європейської інтеграції. У роботі здійснено системний аналіз доктринальних, організаційно-правових, функціональних і безпекових засад незалежності Національного банку України, а також визначено її значення для забезпечення фінансової стабільності, економічної безпеки держави та виконання євроінтеграційних зобов'язань України.

Актуальність дослідження зумовлена посиленням ролі Національного банку України як ключової публічно-правової інституції в умовах воєнного стану, макроекономічної нестабільності, трансформації фінансового сектору та реалізації стратегічного курсу України на членство в Європейському Союзі. Право Європейського Союзу та стандарти Європейської системи центральних банків передбачають високий рівень інституційної, функціональної та фінансової незалежності національних центральних банків, що актуалізує потребу адаптації конституційно-правових механізмів забезпечення незалежності Національного банку України до європейських вимог.

У дисертації обґрунтовано авторську концепцію інституційної незалежності Національного банку України як комплексної правової категорії, що охоплює організаційну автономію, функціональну самостійність, фінансову незалежність, належний рівень інституційної спроможності, а також ефективні гарантії захисту від політичного та адміністративного впливу. Доведено, що незалежність центрального банку має поєднуватися з механізмами підзвітності, прозорості та парламентського контролю відповідно до принципів верховенства права та європейських стандартів належного врядування.

Дисертація складається з трьох розділів, поділених на дев'ять підрозділів, у яких послідовно досліджено теоретико-методологічні основи конституційно-правового статусу Національного банку України, функції та повноваження центрального банку як вимір його інституційної незалежності, а також сучасні виклики та механізми її забезпечення в процесі європейської інтеграції.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у процесі конституційно-правового регулювання статусу та діяльності Національного банку України в умовах європейської інтеграції. Предметом дослідження є конституційно-правовий вимір інституційної незалежності Національного банку України в процесі європейської інтеграції. Для досягнення мети дисертаційного дослідження та отримання обґрунтованих і достовірних результатів використано сукупність загальнонаукових, спеціально-юридичних і міждисциплінарних методів пізнання, серед яких: діалектичний, системний, структурно-функціональний, формально-логічний, герменевтичний, порівняльно-правовий, формально-юридичний, метод правового моделювання та прогнозування, які у своїй сукупності становлять теоретико-методологічну основу дослідження.

У першому розділі дисертації здійснено комплексний аналіз доктринальних підходів до розуміння інституційної незалежності центральних банків у вітчизняній та зарубіжній правовій науці, систематизовано основні теоретико-методологічні концепції дослідження конституційно-правового статусу Національного банку України, розкрито еволюцію наукових поглядів на роль центрального банку в системі публічної влади. Проаналізовано особливості конституційно-правової регламентації статусу Національного банку України, визначено проблемні аспекти чинного законодавства та окреслено напрями його вдосконалення. Особливу увагу приділено впливу права Європейського Союзу, стандартів Європейської системи центральних банків та практики Європейського центрального банку на формування національної моделі інституційної незалежності в умовах європейської інтеграції. Обґрунтовано пропозиції щодо вдосконалення конституційно-правового регулювання статусу та інституційної незалежності Національного банку України, зокрема шляхом уточнення положень статті 99 Конституції України з урахуванням стандартів Європейської

системи центральних банків, практики Європейського центрального банку та вимог права Європейського Союзу.

Другий розділ присвячено всебічному дослідженню інституційної, функціональної та організаційної спроможності Національного банку України як ключової передумови реалізації його незалежного статусу. У межах розділу проаналізовано зміст і особливості регуляторних та наглядових повноважень Національного банку України у фінансовому секторі, зокрема щодо банківських і небанківських надавачів фінансових послуг, охарактеризовано механізми державного регулювання та нагляду на ринку фінансових послуг. Досліджено організаційну структуру центрального банку, систему внутрішнього управління, кадрову політику, процедури прийняття рішень та інструменти внутрішнього контролю як складові забезпечення його інституційної автономії, професійної незалежності та ефективності діяльності. Обґрунтовано та розроблено пропозицію щодо внесення змін до статті 53 Закону України «Про Національний банк України» з метою посилення правових гарантій незалежності Національного банку України з урахуванням практики правового регулювання гарантій незалежності інших державних органів, стандартів Європейської системи центральних банків та вимог права Європейського Союзу шляхом викладення зазначеної статті в новій редакції.

У третьому розділі визначено сучасні виклики інституційній незалежності Національного банку України в умовах воєнного стану, зростання фінансових ризиків, макроекономічної нестабільності та активізації євроінтеграційних процесів. Проаналізовано вплив зовнішніх і внутрішніх факторів на діяльність центрального банку, досліджено організаційно-правові, безпекові та інституційні інструменти забезпечення його незалежності. Розкрито систему правових гарантій автономії Національного банку України, механізми його підзвітності, прозорості та взаємодії з органами державної влади.

За результатами проведеного дослідження сформульовано основні висновки, що відображають авторське бачення конституційно-правової природи та механізмів забезпечення інституційної незалежності Національного банку України в процесі європейської інтеграції. Доведено, що інституційна

незалежність Національного банку України є комплексною правовою категорією, яка охоплює організаційну, функціональну та фінансову автономію, належний рівень інституційної спроможності, а також систему правових гарантій захисту від політичного та адміністративного впливу.

Обґрунтовано, що ефективна реалізація незалежності центрального банку можлива лише за умови поєднання автономності з дієвими механізмами підзвітності, прозорості та парламентського контролю, що відповідає принципам верховенства права та стандартам Європейського Союзу. Встановлено, що чинна модель конституційно-правового регулювання статусу Національного банку України потребує подальшого вдосконалення з метою системного узгодження з правом Європейського Союзу та стандартами Європейської системи центральних банків.

У дисертації зроблено висновок про необхідність конституційного закріплення гарантій інституційної незалежності Національного банку України як ключового елементу його правового статусу, що сприятиме зміцненню фінансової стабільності, економічної безпеки держави та виконанню євроінтеграційних зобов'язань України в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення.

Практичне значення отриманих результатів полягає у можливості їх використання у правозастосовній діяльності Національного банку України під час здійснення державного регулювання та нагляду за діяльністю з надання фінансових і супровідних послуг, підвищення якості правового забезпечення наглядової діяльності, удосконалення інституційних механізмів регулювання небанківського фінансового сектору та зміцнення інституційної спроможності Національного банку України, а також в освітньому та експертно-аналітичному середовищі.

Перспектива подальших наукових пошуків полягає в необхідності поглибленого дослідження окремих аспектів реалізації інституційної незалежності Національного банку України в умовах подальшої європейської інтеграції, зокрема у частині вдосконалення механізмів взаємодії центрального банку з органами державної влади, розвитку наглядових практик у фінансовому

секторі та забезпечення балансу між незалежністю, підзвітністю і прозорістю діяльності Національного банку України.

Ключові слова: Національний банк України, центральний банк, конституційно-правовий статус, Конституція України, інституційна незалежність, європейська інтеграція, Європейський Союз, Європейський Центральний Банк, інституційна спроможність, функціональна спроможність, державна політика, державне регулювання, правове регулювання, фінансовий сектор, гарантії, безпекові інструменти.

SUMMARY

Romaniuk H. O. Institutional Independence of the National Bank of Ukraine in the Process of European Integration: Constitutional and Legal Aspect. – Qualifying scientific paper retaining manuscript rights.

Dissertation for the Degree of Doctor of Philosophy in Specialty 081 – Law. National Academy of Internal Affairs, Kyiv, 2026.

The dissertation is devoted to a comprehensive constitutional and legal study of the institutional independence of the National Bank of Ukraine in the context of European integration. The research provides a systematic analysis of the doctrinal, organizational, legal, functional, and security-related foundations of the independence of the National Bank of Ukraine and determines its significance for ensuring financial stability, economic security of the state, and fulfillment of Ukraine's European integration commitments.

The relevance of the research is determined by the increasing role of the National Bank of Ukraine as a key public-law institution under conditions of martial law, macroeconomic instability, transformation of the financial sector, and implementation of Ukraine's strategic course towards membership in the European Union. European Union law and the standards of the European System of Central Banks provide for a high level of institutional, functional, and financial independence of national central banks, which actualizes the need to adapt the constitutional and legal mechanisms for ensuring the independence of the National Bank of Ukraine to European requirements.

The dissertation substantiates the author's concept of the institutional independence of the National Bank of Ukraine as a complex legal category encompassing organizational autonomy, functional independence, financial independence, an adequate level of institutional capacity, as well as effective guarantees of protection against political and administrative interference. It is demonstrated that the independence of the central bank should be combined with mechanisms of accountability, transparency, and parliamentary oversight in accordance with the principles of the rule of law and European standards of good governance.

The dissertation consists of three chapters divided into nine subsections, which consistently examine the theoretical and methodological foundations of the constitutional and legal status of the National Bank of Ukraine, the functions and powers of the central bank as a dimension of its institutional independence, as well as contemporary challenges and mechanisms for ensuring such independence in the process of European integration.

The object of the research is social relations arising in the process of constitutional and legal regulation of the status and activities of the National Bank of Ukraine in the context of European integration. The subject of the research is the constitutional and legal dimension of the institutional independence of the National Bank of Ukraine in the process of European integration.

In order to achieve the purpose of the dissertation and obtain substantiated and reliable results, a set of general scientific, special legal, and interdisciplinary research methods was applied, including dialectical, systemic, structural-functional, formal-logical, hermeneutic, comparative-legal, formal-legal methods, as well as legal modeling and forecasting, which together form the theoretical and methodological basis of the study.

In the first chapter of the dissertation, a comprehensive analysis of doctrinal approaches to understanding the institutional independence of central banks in domestic and foreign legal scholarship is conducted. The main theoretical and methodological concepts for studying the constitutional and legal status of the National Bank of Ukraine are systematized, and the evolution of academic views on the role of the central bank within the system of public authority is revealed. The specific features of the constitutional and legal regulation of the status of the National Bank of Ukraine are analyzed, problematic aspects of the current legislation are identified, and directions for its improvement are outlined. Particular attention is paid to the influence of European Union law, the standards of the European System of Central Banks, and the practice of the European Central Bank on the formation of the national model of institutional independence in the context of European integration. Proposals for improving the constitutional and legal regulation of the status and institutional independence of the National Bank of Ukraine are substantiated, in particular through

clarifying the provisions of Article 99 of the Constitution of Ukraine in accordance with the standards of the European System of Central Banks, the practice of the European Central Bank, and the requirements of European Union law.

The second chapter is devoted to a comprehensive study of the institutional, functional, and organizational capacity of the National Bank of Ukraine as a key prerequisite for the realization of its independent status. Within this chapter, the content and specific features of the regulatory and supervisory powers of the National Bank of Ukraine in the financial sector, including those related to banking and non-banking financial service providers, are analyzed, and the mechanisms of state regulation and supervision in the financial services market are characterized. The organizational structure of the central bank, the internal governance system, personnel policy, decision-making procedures, and internal control instruments are examined as components ensuring its institutional autonomy, professional independence, and operational effectiveness. Proposals for amending Article 53 of the Law of Ukraine “On the National Bank of Ukraine” are substantiated and developed in order to strengthen legal guarantees of the National Bank’s independence, taking into account the regulatory practice concerning the independence of other state authorities, the standards of the European System of Central Banks, and the requirements of European Union law, by setting out this article in a new wording.

The third chapter identifies contemporary challenges to the institutional independence of the National Bank of Ukraine under martial law, increasing financial risks, macroeconomic instability, and intensified European integration processes. The impact of external and internal factors on the activities of the central bank is analyzed, and organizational, legal, security-related, and institutional instruments for ensuring its independence are examined. The system of legal guarantees of the autonomy of the National Bank of Ukraine, as well as the mechanisms of its accountability, transparency, and interaction with public authorities, are elucidated.

Based on the results of the study, the main conclusions reflecting the author’s vision of the constitutional and legal nature and mechanisms for ensuring the institutional independence of the National Bank of Ukraine in the process of European integration are formulated. It is proven that the institutional independence of the

National Bank of Ukraine is a complex legal category encompassing organizational, functional, and financial autonomy, an adequate level of institutional capacity, as well as a system of legal guarantees against political and administrative interference.

It is substantiated that the effective implementation of central bank independence is possible only through combining autonomy with effective mechanisms of accountability, transparency, and parliamentary oversight, in accordance with the principles of the rule of law and the standards of the European Union. It is established that the current model of constitutional and legal regulation of the status of the National Bank of Ukraine requires further improvement in order to ensure systematic alignment with European Union law and the standards of the European System of Central Banks.

The dissertation concludes that constitutional entrenchment of guarantees of the institutional independence of the National Bank of Ukraine as a key element of its legal status is necessary, as it will contribute to strengthening financial stability, economic security, and the fulfillment of Ukraine's European integration commitments in the context of martial law and post-war recovery.

The practical significance of the obtained results lies in the possibility of their application in the law enforcement activities of the National Bank of Ukraine in the course of exercising state regulation and supervision over the provision of financial and related services, improving the quality of legal support for supervisory activities, enhancing institutional mechanisms for regulating the non-banking financial sector, and strengthening the institutional capacity of the National Bank of Ukraine, as well as in the educational and expert-analytical environment.

The prospects for further scientific research consist in the need for an in-depth study of certain aspects of the implementation of the institutional independence of the National Bank of Ukraine in the context of continued European integration, in particular with regard to improving mechanisms of interaction between the central bank and public authorities, developing supervisory practices in the financial sector, and ensuring a proper balance between independence, accountability, and transparency in the activities of the National Bank of Ukraine.

Keywords: National Bank of Ukraine, central bank, constitutional and legal status, Constitution of Ukraine, institutional independence, European integration, European

Union, European Central Bank, institutional capacity, functional capacity, public policy, state regulation, legal regulation, financial sector, guarantees, security instruments.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Романюк Г. О. Інституційна спроможність Національного банку України як передумова ефективного державного регулювання та нагляду у фінансовому секторі. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2025. Випуск 2 (61). С. 21–25.

DOI: <https://doi.org/10.32782/pyuv.v2.2025.4>

http://pjuv.nuoua.od.ua/v2_2025/6.pdf

2. Романюк Г. О. Інституційна спроможність Національного банку України: організаційні засади та структурна модель. *Юридичний вісник*. 2025. № 2. С. 254–259.

DOI: <https://doi.org/10.32782/yuv.v2.2025.28>

http://yurvisnyk.in.ua/v2_2025/30.pdf

3. Романюк Г. О. Регуляторна роль Національного банку України на ринку небанківських фінансових послуг: правовий аспект. *Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова*. Серія 18. Право. 2025. № 45. С. 30–35.

DOI: <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series18.2025.45.05>

<https://chasopys.law.npu.kiev.ua/archive/45/7.pdf>

4. Романюк Г. О. Елементи інституційної спроможності Національного банку України: правовий вимір. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2025. № 3. С. 18–23.

DOI: <https://doi.org/10.32782/2408-9257-2025-3-3>

http://apnl.dnu.in.ua/3_2025/5.pdf

5. Романюк Г. О. Організаційно-правові та безпекові питання забезпечення інституційної незалежності Національного банку України. *Recht der Osteuropäischen Staaten*. 2025. № 2. С. 51–58.

[https://www.uni-](https://www.uni-goettingen.de/de/document/download/fb7dfc5e32ddcf847967cac0dac55f90.pdf/reos.uni-goettingen.de%20%E2%84%96%202,2025%20(1).pdf)

[goettingen.de/de/document/download/fb7dfc5e32ddcf847967cac0dac55f90.](https://www.uni-goettingen.de/de/document/download/fb7dfc5e32ddcf847967cac0dac55f90.pdf/reos.uni-goettingen.de%20%E2%84%96%202,2025%20(1).pdf)

[pdf/reos.uni-goettingen.de%20%E2%84%96%202,2025%20\(1\).pdf](https://www.uni-goettingen.de/de/document/download/fb7dfc5e32ddcf847967cac0dac55f90.pdf/reos.uni-goettingen.de%20%E2%84%96%202,2025%20(1).pdf)

6. Калиновський Б. В., Романюк Г. О. Утвердження інституційної незалежності Національного банку України в процесі європейської інтеграції. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2025. № 4 (72). С. 132–139.

DOI: <https://doi.org/10.51647/kelm.2025.4.20>

<https://kelmczasopisma.com/viewpdf/13659>

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Кравець Г. О. Роль та функції Ради Національного банку України. *Правові засади організації та здійснення публічної влади: збірник тез VI Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 85-річчю від дня народження доктора юридичних наук, професора, академіка-засновника НАПрНУ, першого Голови Конституційного Суду України Леоніда Петровича Юзькова (м. Хмельницький, 31 березня 2023 р.). Хмельницький : Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2023. С. 269–271.*

2. Кравець Г. О. Повноваження ради національного банку України щодо розроблення основних засад грошово-кредитної політики та здійснення контролю за проведенням. *Актуальні питання становлення та розвитку сучасного конституціоналізму в Україні (до 27-ї річниці Конституції України): матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Одеса (27 червня 2023 р.) / упорядник Є. О. Львова, Редакційна колегія М. В. Корнієнко, М. М. Юрченко. Одеса : ОДУВС, 2023. С. 92–95.*

3. Романюк Г. О. Етапи становлення й розвитку Ради Національного банку України. *Наукові відкриття та фундаментальні наукові дослідження: світовий досвід: матеріали III Міжнародної наукової конференції, м. Вінниця, 24 листопада, 2023 р. / Міжнародний центр наукових досліджень. Вінниця: ТОВ «УКРЛОГОС Груп», 2023. С. 137–138.*

4. Романюк Г. О. Склад та порядок формування ради Національного банку України. *Приватно-правові аспекти відбудови України на шляху європейської інтеграції: матеріали Всеукраїнської науково-практичної онлайн-конференції (м. Дніпро, 12 груд. 2023 р.) / упоряд.: д.ю.н., доц. К. Р. Резворович, М. В. Логінова. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2023. С. 243–245.*

5. Романюк Г. О. Національний банк України як суб'єкт нагляду за здійсненням діяльності з надання фінансових та супровідних послуг: конституційно-правовий аспект. *Formation of innovative potential of world science: collection of scientific papers «SCIENTIA» with Proceedings of the IX International Scientific and Theoretical Conference*, May 16, 2025. Waterford, Republic of Ireland: International Center of Scientific Research. С. 45–48.

6. Романюк Г. О. Конституційно-правові засади державного регулювання та нагляду у сфері фінансових послуг: роль Національного банку України. *Інновації та науковий потенціал світу*: збірник наукових праць з матеріалами VI Міжнародної наукової конференції, м. Рівне, 18 квітня, 2025 р. / Міжнародний центр наукових досліджень. Вінниця: ТОВ «УКРЛОГОС Груп», 2025. С. 105–107.

7. Романюк Г. О. Інституційна взаємодія Національного банку України у процесі реалізації регуляторних і наглядових функцій. *XI Юридичні могилянські читання* : Всеукр. наук. практ. конф. : програма та тези / ЧНУ ім. Петра Могили. Миколаїв : Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2025. С. 166–168.

8. Романюк Г. О. Професійне судження в практиці Національного банку України: принципи формування та міжнародний досвід. *Теорія і практика сучасної науки та освіти*: матеріали XV Міжнародної науково-практичної конференції м. Львів, 19-20 квітня 2025 р.. Львів : Львівський науковий форум, 2025. С. 99–100.

9. Романюк Г. О. Ризик-орієнтований підхід як інструмент посилення інституційної спроможності Національного банку України. *Перспективи розвитку сучасної науки та освіти*: матеріали XV Міжнародної науково-практичної конференції м. Львів, 29-30 квітня 2025 р. Львів : Львівський науковий форум, 2025. С. 213–214.

10. Романюк Г. О. Кадрова політика Національного банку України як фактор зміцнення інституційної спроможності. *Розвиток наукової думки постіндустріального суспільства: сучасний дискурс*: збірник наукових праць з матеріалами VII Міжнародної наукової конференції, м. Одеса, 25 квітня, 2025 р. /

Міжнародний центр наукових досліджень. Вінниця: ТОВ «УКРЛОГОС Груп», 2025. С. 56–58.

11. Романюк Г. О. Невтручання у діяльність Національного банку України: нормативні гарантії та інституційна реалізація. *Весняні наукові читання - 2025*, CLIV Міжнародна науково-практична інтернет-конференція. м. Одеса, 25 квітня 2025 р. С. 75–77.

12. Романюк Г. О. Консолідований нагляд у діяльності Національного банку України: виклики та перспективи інституційного зміцнення. *Теоретико-прикладні проблеми юридичної науки*. Матеріали науково-практичної конференції (м. Чернівці, 16-17 травня 2025 р.). Одеса: Видавництво «Молодий вчений», 2025. С. 131–133.

13. Романюк Г. О. Економічна автономія Національного банку України як запорука стабільності та інституційної дієздатності. *Теорія та практика сучасної юриспруденції*. Матеріали науково-практичної конференції. Випуск I 2025 р., м. Харків, 25 травня 2025 р. Харків, 2025. С. 58–59.

14. Романюк Г. О. Окремі питання забезпечення інституційної незалежності Національного банку України у контексті економічної безпеки. *Challenges and Opportunities in Modern Scientific Research: Collection of Scientific Papers "International Scientific Unity" with Proceedings of the 2nd International Scientific and Practical Conference*. April 23-25, 2025. Ivano-Frankivsk, Ukraine. P. 112–114.

15. Романюк Г. О. Аудит як інструмент підвищення інституційної спроможності Національного банку України. *Дев'ясто шості економіко-правові дискусії. Серія: Соціальні та гуманітарні науки*: матеріали Міжнародної мультидисциплінарної наукової інтернет-конференції (м. Львів, Україна, м. Ополе, Польща, 29-30 квітня 2025 року) / редкол. : О. Патряк та ін. ГО «Наукова спільнота», WSZIA w Opolu. Львів : ФО-П Шпак В.Б. С. 61–63.

16. Романюк Г. О. Стабільність гривні: виклики та інституційна спроможність Національного банку України. *Наукові відкриття та фундаментальні наукові дослідження: світовий досвід*: збірник наукових праць з матеріалами VI Міжнародної наукової конференції, м. Івано-Франківськ,

2 травня, 2025 р. / Міжнародний центр наукових досліджень. Вінниця: ТОВ «УКРЛОГОС Груп», 2025. С. 193–195.

17. Романюк Г. О. Інституційна спроможність Національного банку України як основа банківської стабільності: національний контекст та міжнародні підходи. *Modern Science: Research, Economy and Innovation: Collection of Scientific Papers “International Scientific Unity” with Proceedings of the 1st International Scientific and Practical Conference. April 30 - May 2, 2025. Zagreb, Croatia.* P. 143–145.

18. Романюк Г. О. Операції Національного банку України як індикатор інституційної спроможності. *Modern Science, Economy and Digital Innovation: Collection of Scientific Papers with Proceedings of the 3rd International Scientific and Practical Conference. International Scientific Unity. May 7-9, 2025. Bucharest, Romania.* P. 219–221.

19. Романюк Г. О. Інституційна роль Голови Національного банку України через призму кадрових процедур і функціональної відповідальності. *Science and Technology: New Horizons of Development. Collection of Scientific Papers with Proceedings of the 1st International Scientific and Practical Conference. International Scientific Unity. May 14-16, 2025. Prague, Czech Republic.* P. 235–237.

20. Романюк Г. О. Грошово-кредитна політика в Україні: виклики інституційного розвитку центрального банку. *Science and Information Technologies in the Modern World: Collection of Scientific Papers with Proceedings of the 2nd International Scientific and Practical Conference. International Scientific Unity. May 21-23, 2025. Athens, Greece.* P. 328–330.

21. Романюк Г. О. Механізми взаємодії Національного банку України з основними інститутами влади. *Пріоритетні шляхи розвитку науки і освіти: матеріали XV Міжнародної науково-практичної конференції м. Львів, 9-10 травня 2025 року. Львів : Львівський науковий форум, 2025.* С. 241–242.

22. Романюк Г. О. Інституційна спроможність Національного банку України в контексті контролю за операціями з валютними цінностями. *Актуальні питання розвитку науки та освіти: матеріали XV Міжнародної науково-*

практичної конференції м. Львів, 19-20 травня 2025 р. Львів : Львівський науковий форум, 2025. С. 57–59.

23. Романюк Г. О. Роль правління Національного банку України у формуванні інституційної спроможності центрального банку. *Science of XXI century: development, main theories and achievements: collection of scientific papers «SCIENTIA» with Proceedings of the VIII International Scientific and Theoretical Conference, May 2, 2025. The Hague, Netherlands: International Center of Scientific Research. P. 66–68.*

24. Романюк Г. О. Функції Національного банку України в умовах зміцнення інституційної спроможності. *Пріоритетні напрями досліджень в науковій та освітній діяльності: матеріали XV Міжнародної науково-практичної конференції м. Львів, 29-30 травня 2025 р. Частина 2. Львів : Львівський науковий форум, 2025. С. 292–294.*

25. Романюк Г. О. СПЛІТ-реформа як етап зміцнення інституційної спроможності Національного банку України. *Міжнародні наукові дослідження: інтеграція науки та практики як механізм ефективного розвитку : Матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 29–30 квітня 2025 р.) / ГО «Інститут інноваційної освіти»; Науково-навчальний центр прикладної інформатики НАН України. Київ–Запоріжжя : АА Тандем, 2025. С. 35–37.*

26. Романюк Г. О. Інституційна здатність Національного банку України як чинник фінансової інклюзії та захисту споживачів. *Education and science of today: intersectoral issues and development of sciences: Collection of scientific papers «ΛΟΓΟΣ» with Proceedings of the VIII International Scientific and Practical Conference, Cambridge, May 9, 2025. Cambridge-Vinnitsia: P.C. Publishing House & UKRLOGOS Group LLC, 2025. P. 175–177.*

27. Романюк Г. О. Співпраця Національного банку України з європейськими фінансовими інституціями як інструмент посилення інституційної спроможності. *Актуальні питання розвитку галузей науки: збірник наукових праць з матеріалами V Міжнародної наукової конференції, м. Житомир, 9 травня, 2025 р. / Міжнародний центр наукових досліджень. Вінниця: ТОВ «УКРЛОГОС Груп», 2025. С. 109–111.*

28. Романюк Г. О. Поняття та ключові характеристики інституційної спроможності Національного банку України. *Здобутки та досягнення прикладних та фундаментальних наук XXI століття*: збірник наукових праць з матеріалами ІХ Міжнародної наукової конференції, м. Миколаїв, 16 травня, 2025 р. / Міжнародний центр наукових досліджень. Вінниця: ТОВ «УКРЛОГОС Груп», 2025. С. 126–128.

29. Романюк Г. О. Національний банк України на шляху до євроінтеграції: нормативні виклики та інституційна модернізація. *Науковий простір: актуальні питання, досягнення та інновації*: збірник наукових праць з матеріалами ІХ Міжнародної наукової конференції, м. Вінниця, 23 травня, 2025 р. / Міжнародний центр наукових досліджень. Вінниця: ТОВ «УКРЛОГОС Груп», 2025. С. 241–243.

30. Романюк Г. О. Механізми підвищення інституційної спроможності центрального банку: український контекст. *Інноваційна наука: пошук відповідей на виклики сучасності*: збірник наукових праць з матеріалами ІV Міжнародної наукової конференції, м. Київ, 30 травня, 2025 р. / Міжнародний центр наукових досліджень. Вінниця: ТОВ «УКРЛОГОС Груп», 2025. С. 243–245.

31. Романюк Г. О. Центральний банк як інституція: порівняльний аналіз спроможності в Україні та Європі. *The process and dynamics of the scientific path: collection of scientific papers «SCIENTIA» with Proceedings of the VIII International Scientific and Theoretical Conference, May 9, 2025. Strasbourg, French Republic: International Center of Scientific Research. P. 61–63.*

32. Романюк Г. О. Регуляторна функція Національного банку України: правові інструменти та управлінські практики. *Modernization of today's science: experience and trends: collection of scientific papers «SCIENTIA» with Proceedings of the VIII International Scientific and Theoretical Conference, May 30, 2025. Glasgow, Scotland, United Kingdom: International Center of Scientific Research. P. 112–114.*

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	21
ВСТУП	22
РОЗДІЛ 1. ДОКТРИНАЛЬНІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ	36
1.1. ТЕОРЕТИКО-КОНЦЕПТУАЛЬНІ ДОМІНАНТИ ДОСЛІДЖЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ.....	36
1.2. КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВА РЕГЛАМЕНТАЦІЯ ІНСТИТУЦІЙНОЇ НЕЗАЛЕЖНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ В ПРОЦЕСІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ	56
Висновки до розділу 1	72
РОЗДІЛ 2. ФУНКЦІЇ ТА ПОВНОВАЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ ЯК ВИМІР ІНСТИТУЦІЙНОЇ НЕЗАЛЕЖНОСТІ	80
2.1. ІНСТИТУЦІЙНА НЕЗАЛЕЖНІСТЬ ТА СПРОМОЖНІСТЬ НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ: ОСНОВНІ ЕЛЕМЕНТИ ТА ЇХ ВПЛИВ НА РЕАЛІЗАЦІЮ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У ФІНАНСОВОМУ СЕКТОРІ	80
2.2. ІНСТИТУЦІЙНА СПРОМОЖНІСТЬ НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ ЯК ОСНОВА ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТА НАГЛЯДУ У ФІНАНСОВОМУ СЕКТОРІ	97
2.3. ФУНКЦІОНАЛЬНА СПРОМОЖНІСТЬ НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ ЯК ЕЛЕМЕНТ ЙОГО ІНСТИТУЦІЙНОЇ СПРОМОЖНОСТІ: КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ ВИМІР	113
2.4. ІНСТИТУЦІЙНА СПРОМОЖНІСТЬ НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ: ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ ТА СТРУКТУРНА МОДЕЛЬ	120
Висновки до розділу 2	129
РОЗДІЛ 3. УТВЕРДЖЕННЯ ІНСТИТУЦІЙНОЇ НЕЗАЛЕЖНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ В ПРОЦЕСІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ.....	134
3.1. СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ІНСТИТУЦІЙНОЇ СПРОМОЖНОСТІ (НЕЗАЛЕЖНОСТІ) НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ПОДОЛАННЯ	134
3.2. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ТА БЕЗПЕКОВІ ІНСТРУМЕНТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНСТИТУЦІЙНОЇ НЕЗАЛЕЖНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ	152

	20
3.3. ГАРАНТІЇ ІНСТИТУЦІЙНОЇ НЕЗАЛЕЖНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ	166
Висновки до розділу 3	175
ВИСНОВКИ.....	181
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	194
ДОДАТКИ.....	217

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ЄС – Європейський Союз

ЄСЦБ – Європейська система центральних банків

ЄЦБ – Європейський центральний банк

НБУ – Національний банк України

НКЦПФР – Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. На сучасному етапі розвитку України як суверенної, демократичної, соціальної та правової держави особливого значення набуває забезпечення стабільності фінансової системи та ефективного функціонування її ключових інституцій. Умови повномасштабної збройної агресії Російської Федерації, тривалої економічної нестабільності, трансформації державного управління та активізації євроінтеграційних процесів істотно посилили роль Національного банку України (далі – НБУ) як центрального елемента системи забезпечення макроекономічної та фінансової безпеки держави.

В умовах воєнного стану, бюджетних обмежень, зростання зовнішньої фінансової залежності та необхідності виконання міжнародних зобов'язань питання інституційної незалежності НБУ набуває не лише правового, а й стратегічного значення. У цьому контексті інституційна незалежність центрального банку розглядається як фундаментальна передумова ефективного функціонування грошово-кредитної системи. Саме рівень автономності центрального банку, його здатність ухвалювати професійні та неупереджені рішення без політичного тиску безпосередньо впливають на стабільність національної валюти, рівень інфляції, інвестиційну привабливість держави та довіру міжнародних партнерів.

Закріплення стратегічного курсу України на членство в Європейському Союзі (далі – ЄС) зумовлює необхідність приведення національного законодавства у відповідність до європейських стандартів, зокрема у сфері функціонування центральних банків, що обумовлює імплементацію *acquis communautaire* у сфері функціонування фінансових інституцій. Право ЄС передбачає високий рівень інституційної, функціональної та фінансової незалежності національних центральних банків як обов'язкову умову участі у Європейській системі центральних банків (далі – ЄСЦБ). У зв'язку з цим, дослідження конституційно-правових засад незалежності НБУ набуває

особливої актуальності в аспекті адаптації національної правової системи до вимог ЄС.

Особливого значення набуває аналіз положень статті 99 Конституції України, яка визначає функціональне призначення НБУ, однак не розкриває повною мірою його інституційний статус і гарантії незалежності.

Водночас сучасний стан правового регулювання статусу НБУ характеризується наявністю низки системних проблем, пов'язаних із недостатньою визначеністю меж взаємодії з органами державної влади, суперечливістю окремих норм законодавства, недосконалістю механізмів підзвітності та контролю, а також обмеженістю гарантій захисту від політичного впливу. У практичній площині це створює ризики для реалізації принципу верховенства права, фінансової стабільності та сталого економічного розвитку.

Особливої уваги заслуговує питання поєднання незалежності НБУ з демократичними механізмами відповідальності та прозорості його діяльності. У сучасній правовій державі незалежність центрального банку не може розглядатися ізольовано від принципів підзвітності суспільству та представницьким органам влади. Відсутність належного балансу між автономією та контролем може призводити як до надмірної політизації грошово-кредитної політики, так і до зниження рівня суспільної довіри до регулятора.

Актуальність обраної теми посилюється також тим, що інституційна незалежність НБУ безпосередньо пов'язана із забезпеченням економічної безпеки держави, протидією фінансовим кризам, стабілізацією банківського сектору та захистом національних інтересів у глобалізованому фінансовому просторі. В умовах післявоєнного відновлення економіки саме ефективний і незалежний центральний банк є одним із ключових чинників успішної реалізації програм структурних реформ та залучення іноземних інвестицій.

Аналіз сучасного стану наукових досліджень свідчить про те, що проблематика статусу та діяльності НБУ переважно розглядається з економічних, фінансових або управлінських позицій. Водночас комплексні конституційно-правові дослідження інституційної незалежності НБУ з урахуванням євроінтеграційних процесів, безпекових викликів та трансформації

публічної влади залишаються недостатніми. Це зумовлює наявність наукової прогалини, що потребує ґрунтовного теоретичного осмислення та практичного наповнення.

Нами було проаналізовано наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених у галузі конституційного права, фінансового права, державного управління та економічної безпеки, у яких досліджуються проблеми правового статусу центрального банку, його інституційної спроможності, незалежності та взаємодії з органами публічної влади. Зокрема, у роботі використано напрацювання В. Андрущенка [5], О. Барановського [10], О. Баштанника [12], Я. Берназюка [14], О. Білоуса [16], В. Гетьмана [28], А. Гриценка [32], Б. Данилишина [38], Ю. Дмитренка [42], О. Джужі [46], О. Запотоцької [52], А. Єпіфанова [48], Я. Жаліла [49], О. Костюченка [82], Є. Ключової [62], В. Коваленко [65], В. Козюка [70], Т. Латковської [89], О. Литвина [95], О. Музики-Стефанчук [106], О. Орлюк [127], О. Петрика [133], М. Савлука [179], Н. Ситник [182], А. Сухорукова [190], а також інших дослідників, у працях яких розкриваються теоретичні та прикладні аспекти діяльності НБУ, функціонування фінансової системи та забезпечення економічної безпеки держави.

Окремі аспекти конституційно-правового забезпечення євроінтеграційних процесів, імплементації європейських стандартів та модернізації системи публічної влади висвітлено у працях К. Я. Сьох [185], С. О. Халюка [206], А. О. Осауленка [129, 228], а також інших сучасних науковців.

Водночас, аналіз наукових джерел свідчить, що попри наявність значної кількості праць, присвячених окремим аспектам функціонування НБУ, комплексного конституційно-правового дослідження інституційної незалежності центрального банку у взаємозв'язку з євроінтеграційними процесами, сучасними безпековими викликами та трансформацією публічної влади досі проведено недостатньо.

У зв'язку з цим, дослідження конституційно-правових засад інституційної незалежності НБУ в процесі європейської інтеграції є своєчасним, актуальним і соціально значущим. Воно спрямоване на формування науково обґрунтованих

підходів до вдосконалення правового статусу НБУ, зміцнення його інституційної спроможності, підвищення ефективності взаємодії з органами державної влади та забезпечення відповідності європейським стандартам.

Таким чином, вибір теми дослідження зумовлений об'єктивною потребою комплексного аналізу правових механізмів забезпечення незалежності НБУ в умовах сучасних внутрішніх і зовнішніх викликів, необхідністю поглиблення теоретичних засад конституційного права та практичною значущістю отриманих результатів для подальшого розвитку фінансово-правової системи України.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Обраний напрям дисертаційного дослідження відповідає вимогам Закону України від 11 липня 2001 року № 2623-III «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки», Основним науковим напрямом та найважливішим проблемам фундаментальних досліджень у галузі природничих, технічних, суспільних і гуманітарних наук на 2019–2023 роки, затвердженим постановою президії Національної академії наук України від 30 січня 2019 року № 30, Стратегії національної безпеки України, затвердженої Указом Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020, а також Стратегії розвитку фінансового сектору України.

Рішенням Вченої ради Національної академії внутрішніх справ від 25 жовтня 2022 року № 14 було затверджено тему дисертації «Конституційно-правовий статус Ради Національного банку України».

З огляду на результати, отримані в ході дослідження інституційної незалежності НБУ в умовах європейської інтеграції, аналіз конституційно-правових гарантій його автономії, механізмів захисту від політичного впливу та особливостей взаємодії з органами державної влади, а також необхідність комплексного осмислення ролі НБУ в системі конституційного механізму публічної влади, тему дисертації було уточнено та викладено у редакції «Інституційна незалежність Національного банку України в процесі європейської інтеграції: конституційно-правовий аспект» відповідно до рішення Вченої ради Національної академії внутрішніх справ від 31 березня 2026 року № 6.

Мета і завдання дослідження. Мета дисертаційного дослідження полягає у комплексному конституційно-правовому аналізі інституційної незалежності НБУ в процесі європейської інтеграції, з'ясуванні її доктринальних, функціональних, організаційно-правових та безпекових засад, а також в обґрунтуванні пропозицій щодо вдосконалення механізмів її гарантування.

Для досягнення зазначеної мети поставлено такі **завдання**:

–проаналізувати стан наукової розробки питання інституційної незалежності НБУ в науці конституційного права;

–з'ясувати теоретико-концептуальні засади конституційно-правового статусу НБУ;

–розкрити конституційно-правову регламентацію інституційної незалежності НБУ в контексті європейської інтеграції;

–охарактеризувати функції та повноваження НБУ як складову його інституційної незалежності;

–визначити та охарактеризувати основні елементи інституційної спроможності НБУ та їх вплив на реалізацію державної політики у фінансовому секторі;

–проаналізувати організаційні засади та структурну модель НБУ;

–розкрити сучасні виклики інституційної незалежності НБУ в умовах євроінтеграції та правового режиму воєнного стану;

–з'ясувати організаційно-правові та безпекові інструменти забезпечення інституційної незалежності НБУ;

–охарактеризувати систему правових гарантій інституційної незалежності НБУ;

–сформулювати та обґрунтувати пропозиції щодо вдосконалення конституційно-правових механізмів забезпечення незалежності НБУ з урахуванням європейських стандартів.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у процесі конституційно-правового регулювання статусу та діяльності НБУ в умовах європейської інтеграції.

Предметом дослідження є конституційно-правовий вимір інституційної незалежності НБУ в процесі європейської інтеграції.

Методи дослідження. Для досягнення мети дисертаційного дослідження та отримання обґрунтованих і достовірних результатів використано сукупність загальнонаукових, спеціально-юридичних і міждисциплінарних методів пізнання, серед яких: діалектичний, системний, структурно-функціональний, формально-логічний, герменевтичний, порівняльно-правовий, формально-юридичний, метод правового моделювання та прогнозування, які у своїй сукупності становлять теоретико-методологічну основу дослідження.

Базовим загальнонауковим методом є діалектичний метод пізнання, який застосовувався для дослідження інституційної незалежності НБУ як динамічного правового явища, що розвивається під впливом внутрішніх і зовнішніх чинників, зокрема процесів європейської інтеграції та безпекових викликів (розділ 1, розділ 3).

Системний підхід використано для аналізу НБУ як складної публічно-правової інституції, що функціонує у взаємозв'язку з іншими органами державної влади та суб'єктами фінансової системи, а також для з'ясування місця НБУ в конституційному механізмі публічної влади (розділи 2, 3).

Структурно-функціональний метод дав змогу дослідити внутрішню побудову органів управління НБУ, їхні повноваження, функції та взаємозв'язки, а також виявити вплив організаційної структури на рівень інституційної незалежності центрального банку (підрозділи 2.3, 2.4, 3.1).

Герменевтичний метод застосовувався для тлумачення положень Конституції України, законів України, нормативних актів НБУ, норм права ЄС, а також для аналізу доктринальних джерел і наукових підходів до проблематики інституційної незалежності центральних банків (підрозділи 1.1, 1.2).

За допомогою формально-логічного методу здійснено аналіз, синтез, узагальнення, індукцію та дедукцію при формуванні понятійно-категоріального апарату дослідження, визначенні змісту основних правових категорій та виробленні теоретичних висновків (підрозділи 1.1, 2.1, 2.2).

Порівняльно-правовий метод використано для зіставлення національної моделі забезпечення інституційної незалежності НБУ з правовими підходами держав-членів ЄС, а також для виявлення можливостей імплементації європейських стандартів у національне законодавство (підрозділи 1.2, 3.1, 3.3).

Застосування формально-юридичного методу дало змогу здійснити аналіз чинного законодавства України, що регулює статус, повноваження та гарантії незалежності НБУ, визначити прогалини, суперечності та недоліки правового регулювання (розділи 1, 2, 3).

Метод правового моделювання використовувався при розробленні пропозицій щодо вдосконалення організаційно-правових і безпекових механізмів забезпечення інституційної незалежності НБУ (підрозділи 3.2, 3.3).

Метод прогнозування застосовано для визначення перспектив розвитку інституційної незалежності НБУ в умовах європейської інтеграції, післявоєнного відновлення та трансформації фінансової системи України (розділ 3).

Комплексне використання зазначених методів забезпечило всебічність, об'єктивність і наукову обґрунтованість результатів дисертаційного дослідження, сприяло формуванню системних висновків і практично орієнтованих рекомендацій щодо вдосконалення конституційно-правових механізмів гарантування інституційної незалежності НБУ.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що на основі аналізу норм конституційного та інших галузей права України, європейського права та права ЄС, наукових доробків вчених здійснено комплексне наукове дослідження інституційної незалежності НБУ в процесі європейської інтеграції в розрізі конституційно-правового виміру; уточнено понятійно-категоріальний апарат проблематики інституційної незалежності НБУ, зокрема обґрунтовано, що інституційна незалежність НБУ є комплексною конституційно-правовою категорією, тоді як інституційна спроможність виступає її функціональною передумовою, а автономія та самостійність розглядаються як взаємопов'язані, проте не тотожні їй категорії, що відображають окремі організаційно-функціональні форми її реалізації; розкрито специфіку утвердження функціональної спроможності НБУ та визначено рівень необхідних гарантій

реалізації конституційних функцій НБУ, сформульовано положення, розроблено законодавчі пропозиції і запропоновано висновки, що мають важливе теоретичне і практичне значення. Зокрема:

вперше:

–здійснено комплексний конституційно-правовий аналіз інституційної незалежності НБУ з урахуванням стандартів ЄСЦБ та вимог права ЄС в умовах євроінтеграційних процесів;

–доведено необхідність конституційного закріплення гарантій організаційної, функціональної та фінансової незалежності НБУ як ключового елементу його правового статусу;

–розкрито взаємозв'язок інституційної незалежності НБУ із забезпеченням фінансової та економічної безпеки держави в умовах правового режиму воєнного стану та післявоєнного відновлення;

–обґрунтовано та розроблено пропозицію щодо внесення змін до статті 99 Конституції України з метою системного узгодження її положень із Законом України «Про Національний банк України», стандартами ЄСЦБ та вимогами права ЄС шляхом доповнення зазначеної статті новою частиною другою, яку запропоновано викласти в такій редакції:

«Національний банк України є особливим центральним органом державного управління, юридичний статус, завдання, функції, повноваження, принципи організації діяльності та гарантії незалежності (організаційної, функціональної й фінансової) якого гарантуються цією Конституцією і визначаються законами України»;

–обґрунтовано та розроблено пропозицію щодо внесення змін до статті 53 Закону України «Про Національний банк України» з метою посилення правових гарантій незалежності НБУ з урахуванням наявної практики правового регулювання гарантій незалежності інших державних органів, стандартів ЄСЦБ та вимог права ЄС шляхом викладення її в новій редакції, а саме:

«Стаття 53. Гарантії незалежності

1. Незалежність Національного банку у його діяльності гарантується:

- 1) спеціальним статусом Національного банку, особливим порядком фінансування та організаційного забезпечення діяльності;
- 2) визначеними законом засобами забезпечення особистої безпеки членів органів управління Національного банку, їх близьких родичів, майна;
- 3) іншими засобами, визначеними цим Законом.

2. Не допускається втручання органів державної влади та інших державних органів чи їх посадових та службових осіб, допоміжних та координаційних органів, утворених у встановленому законодавством України порядку, політичних партій, будь-яких юридичних чи фізичних осіб у виконання функцій і повноважень Національного банку, Ради Національного банку, Правління Національного банку чи службовців Національного банку інакше, як у межах, визначених Конституцією України та цим Законом.

Національний банк подає звітність та надає інформацію органам державної влади та іншим державним органам у випадках, передбачених Конституцією України та цим Законом.

Законодавче регулювання питань, пов'язаних з виконанням Національним банком своїх функцій, устанавлюється або змінюється виключно цим Законом. Зміна положень цього Закону може здійснюватися виключно шляхом внесення змін до цього Закону»;

–обґрунтовано та розроблено пропозицію щодо внесення змін до статті 6 Закону України «Про Раду національної безпеки і оборони України» з метою нормативного закріплення ролі НБУ як суб'єкта забезпечення економічної безпеки та фінансового суверенітету держави.

удосконалено:

–наукові підходи до тлумачення інституційної незалежності НБУ як комплексної правової категорії, що поєднує організаційну, функціональну, кадрову та фінансову складові, а також до розмежування її зі спорідненими категоріями автономії, самостійності та інституційної спроможності;

–положення щодо співвідношення інституційної незалежності НБУ з механізмами його підзвітності, прозорості та парламентського контролю в контексті європейських стандартів належного врядування;

–доктринальні підходи до розуміння інституційної спроможності НБУ як передумови реалізації його незалежного конституційно-правового статусу;

–наукову позицію щодо меж допустимого впливу органів державної влади на діяльність НБУ з урахуванням принципів поділу влади та верховенства права;

–концептуальні положення щодо ролі інституційної незалежності НБУ у забезпеченні фінансової стабільності та економічної безпеки держави в умовах європейської інтеграції та правового режиму воєнного стану;

–підходи до правового регулювання взаємодії НБУ з органами державної влади та міжнародними фінансовими інституціями в аспекті збереження його інституційної автономії.

дістало подальший розвиток:

–положення щодо питань забезпечення інституційної незалежності НБУ, зокрема в частині взаємодії з органами державної влади, реалізації механізмів підзвітності та захисту від політичного впливу в умовах європейської інтеграції та правового режиму воєнного стану;

–наукові підходи до визначення ролі інституційної незалежності НБУ у забезпеченні фінансової стабільності, стійкості банківської системи та економічної безпеки держави;

–висновки щодо необхідності вдосконалення конституційно-правового регулювання гарантій незалежності НБУ з урахуванням стандартів ЄСЦБ та практики держав-членів ЄС;

–положення про співвідношення інституційної незалежності НБУ з механізмами парламентського контролю, публічної підзвітності та прозорості його діяльності;

–підходи до правового регулювання організаційних та функціональних засад діяльності НБУ як елементів його інституційної спроможності;

–наукові положення щодо правового забезпечення інтеграції НБУ до європейського фінансового простору з урахуванням вимог інституційної автономії та стандартів ЄС.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що вони можуть сприяти вдосконаленню законодавства України у сфері правового

регулювання діяльності НБУ та механізмів забезпечення його інституційної незалежності в умовах європейської інтеграції. Сформульовані в дисертації висновки і пропозиції можуть використовуватися у:

–науковій діяльності – для подальшого розвитку теорії конституційного права, фінансового права та доктрини інституційної незалежності центральних банків, підготовки монографій, підручників, навчальних посібників, методичних рекомендацій, узагальнення аналітичних матеріалів та обґрунтування пропозицій до чинних проєктів нормативно-правових актів (акт впровадження результатів дисертаційного дослідження у наукову діяльність Національної академії внутрішніх справ від 10 квітня 2026 року № 100-нд);

–правозастосовній практиці – у діяльності НБУ під час здійснення державного регулювання та нагляду за діяльністю з надання фінансових і супровідних послуг, підвищення якості правового забезпечення наглядової діяльності, удосконалення інституційних механізмів регулювання небанківського фінансового сектору та зміцнення інституційної спроможності НБУ у сфері нагляду на ринках небанківських фінансових послуг (акт впровадження результатів дисертаційного дослідження у діяльність НБУ від 31 березня 2026 року № 21-0009/28403);

–правотворчій діяльності – при підготовці пропозицій щодо вдосконалення законодавства у сфері функціонування центрального банку, фінансового регулювання та імплементації європейських стандартів у національну правову систему;

–освітньому процесі – при підготовці підручників та навчальних посібників з конституційного права України, муніципального права України; при викладанні дисциплін «Конституційне право», «Міжнародне публічне право», «Механізм забезпечення європейської та євроатлантичної інтеграції», «Публічне право: практика тлумачення і застосування» (акт впровадження результатів дисертаційного дослідження в освітній процес Національної академії внутрішніх справ від 22 квітня 2026 року № 101-ОП);

–просвітницькій та експертно-аналітичній діяльності – для підвищення рівня правової культури у сфері конституційно-правових засад діяльності та

інституційної незалежності НБУ, формування суспільної довіри до центрального банку, розвитку правосвідомості щодо ролі незалежного фінансового регулятора в системі публічної влади та забезпечення фінансової стабільності держави.

Особистий внесок здобувача. Обґрунтовані в дисертаційному дослідженні висновки та рекомендації, що становлять його наукову новизну, розроблені автором особисто відповідно до вимог законодавства України з дотриманням норм і стандартів академічної доброчесності з метою комплексного аналізу конституційно-правових засад інституційної незалежності НБУ в процесі європейської інтеграції.

У наукових працях, опублікованих одноосібно, результати дослідження належать автору повністю. У підготовленій у співавторстві науковій статті (авторський колектив: Калиновський Б., Романюк Г.) особистий внесок здобувача становить 75 %.

Апробація матеріалів дисертації. Дисертаційна робота обговорювалася на засіданні кафедри конституційного права та прав людини Національної академії внутрішніх справ. Основні положення, висновки та результати дисертації викладені у наукових публікаціях здобувача у фахових виданнях України та зарубіжних наукових журналах. Окремі результати дослідження були апробовані та оприлюднені на міжнародних і всеукраїнських наукових та науково-практичних конференціях, зокрема, на: VI Міжнародній науково-практичній конференції, присвяченій 85-річчю від дня народження доктора юридичних наук, професора, академіка-засновника НАПрНУ, першого Голови Конституційного Суду України Леоніда Петровича Юзькова «Правові засади організації та здійснення публічної влади» (м. Хмельницький, 31 березня 2023 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Актуальні питання становлення та розвитку сучасного конституціоналізму в Україні» (м. Одеса, 27 червня 2023 р.); III Міжнародній науковій конференції «Наукові відкриття та фундаментальні наукові дослідження: світовий досвід» (м. Вінниця, 24 листопада 2023 р.); Всеукраїнській науково-практичній онлайн-конференції «Приватно-правові аспекти відбудови України на шляху європейської інтеграції» (м. Дніпро, 12 грудня 2023 р.); IX Міжнародній науково-теоретичній

конференції «Formation of innovative potential of world science» (м. Ватерфорд, Ірландія, 16 травня 2025 р.); VI Міжнародній науковій конференції «Інновації та науковий потенціал світу» (м. Рівне, 18 квітня 2025 р.); XI Юридичних моголянських читаннях (м. Миколаїв, 2025 р.); XV Міжнародній науково-практичній конференції «Теорія і практика сучасної науки та освіти» (м. Львів, 19-20 квітня 2025 р.); XV Міжнародній науково-практичній конференції «Перспективи розвитку сучасної науки та освіти» (м. Львів, 29-30 квітня 2025 р.); VII Міжнародній науковій конференції «Розвиток наукової думки постіндустріального суспільства» (м. Одеса, 25 квітня 2025 р.); II Міжнародній науково-практичній конференції «Challenges and Opportunities in Modern Scientific Research» (м. Івано-Франківськ, 23-25 квітня 2025 р.); Міжнародній мультидисциплінарній науковій інтернет-конференції «Дев'яносто шості економіко-правові дискусії» (м. Львів – м. Ополе, 2025 р.); Міжнародній науково-теоретичній конференції «Modern Science: Research, Economy and Innovation» (м. Загреб, Хорватія, 2025 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Science and Technology: New Horizons of Development» (м. Прага, Чехія, 2025 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Science and Information Technologies in the Modern World» (м. Афіни, Греція, 2025 р.); Міжнародній науково-теоретичній конференції «Science of XXI century: development, main theories and achievements» (м. Гаага, Нідерланди, 2025 р.); Міжнародній науковій конференції «Education and science of today» (м. Кембридж, Велика Британія, 2025 р.); VIII Міжнародній науково-теоретичній конференції «The process and dynamics of the scientific path» (м. Страсбург, Франція, 2025 р.); Міжнародній науково-теоретичній конференції «Modernization of today's science» (м. Глазго, Велика Британія, 2025 р.).

Публікації. Основні положення та висновки дослідження, що сформульовані в дисертації, відображено у 38 наукових публікаціях, а саме: 2 статті опубліковано у зарубіжних наукових виданнях з юридичних наук, 4 статті опубліковано у наукових виданнях, включених до переліку наукових фахових видань України з юридичних наук, та 32 наукові тези виступів і матеріали міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференцій.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація містить анотацію, вступ, три розділи, що мають дев'ять підрозділів, висновки, список використаних джерел (232 найменування на 23 сторінках), додатки (на 19 сторінках). Загальний обсяг дисертації становить 235 сторінок, з них основного тексту – 193 сторінки.

РОЗДІЛ 1. ДОКТРИНАЛЬНІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ

1.1. Теоретико-концептуальні домінанти дослідження конституційно-правового статусу Національного банку України

Україна на конституційному рівні закріпила необхідність реалізації стратегічного курсу на набуття повноправного членства України в ЄС, що з-поміж іншого вимагає гарантованого забезпечення інституційної незалежності НБУ. Військова агресія з боку Російської Федерації, розпочата в 2014 році, а з лютого 2022 року як повномасштабне вторгнення, істотно вплинула на можливість НБУ забезпечувати стабільність національної грошової одиниці. Саме всеосяжна міжнародна підтримка різними фінансовими і банківськими інституціями дозволяє НБУ реалізовувати виконання базових функцій на належному рівні (ефективно та стабільно).

У сучасних умовах трансформації фінансової системи України та підвищення ролі публічних інституцій у забезпеченні економічної стабільності держави зростає актуальність дослідження функціональної спроможності центрального банку держави як особливого суб'єкта публічного права. Проблема полягає в тому, що попри законодавче закріплення конституційно-правового статусу НБУ та його складових, включаючи і головний елемент – повноваження, слід визнати недостатність наукових досліджень, оскільки статус НБУ удосконалюється і реалізується в умовах військової агресії, політичної динаміки, зовнішніх викликів та змін у макроекономічному середовищі. Функціональна спроможність НБУ часто зводиться до переліку його законодавчо закріплених функцій без глибокого аналізу здатності інституції забезпечувати їхню прагматичну реалізацію в межах конституційно-правових механізмів. На сучасному етапі розвитку України існує потреба у з'ясуванні взаємозв'язку між правовим закріпленням статусу НБУ, рівнем його інституційної незалежності, механізмами демократичного контролю та результативністю виконання

юридично закріплених завдань. Це зумовлює необхідність глибокого наукового дослідження підходів до забезпечення функціональної спроможності НБУ виконувати закріплені стратегічні для держави функції [108].

Метою підрозділу кваліфікаційної роботи є окреслення та розкриття теоретико-концептуальних домінантів дослідження конституційно-правового статусу НБУ, а також визначення наукового рівня розкриття основ реалізації конституційних засад інституційної незалежності НБУ в контексті інтеграції нашої держави до ЄС. Саме рівень наукових здобутків вчених сприятиме виробленню науково обґрунтованих висновків, пропозицій та рекомендацій подальшого удосконалення як нормативно-правового регулювання статусу НБУ, так і реального практичного втілення принципу незалежності в діяльності НБУ та його Ради.

Проблеми конституційно-правового статусу та діяльності НБУ стали предметом наукових розвідок різних наукових шкіл. Так, вітчизняна юридична наука виробила різноманітні загальнотеоретичні концептуальні підходи до проблематики статусу органів державної влади, зокрема НБУ, які були сформульовані у працях Ю. Барабаша [79], О. Васильченко, І. Ветрової [22], В. Воронцова [24], Г. Гудкова [36], Ю. Дмитренко [42; 43], О. Запотоцької [52; 53; 54], Н. Златіної [55], Є. Ключової [62; 63], А. Ковальчук [67], М. Козюбри, О. Колодізева [74–76], А. Колодія, Ю. Корольова [80], В. Кротюка [87], Є. Курінного [88], Е. Латковської [89–92], О. Лещенка [93], О. Литвина [95], О. Лукашева [96], О. Музики-Стефанчук [106; 107], Р. Натуркача [227], А. Олефіра [126], О. Орлюк [127,128], Д. Павлова [195], В. Савенкова [178], М. Савчина, О. Совгирі, Р. Сухого [189], Ю. Тополя [196], А. Чубенка [195], В. Шамрая, А. Ярошенка [209] та інших.

У контексті обраної теми слід відзначити важливість наукових досліджень вчених-економістів, міжнародників, політологів, фахівців державного управління, які розкрили різні аспекти статусу та діяльності НБУ, встановили місце НБУ в механізмі державної влади, як-от: Б. Адамик [1], О. Баштанник [12], О. Білоус [16; 17], В. Биховченко, Б. Бричка [19], С. Буткевич [20], Ю. Галушко [25], Н. Гребенюк [31], Б. Данилишин [38–40], І. Д'яконова [37],

Г. Зеленько [58], О. Лещенко [93], В. Нароган [108], Є. Огородня [125], І. Ружицький [176; 177], О. Щуревич [207].

Водночас можемо констатувати той факт, що в наявних наукових працях питання конституційно-правового статусу НБУ висвітлено фрагментарно, без врахування сучасних безпекових, економічних та інтеграційних викликів і проблем.

Оцінюючи сучасний конституційно-правовий статус НБУ та наявні ризики економічній безпеці в Україні, вважаємо за потрібне комплексно, з використанням методологічних підходів дослідити реальний стан справ і запропонувати теоретичні висновки, обґрунтовані законодавчі пропозиції та практичні рекомендації щодо шляхів удосконалення статусу та діяльності НБУ на основі наявного вітчизняного досвіту й передової світової практики.

Розкриваючи питання інституційної спроможності НБУ, доцільно згадати наукові праці українських вчених, які на теоретичному рівні обґрунтовують необхідність утвердження статусу НБУ як самостійної державної інституції. Так, у працях дослідників (О. Баштанник [12], О. Литвин [95], О. Орлюк [127,128] та ін.) наголошується на важливості правової визначеності, стабільності інституційних механізмів і здатності до адаптації. Проте більшість робіт концентрується на загальнотеоретичних засадах інституційної спроможності або розглядає її з позицій державного управління, без спеціального фокусу на центральному банку держави як суб'єкті, що поєднує функції незалежного регулятора і органу, уповноваженого основним законом. У той же час функціональна спроможність НБУ досліджується переважно в економічній площині – у контексті ефективності грошово-кредитної політики або банківського нагляду. Конституційно-правовий аспект функціональної спроможності НБУ залишається недостатньо розкритим, зокрема в частині впливу конституційних принципів на обсяг і зміст функцій, механізмів підзвітності, ролі правових інструментів у забезпеченні функціональної сталості. Це створює наукову прогалину, що потребує осмислення на перетині публічного права та фінансової доктрини.

Важливим у контексті обраної теми кваліфікаційного дослідження є показати підходи до визначення місця НБУ в системі державного управління. Так, дослідниця Є. Клюєва визначає подвійний статус НБУ: по-перше, як центрального банку України; по-друге, як центрального органу державного управління. З урахуванням мети діяльності, публічного призначення та наявності державно-владних повноважень, НБУ в банківській системі визначається як публічно-правовий орган з відповідними повноваженнями щодо регулювання фінансової й банківської систем та здійснення банківської діяльності, який має статус юридичної особи, є органом державного управління грошово-кредитною сферою [62, с. 46].

Подібну позицію займає і дослідник Ю. Тополь, який зауважив, що правовий статус НБУ характеризується подвійною правовою природою: це і орган державної влади, уповноважений здійснювати управління у сфері банківської діяльності, і банківська установа, яка виступає кредитором для інших банків, а також державним інвестором, депозитарієм тощо [196, с. 50].

Вчений В. Воронцов цілком аргументовано зауважив, що НБУ як спеціальний постійно діючий колегіальний орган державного управління посідає специфічне місце в системі державних органів управління, який здійснює контрольню-наглядову діяльність і діє на основі профільного Закону України «Про Національний банк України» [24, с. 35].

Дослідник А. Ярошенко розкрив правовий статус НБУ і зауважив, що функціональною особливістю НБУ є практична реалізація його функцій, під якою розуміється не тільки нормативно-контрольна (нормативна база, інспекційні заходи, дистанційний нагляд), а й оперативна участь, яка полягає у поточному регулюванні ринкової кон'юнктури. НБУ належить до державних органів, які у процесі державного управління економікою застосовують не лише адміністративні, а й суто економічні, ринкові методи. Основною юридичною формою зазначених ринкових методів державного управління є цивільно-правові угоди, які здійснює НБУ з іншими особами [209, с. 343]. Підтримуємо позицію авторів статті А. Ярошенка, І. Загорювської, В. Пономарьова, що відсутність чіткого закріплення правового статусу НБУ в теорії і в Основному

Законі України, а також системні проблеми взаємодії з органами виконавчої влади ускладнюють функціонування грошово-кредитної системи та розвиток економіки держави загалом.

У 2025 році науковцями Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України підготовлено монографію «Інституційна (не)спроможність держави в Україні: як розірвати замкнене коло», присвячену дослідженню інституційної спроможності органів державної влади та місцевого самоврядування в Україні. У роботі на основі використання численних індексів та індикаторів, аналізу законодавства, даних соціологічних опитувань і статистичних даних проаналізовано якість виконання органами державної влади їх функцій, що формує собою інституційну спроможність держави. Також у роботі проаналізовано динаміку змін інституційної спроможності органів державної влади в Україні, їх детермінованість соціально-економічними і суспільно-політичними процесами, зокрема російською військовою агресією [58]. Автори вибрали маркери міжнародних індикаторів, індексів та рейтингів, завдяки яким стало можливим простежити динаміку суспільно-політичних процесів в Україні і на їх підставі сформулювати позитивні результати та проблеми щодо інституційної спроможності Української держави. Було виділено системні проблеми у сфері державного управління, кадрової політики, прозорості і підзвітності органів влади. Виявлені «пастилки спроможності» вказують на слабкі сторони, які необхідно подолати для побудови більш стабільної й ефективної системи влади.

У контексті розкриття теоретико-концептуальних домінантів дослідження конституційно-правового статусу НБУ важливо здійснити аналіз наявних наукових доробків українських вчених-правників, зокрема на дисертаційному та монографічному рівнях. Так, у 1999 році В. Кротюк захистив дисертацію «Правовий статус Національного банку України» [87], у 2002 році О. Лукашев підготував наукову роботу на тему «Правове регулювання грошової системи України» [96], в 2008 році І. Ветрова захистила дисертаційне дослідження «Правові основи реалізації грошово-кредитної політики Національного банку України» [22], в 2012 році Р. Сухий підготував наукову роботу «Повноваження

Національного банку України по управлінню та контролю за валютним оборотом: фінансово-правовий аспект» [189]. Останнім дослідником зроблені науково виважені пропозиції, зокрема щодо способів удосконалення діяльності НБУ у сфері управління валютним оборотом, зокрема шляхом закріплення на законодавчому рівні заборони на прийняття НБУ спільних постанов з іншими державними органами, врегулювання правового статусу листів-роз'яснень НБУ у валютній сфері та звільнення центрального банку країни від обов'язку здійснювати державну реєстрацію нормативно-правових актів з питань, пов'язаних з регулюванням валютного обороту та контролю за ним [189, с. 4].

У 2008 році Т. Латковська захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук «Фінансово-правове регулювання організації та функціонування банківської системи в Україні та зарубіжних країнах: порівняльно-правовий аналіз» [92]. Автором застосовано новий підхід до дослідження функцій НБУ. Особливість правового статусу НБУ обумовлена Конституцією України, в якій закріплено основну функцію НБУ – забезпечення стабільності грошової одиниці України, а отже, і купівельної спроможності на споживчому ринку. НБУ відповідає не тільки за стабільність національної валюти, а й за стабільність споживчих цін, оскільки це є надзвичайно важливим для підвищення життєвого рівня. Отже, основною функцією НБУ є забезпечення стабільності національної валюти та забезпечення цінової стабільності в державі [92, с. 10 – 11].

У 2014 році вчений О. Лещенко захистив дисертацію «Національний банк України як суб'єкт фінансово-правового регулювання грошового обігу в Україні» [93]. Важливим є один із висновків автора, що місце НБУ в системі органів державної влади як «автономного» органу відповідає сучасним економічним та правовим реаліям. НБУ, будучи центром банківської системи, покликаний забезпечувати компроміс приватних інтересів комерційних банків, їх клієнтів та суспільства, який реалізовано при здійсненні повноважень банківського адміністративного та індикативного регулювання. Банківська природа центрального банку, як господарюючого суб'єкта, потребує відповідної

політичної та субординаційної незалежності від інших органів державної влади [93, с. 15].

У 2017 році правник О. Запотоцька захистила дисертаційне дослідження на тему «Адміністративно-правовий статус Національного банку України». Мета роботи полягала в тому, щоб на основі аналізу національного та міжнародного законодавства і практики його реалізації визначити правове становище НБУ в банківській системі України, розкрити його внутрішню організаційну структуру, з'ясувати сутність та елементи адміністративно-правового статусу НБУ, а також надати пропозиції й рекомендації щодо вдосконалення та підвищення ефективності його діяльності [53, с. 2]. Заслужують на увагу такі положення новизни дисертації: 1) удосконалення підходу до визначення видів правового статусу НБУ: конституційно-правовий, цивільно-правовий, фінансово-правовий, адміністративно-правовий [53, с. 4]; 2) напрацювання міжнародного досвіду щодо адміністративно-правового регулювання національних банків, пропозиції стосовно імплементації в національне законодавство окремих положень їх діяльності [53, с. 5].

У 2023 році дослідниця А. Ковальчук підготувала дисертацію на тему «Фінансово-правове регулювання платіжних систем в Україні», де наведені переконливі аргументи відносно зміни організаційної форми Системи електронних платежів Національного банку України, необхідності усунення наявних недоліків у Правилах системи електронних платежів Національного банку України, а також більш чіткого визначення правового статусу такого утворення, його органів управління, контролю та вирішення спорів, детального окреслення їх повноважень. Також заслуговує на подальше опрацювання пропозиція про перетворення Державної казначейської служби України на Державний бюджетний банк України та передачу новостворюваному фінансовому органу частини функцій та повноважень НБУ, у тому числі – платіжної організації та оператора нинішньої системи електронних платежів НБУ [67, с. 5].

У 2024 році дослідниця Г. Гудкова захистила кваліфікаційну роботу на тему «Адміністративно-правові засади регуляторної діяльності Національного банку

України», в якій визначено місце НБУ в системі суб'єктів ринку фінансових послуг – регулятора як банківського сектору, так і частини небанківського фінансового сектору, до якого належать страхові компанії, фінансові компанії, кредитні спілки, ломбарди. Серед регуляторів ринку фінансових послуг НБУ має порівняно ширшу свободу дій щодо регулювання роботи відповідних суб'єктів. Акцентовано, що регуляторна діяльність НБУ є одним з пріоритетних напрямів його діяльності, що полягає в підготовці, прийнятті та відстеженні результативності регуляторних актів та їх перегляді. Також визначено такі адміністративно-правові інструменти регуляторної діяльності НБУ: нормативні акти, адміністративні акти й адміністративні договори. Потребує подальшого порівняльного дослідження та нормативного впровадження пропозиція автора щодо вдосконалення адміністративно-правового законодавства у сфері регуляторної діяльності НБУ. Наголошено, що чинне законодавство передбачає «відомчі» підходи до регуляторної діяльності, що унеможливує участь зацікавлених суб'єктів (бізнесу, громадських і професійних об'єднань) у розробленні проєктів нормативних документів, що регулюватимуть їхню діяльність, суперечить регламентам ЄС, законодавству та нормотворчій практиці країн – членів ЄС, а також Світовому банку, який не передбачає диференційованих підходів до різних державних регуляторних органів і наполягає на єдиній державній регуляторній політиці [36, с. 2–6].

Більшість досліджень функціонування НБУ переважно стосуються економічної сфери. Так, у 1999 році дослідник Б. Адамик підготував роботу «Функції Національного банку в системі регулювання грошово-кредитних відносин в економіці України» [1], в 2008 році вчений О. Білоус захистив дисертацію «Операції відкритого ринку центрального банку та їх вплив на грошову пропозицію» [17], у 2012 році дослідник В. Биховченко підготував роботу «Національний банк України в забезпеченні фінансової стабільності держави» [109]; в 2016 році дослідниця Є. Огородня захистила дисертаційне дослідження на тему «Оцінювання дієвості монетарної політики Центрального банку України» [125], в 2018 році економісткою Н. Гребенюк було підготовлено

кваліфікаційну роботу на тему «Стратегічне управління банком в контексті трансформації банківської системи України» [31].

У 2017 році дослідниця О. Щуревич підготувала наукову розвідку на тему «Система банківського регулювання та нагляду в умовах відкритої економіки України», яке присвячено дослідженню системи банківського регулювання та нагляду в Україні. Автором розглянуто сутність, функції, принципи, сучасні завдання банківського регулювання та нагляду. Крім того, надано оцінку ефективності функціонування вітчизняної системи банківського регулювання та нагляду в умовах відкритої економіки України. Підтримуємо позицію О. Щуревич, що НБУ при однакових порушеннях може застосовувати різні заходи впливу. Це впливає на об'єктивність прийнятих рішень. Тому варто детальніше визначати перелік порушень, відповідно до яких застосовують конкретний захід впливу [207, с. 4].

Актуальну наукову працю підготував у 2021 році І. Ружицький «Інституційне регулювання економічної безпеки України: теорія, методологія, практика» [176], в якій сформовано методологічний підхід до інституційного регулювання економічної безпеки. Підтримуємо думку автора, що впровадження позитивного досвіду країн ЄС в умовах провадження трансформації світової системи економіки сучасності є найбільш нагальними питаннями налагодження співробітництва в рамках функціонування системи Україна-ЄС. У монографії І. Ружицький запропонував концептуальний підхід до формування механізму інституційного регулювання економічної безпеки України. Основними задачами такого механізму є: організаційно-методичні (залучення сучасних інформаційних технологій щодо потреб керування, покращення методології інформаційно-аналітичного гарантування управління); контрольні (гарантування достовірності, своєчасності, актуальності відповідної інформації, організація контролю згідно з потребами управління); аналітичні (оцінка ступеня економічної безпеки, доцільності й конкурентоспроможності державної економіки та її деяких галузей відповідно до світових стандартів); прогнозування і планування (розробка моделей загроз економічній безпеці державної

економіки; програма держави – прогноз економічного й соціального розвитку України на довго-, середньо та короткостроковий період) [176, с. 277] .

Розкриттю окремих питань грошово-кредитної політики НБУ присвячено низку таких наукових робіт: дисертації на здобуття наукового ступеня доктора та кандидата економічних наук І. Д'яконової (2008) «Методологічні засади розвитку банківського нагляду на базі системної організації банківської діяльності» [37]; Ю. Галушко (2016) «Інструменти грошово-кредитного регулювання в системі факторів економічного зростання» [25], Б. Бричка (2020) «Грошово-кредитна політика НБУ у забезпеченні стабільності національної грошової одиниці» [19].

У межах дослідження питань економічної безпеки держави український дослідник В. Нагоран підготував дослідження «Монетарна політика держави в системі забезпечення економічної безпеки України» [108]. У роботі цілком обґрунтовано зауважено, що проведення ефективної монетарної політики залежить від досягнення тактичних, проміжних, кінцевих цілей. Основні цільові орієнтири й параметри аналізованої політики являють собою глобальне завдання, що є прерогативою не лише НБУ, але й інших державних регуляторів. Серед основних напрямів монетарної політики виокремлюють такі: зростання реального обсягу ВВП; помірні темпи інфляції; рівновагу платіжного балансу; максимальну зайнятість [108, с. 6].

Водночас слід зазначити, що цілий ряд питань конституційно-правового статусу НБУ залишаються без належного як законодавчого регулювання, так і науково-теоретичного обґрунтування.

Науково цікавою і практично важливою досі вважається позиція В. Гетьмана, викладена у праці «Національний банк у системі влади» в 1997 році [47].

Дослідниця Р. Натуркач підготувала статтю «Конституційно-правові засади розбудови інституційної спроможності Національного банку України», в якій досліджено питання конституційно-правових засад розбудови інституційної спроможності НБУ. Автором звертається увага на Раду НБУ, Аудиторський

комітет НБУ та їх роль в інституційній незалежності НБУ й охарактеризовано їх повноваження та порядок формування [227].

Також важливе значення має наукова публікація колективу авторів М. Бліхар, Р. Натуркач, Л. Чистоклетов, В. Шишко, І. Гула «Еволюція функцій Національного банку України: економіко-правове дослідження» [18]. Стаття присвячена проведенню комплексного економіко-правового аналізу еволюції функцій НБУ за період 1991-2023 рр. Надано визначення функцій НБУ – це основні напрями й види діяльності НБУ в частині гарантій утвердження грошової одиниці, захисту прав та інтересів НБУ і прав споживачів фінансових послуг, у тому числі й гарантування державної незалежності та національної безпеки. Здійснено аргументацію та виділено такі базові функції НБУ: установча, безпекова, зовнішньополітична, зовнішньоекономічна, правозахисна, антикорупційна, програмна, правотворча, контрольна, кадрова. Доведено, що функції НБУ не є вичерпними – з часом можуть бути виявлені чи сформовані нові, а також що вони еволюціонують. Підтримуємо позицію, що при виділенні та обґрунтуванні видів функцій НБУ необхідно враховувати двоїсту природу НБУ: це водночас і центральний банк України (наділений чіткими функціями), і особливий центральний орган державного управління (Конституція України й чинне національне законодавство визначили його завдання, повноваження, функції та юридичний статус).

У науковому доробку вченої О. Музики-Стефанчук є публікація «Стала банківська діяльність як предмет фінансово-правового регулювання». Аналізуючи сучасний стан забезпечення нормативного регулювання сталої системи банківських установ, автором зроблено висновок, що в межах українських правових реалій банківська діяльність як вид сталої економічної діяльності не забезпечена ні імперативним правовим регулюванням, ні засобами заохочення з боку регулятора на впровадження такої практики. Підтримуємо позицію, що необхідно створити адекватну сучасним реаліям нормативно-правову базу регулювання та заохочення сталої банківської діяльності на основі вже розроблених декларативних документів НБУ [106, с. 80].

Важливим питанням є чітке визначення понятійного апарату, який використовується в дослідженні. Винесена в назву теми конструкція «інституційна незалежність» потребує належного теоретичного обґрунтування та розмежування із суміжними категоріями. У цьому контексті інституційну незалежність НБУ доцільно розглядати як комплексну конституційно-правову категорію, що відображає особливий правовий статус центрального банку, межі його взаємодії з органами державної влади та систему юридичних гарантій захисту від неправомірного політичного чи адміністративного впливу. Водночас, інституційна спроможність НБУ не є тотожною інституційній незалежності, а виступає її функціональною передумовою, характеризуючи реальну здатність центрального банку належно здійснювати покладені на нього функції та реалізовувати визначені законом повноваження. При цьому, автономію та самостійність слід розглядати як взаємопов'язані, проте не тотожні інституційній незалежності категорії, що відображають окремі організаційно-функціональні форми її реалізації.

З метою систематизації наукових підходів до розуміння інституційної незалежності НБУ та візуалізації її співвідношення із суміжними категоріями автором розроблено схематичне зображення (Додаток Б).

Теоретичне підґрунтя для розуміння змісту інституційної незалежності становлять також наукові підходи до тлумачення категорії «інституція». Так, дослідник П. Бергер, акцентуючи увагу на базових характеристиках інституцій, виокремлює серед них такі, як екстернальність, об'єктивність, спонукальна сила, моральний авторитет та історичність. Відтак правильно було б розуміти за терміном «інституція» встановлення, традицію, порядок, заведений в суспільстві, а «інститут», відповідно, розглядати як закріплення таких звичаїв і порядків у законах і правових нормах [13].

Термін «інституція» і сьогодні зберігає своє первісне латинське значення — «настанова», «пояснення», та насамперед використовується для позначення особливостей управління і механізмів функціонування правових норм у різних сферах суспільних відносин. Саме тому поняття суспільних, політичних, ідеологічних чи наукових інституцій не лише називають відповідні явища

суспільного життя, а й відображають їхні ключові організаційні та діяльнісні характеристики.

Інституційна незалежність НБУ є складним та багатогранним явищем, оскільки означає недопущення будь-якого неправомірного стороннього впливу на діяльність НБУ, повноцінну і справжню його автономність від державних органів, а гарантування реальної незалежності прямо пов'язане із забезпеченням незалежності керівників та органів управління НБУ, а саме: Голови НБУ, Ради НБУ, Правління НБУ. Необхідно створити умови та гарантовано забезпечити функціональну, організаційну (персональну), матеріально-фінансову незалежність НБУ в повному обсязі. Підтримка інституційної незалежності НБУ є необхідною умовою для реалізації конституційного принципу поділу влади, забезпечення верховенства права та утвердження курсу на вступ до ЄС та НАТО. Розкриваючи функціональну незалежність, слід зауважити, що НБУ повинен мати право в межах закону самостійно визначати та застосовувати інструменти монетарної політики для досягнення цінової стабільності. Це означає, що він може вільно встановлювати процентні ставки, регулювати обсяг грошової маси і здійснювати інші заходи для контролю інфляції та підтримки стабільності валюти. У свою чергу, організаційна (персональна) незалежність характеризується тим, що процедури призначення та звільнення членів керівних органів НБУ повинні бути визначені та забезпечувати їхню незалежність від політичного впливу. Члени правління НБУ повинні мати стабільні терміни повноважень, а підстави для їхнього звільнення повинні бути чітко встановлені. Особливе значення має матеріально-фінансова незалежність, сутність якої полягає в тому, що НБУ повинен мати достатньо фінансових ресурсів для виконання своїх завдань, і уряд не повинен мати права позбавляти його цих ресурсів. Це дозволяє НБУ проводити монетарну політику, не залежачи від політичних рішень.

На наше переконання, інституційна незалежність найбільшою мірою залежить від джерела фінансування інституції та процедури призначення керівництва. Цікавою є експертна думка К. Корсуна, що інституція, яка фінансується з держбюджету України, не може вважатися незалежною. Адже

умовної незалежності набуває лише та державна інституція, яка має окремий рядок в державному бюджеті України. Тобто рішення про її фінансування приймається один раз на рік Верховною Радою України, під час затвердження загальнонаціонального держбюджету, де, серед тисяч інших, є і цей рядок [81].

Слід наголосити, що вплив Верховної Ради України на інституційну незалежність НБУ, порівняно із впливом органів виконавчої влади та Президента України, може бути юридично потужнішим за змістом та масштабнішим за наслідками, оскільки саме на законодавця покладено конституційну можливість формувати і затверджувати на рівні законів фундаментальні зміни. В Україні законодавець має досить широкі можливості впливу на інституційну незалежність НБУ, оскільки до його конституційної компетенції належить право визначати базові умови функціонування і програмувати напрями розвитку. Відповідно до Конституції України виключно законами України встановлюються, зокрема, ... засади створення і функціонування фінансового, грошового, кредитного та інвестиційного ринків; статус національної валюти, а також статус іноземних валют на території України; порядок випуску та обігу державних цінних паперів, їх види і типи (пункт 1 частини другої статті 92) [78].

Конституційні засади інституційної незалежності НБУ в процесі європейської інтеграції як об'єкт наукових розвідок, які проводять вітчизняні та зарубіжні вчені-правники, економісти, міжнародники, вимагають досконалої методології. Слід визнати, що питання методології є одними з найскладніших у юриспруденції. Сучасна юридична наука сформувала різноманітні методології, а також розробила й адаптувала виважені методи дослідження правових явищ, феноменів, режимів, статусів, інтеграційних процесів тощо. Погоджуємося з позицією вченої З. Кравцової, що єдності поглядів учених щодо поняття та змісту методології, її функцій і внутрішньої побудови (структури) та властивостей складників (методологічних принципів, методів, прийомів, способів наукових досліджень etc) дотепер у правничій науці не існує [85, с. 76].

Правильний вибір дієвої методології обраного предмета наукового дослідження є важливою умовою для комплексного підходу до його розкриття. Доцільно зауважити, що поняття методології є похідним від терміну «метод»,

який, у свою чергу, походить від грецького слова «*μέθοδος*», що означає «шлях пізнання» [41, с. 9]. Окремо методи не є самодостатнім джерело знань. Як зауважив професор М. Ренненкампф, методи не дають самі по собі знання... Методи, по суті, це лише прийоми або засоби, які має використовувати думка; такі інструменти забезпечують від помилок і сприяють пошуку та аргументації істини [157, с. 244].

У сучасному наукознавстві сформувався думка, що методом є сукупність принципів, прийомів, правил, вимог пізнавальної й практичної діяльності, обумовлених природою й закономірностями досліджуваного об'єкта, якими необхідно керуватись в процесі пізнання [41, с. 14]. Можемо припустити, що науковий метод, у найбільш загальному значенні, це виокремлений з-поміж інших розроблених методів, конкретний універсальний прийом чи логічний комбінований спосіб пізнавальної діяльності вченого.

На відміну від позиції фундаторів науки конституційного права у сер. XIX ст., які розглядали методологію лише як набір невпорядкованих методів пізнання, втілених дослідником у певній системі, сучасні українські правознавці визначають і як учення про особливості формування та застосування такої методології для дослідження конкретних проблем правознавства та державотворення. Учені В. Погорілко та В. Федоренко на прикладі науки конституційного права доводять, що методологія будь-якої юридичної науки – це «вчення про методи, які використовуються в цій науці для пізнання конституційно-правових властивостей об'єкта юридичних досліджень наукових досліджень» [137, с. 182].

Узагальнюючи вищевикладене, можемо зробити висновок, що в сучасній юридичній науці не існує універсальної методології та чітко окреслених стратегій їхнього використання. Сучасна методологія юридичної науки передусім є вченням про методи пізнання правової дійсності, а також про завдання і функції обраних методів, їх взаємозв'язки, стратегію й тактику їхнього застосування. Погоджуємося з думкою вчених, що чим більш спеціальним є предмет дослідження, тим більш спеціальними є прийоми його пізнання. Обрана нами тема має свою специфіку, обумовлену різними аспектами й викликами.

Тому і вибір методів наукового пізнання має свою специфіку в прикладному аспекті.

Під методологією дослідження конституційно-правових засад інституційної незалежності НБУ в процесі європейської інтеграції у дисертаційному дослідженні слід розуміти сукупність предметно зумовлених філософсько-світоглядних підходів, принципів, загальнонаукових і спеціально-наукових методів, способів (прийомів) та засобів, за допомогою яких забезпечується комплексне осмислення предмета дослідження та належне висвітлення його результатів.

Погоджуємося, що основу сучасної правничої методології становлять: а) філософсько-світоглядні підходи (матеріалістичний чи ідеалістичний, діалектичний чи метафізичний, визнання чи заперечення об'єктивних соціальних, у тому числі державно-правових закономірностей, і можливості їхнього пізнання, здобуття істинних знань про них); б) загальнонаукові методи, які застосовують в усіх чи в більшості наук (структурний, функціональний методи, формально-логічні процедури – аналіз, синтез та ін.); в) спеціальні методи [184, с. 618].

Наукове дослідження будь-якого державно-правового явища, особливо конституційно-правового, зокрема статусу НБУ, вимагає розроблення та обґрунтування комплексу відповідних методологічних підходів і прийомів щодо його дослідження. Це має забезпечити його комплексність і всебічність, достовірність і повноту одержаних наукових результатів, послідовність і організованість наукового дослідження в цілому.

Тому методологія цього наукового дослідження базується на використанні принципу плюралізму у виборі методологічних підходів, методів і прийомів. Адже саме методологічний плюралізм і конкуренція наукових ідей є ознакою того, що представники різних доктрин виявляють свободу наукової творчості, а це – найперша запорука успішності та конкурентоздатності. Тільки сама суспільно-правова практика або життя може дати відповідь на запитання, який метод дослідження є найоптимальнішим [200, с. 163].

Усе вищевикладене дозволяє сформулювати висновок, що вертикальна структура методології цього наукового дослідження передбачає такі рівні:

- світоглядно-філософський, на якому визначаються основні напрями і загальні принципи пізнання предмета дослідження взагалі;
- загальнонауковий, що відображає дослідження об'єктів, які охоплює предмет;
- спеціально-науковий (конкретно-науковий), де вивчаються окремі властивості об'єкта (предмета).

Враховуючи це, можна стверджувати, що тема «Інституційна незалежність Національного банку України в процесі європейської інтеграції: конституційно-правовий аспект» досліджуватиметься комплексно, як складне явище конституційно-правової дійсності, з урахуванням сучасних методологічних досягнень, що ґрунтуються на відмові від догматизму та забезпеченні принципу об'єктивізму. До того ж обраний предмет дослідження має міждисциплінарний характер. Таким чином, можна стверджувати, що методологію дослідження інституційної незалежності НБУ в процесі європейської інтеграції складає сукупність методів, прийомів, способів дослідження теоретичної основи та правової регламентації статусу НБУ та його органів управління, вивчення порядку формування та припинення повноважень НБУ та членів його Ради, форми роботи та акти НБУ, гарантії його інституційної незалежності.

Отже, для даного дослідження філософсько-світоглядний рівень методології утворює система методів (законів і категорій), що забезпечують можливості пізнання та здобуття істинних знань щодо сучасного розуміння інституційної незалежності НБУ в процесі європейської інтеграції. Варто зауважити, що сучасна юридична наука не може пізнати державу і право, розробити свої методи інакше, ніж з філософських позицій. Філософські методи не завжди прямо проявляють себе у наукових працях, оскільки можуть використовуватись як свідомо, так і інтуїтивно.

Методологічним підґрунтям дослідження інституційної незалежності НБУ в процесі європейської інтеграції є філософський метод діалектики, який дозволяє розглянути динаміку окресленого процесу інтеграції, а також склад,

порядок формування і повноваження НБУ та його органів управління. Принцип діалектики дослідження інституційної незалежності НБУ в процесі європейської інтеграції тісно пов'язаний з принципом історизму, який передбачає пізнання об'єкту дослідження крізь призму його історичних трансформацій, зміну його властивостей і наукового уявлення про нього.

Принцип системності дослідження інституційної незалежності НБУ в процесі європейської інтеграції передбачає забезпечення повноти такої роботи, врахування всіх теоретико-методологічних і практично-прикладних аспектів обраної тематики. НБУ, його функції, завдання й повноваження, органи управління, акти, гарантії інституційної незалежності, по суті, є складною соціальною системою, пізнання якої передбачає системне дослідження всіх складових. Застосування принципу системності щодо пізнання інституційної незалежності НБУ в процесі європейської інтеграції також передбачає виявлення структурних управлінських елементів (Ради НБУ, Правління НБУ), а також встановлення між ними й органами державної влади функціональних зв'язків.

Конституційно-правове дослідження інституційної незалежності НБУ в процесі європейської інтеграції не може результативним без дотримання принципів об'єктивності та неупередженості. Аналіз обраного предмета має здійснюватися без ідеологічних обмежень, апріорних емоційних оцінок чи моральних упереджень. Дослідник повинен сприймати явища та процеси, пов'язані з інституційною незалежністю НБУ, такими, якими вони існують у реальності, а свої теоретичні висновки ґрунтувати виключно на фактичних даних і юридичних джерелах.

Другу групу методологічного апарату дослідження інституційної незалежності НБУ в процесі європейської інтеграції складають загальнонаукові методи (методи формальної логіки, системно-функціональний, герменевтичний методи, метод прогнозування й ін.), які є ефективними і для конституційно-правових досліджень. Найбільш відомими з них є методи формальної логіки: аналіз і синтез; індукція й дедукція; абстрагування і конкретизація та ін.

Базовим і з глибокою історією використання вважають метод аналізу і синтезу. Для дослідження інституційної незалежності НБУ в процесі

європейської інтеграції також використовуються методи аналізу й синтезу, оскільки значна частина пізнавальних операцій здійснюється шляхом аналізу, тобто поетапного виокремлення структурних елементів і умов незалежності НБУ як системи, з'ясування їхньої сутності та взаємозв'язків. Синтез, своєю чергою, передбачає об'єднання окремих елементів у цілісну систему на основі спільних ознак та формування якісно нового розуміння інституційної незалежності НБУ. Використання формально-логічних методів також дало змогу сформулювати проміжні й загальні висновки, а також відповідні пропозиції.

Важливим для конституційно-правових досліджень вбачається структурно-функціональний метод. Українські правники вважають структурно-функціональний метод певним симбіозом двох наукових методів – 1) функціонального аналізу та 2) структурного аналізу [200]. Перший з них дає змогу пізнати механізм і процедуру функціонування основних суб'єктів конституційного права України, включно з НБУ. Другий метод, структурного аналізу, будучи безпосередньо поєднаним зі специфікою системного і структурного методів, передбачає пізнання внутрішньої побудови та структурних елементів конституційних явищ, статусів, режимів і процесів [200, с. 50]. У контексті предмету даного дослідження окреслений метод створює умови для пізнання конституційних основ інституційної незалежності НБУ в процесі європейської інтеграції.

Герменевтичний метод (з грец. *hermeneutike* – «мистецтво розуміння») отримав своє поширення ще за часів Аристотеля та Платона, застосовувався для системної інтерпретації змісту понять і категорій. В юридичній науці герменевтичний метод дозволяє пізнавати явища і процеси з огляду на вивчення джерел права та тлумачення актів чинного законодавства. В даній кваліфікаційній роботі герменевтичний метод використовується для аналізу змісту категоріального апарату й доктринальних джерел, у яких сформовано найважливіші теоретико-методологічні та конституційно-правові здобутки представників провідних вітчизняних та європейських наукових шкіл.

Важливим для дослідження інституційної незалежності НБУ в процесі європейської інтеграції є й метод прогнозування, який доцільно використовувати

у трансформаційний період виборювання справжньої незалежності України та необхідної інтеграції до ЄС і НАТО.

Третій рівень методології інституційної незалежності НБУ в процесі європейської інтеграції репрезентований спеціально-науковими (юридичними) методами дослідження (формально-юридичний, порівняльно-правовий метод, метод правового моделювання й ін.).

Застосування формально-юридичного методу набуло важливості у визначенні основних понять і юридичних конструкцій, конституційно-правових засад інституційної незалежності НБУ в процесі європейської інтеграції. Послугуючись означеним методом, стало можливим визначити механізм реалізації повноважень НБУ в контексті євроінтеграційних процесів та продемонструвати взаємодію НБУ з іншими державними чи недержавними інституціями у процесі реалізації регуляторних і наглядових функцій (підрозділи 2.3, 2.4.).

Метод правового моделювання застосовується з метою визначення організаційно-правових і безпекових інструментів забезпечення інституційної незалежності НБУ (підрозділ 3.2), а також для прогнозування й виявлення сучасних викликів інституційної спроможності НБУ та розробки механізмів їх подолання (підрозділ 3.1).

Сучасний рівень інтеграційних процесів та правничої науки вимагає використання порівняльно-правового методу. Дослідження конституційних засад інституційної незалежності НБУ в процесі європейської інтеграції, а також шляхи модернізації відповідних механізмів функціонування будуть неповними без врахування апробованого європейського інтеграційного досвіду, передусім у державах-учасницях ЄС.

Використання формально-юридичного методу в даному дослідженні дозволило здійснити вивчення інституційної незалежності НБУ у процесі європейської інтеграції за допомогою юридичної термінології (підрозділи 1.1, 2.1.2.3.), виявити проблеми статусу і функціонування НБУ та його органів управління (розділ 2). Використання формально-юридичного методу дозволило також дослідити реальні факти і явища сучасної правої дійсності, надати їм

юридичну оцінку, виявити закономірності та спрогнозувати тенденції утвердження інституційної незалежності НБУ в процесі європейської інтеграції.

Вищенаведена система та структура методології дослідження конституційних засад інституційної незалежності НБУ в процесі європейської інтеграції вбачається оптимальною, але не вичерпною. Вочевидь, у подальшому, з розвитком юридичної науки, а також національного конституційного державотворення в європейській сім'ї, окреслена методологія зазнаватиме модернізації та змін.

1.2. Конституційно-правова регламентація інституційної незалежності Національного банку України в процесі європейської інтеграції

Досліджуючи інституційну спроможність НБУ через призму права, слід зауважити, що остання передбачає наявність конституційно-правового закріплення статусу, чіткої законодавчої фіксації функцій та завдань, незалежності у розробці і прийнятті рішень, а також здатності адаптуватися до нормативних змін та спроможність виконання норм права в умовах динамічного розвитку економіки та європейської інтеграції.

Конституційно-правовий статус НБУ, закріплений на рівні Конституції та законів України, виступає самостійним і незалежним суб'єктом у системі державного управління фінансовим сектором України, при цьому здійснюючи свою діяльність як самостійна, юридично вповноважена та структурно організована інституція, здатна забезпечувати правову стабільність, передбачуваність та баланс інтересів усіх учасників фінансових правовідносин.

Слід відмітити, що вітчизняне законодавство орієнтоване на гарантування конституційно-правового статусу НБУ, а його інституційна незалежність позиціонується як одна із стратегічних складових такого статусу. Зауважимо, що саме несформованість ефективної нормативно-правової бази щодо регулювання фінансово-банківської сфери відносин, пов'язаної в першу чергу з гарантуванням інституційної незалежності НБУ. Така ситуація не лише створює

бар'єри та ускладнює процеси її забезпечення, але й спонукає до виникнення важко контрольованих загроз, викликів внутрішньодержавного та зовнішнього характеру. Саме проблеми законодавчого забезпечення не лише стримують розвиток фінансового та економічного потенціалу України, а й перешкоджають розбудові ефективного механізму фінансово-банківської системи за стандартами ЄС.

НБУ є особливим центральним органом державного управління, юридичний статус, завдання, функції, повноваження і принципи організації якого визначаються Конституцією України [78], Законом України «Про Національний банк України» та іншими законами України.

Інституційна незалежність НБУ є запорукою макроекономічної стабільності та «червоною лінією» у відносинах із зовнішніми партнерами України, зокрема Міжнародним валютним фондом, який є основним джерелом підтримки, що забезпечує стабільність економіки України сьогодні.

Інституційна незалежність НБУ є ключовим фактором для стабільної економіки та довіри інвесторів. Вона допомагає забезпечити стабільність цін, уникнути фінансових криз та сприяти економічному зростанню. Відсутність тиску з боку політичних сил дозволяє НБУ приймати рішення, які є найкращими для економіки в довгостроковій перспективі, а не в короткострокових політичних інтересах. Наприклад, під час війни незалежність НБУ є критично важливою для підтримки фінансової стабільності та забезпечення макроекономічної стійкості.

Інституційна незалежність НБУ на сучасному етапі розвитку України стає визначальним фактором забезпечення стабільної і процвітаючої економіки України. Забезпечення незалежності НБУ є важливою складовою макроекономічної стабільності та має вирішальне значення для підтримки довіри міжнародних партнерів до фінансової системи України.

Окреслюючи місце НБУ в системі конституційно-правового забезпечення державного регулювання та нагляду у сфері фінансових послуг, констатуємо, що НБУ відіграє ключову роль як національний Регулятор, до функцій якого

належить реалізація комплексу стратегічних та оперативних завдань, спрямованих на досягнення стабільності й ефективності фінансової системи.

У часи війни, економічної турбулентності та структурної трансформації держави питання незалежності центробанку не лише технічне чи правове – це політична і стратегічна необхідність. Саме незалежний центральний банк здатен забезпечити цінову та фінансову стабільність і зберегти довіру до національної валюти.

НБУ – це конституційний незалежний орган державної влади, завданням якого визначено забезпечення фінансової й цінової стабільності у державі та сприяння економічному розвитку України. Закріплення на конституційному рівні незалежного статусу НБУ зумовлене необхідністю здійснювати ефективне банківське та грошово-кредитне регулювання. Цілком зрозуміло, що автономність і самостійність НБУ підкріплюється створеним механізмом його підзвітності Верховній Раді України, що є важливою умовою забезпечення ефективності та публічності політики, яку провадить НБУ. Під час здійснення професійної діяльності окреслений орган державної влади відстоює інтереси держави, координуючи і взаємодіючи при цьому з іншими органами державної влади.

Завдання, котрі поставлені перед НБУ, визначають його роль та місце в економічній системі України. Виконуючи відповідні функції та операції, НБУ впливає на всі сфери економічного життя країни і передусім забезпечує стабільність національної грошової одиниці [82, с. 31].

Доцільно також акцентувати увагу на особливостях статусу НБУ, зокрема на подвійній його правовій природі. По-перше, НБУ наділений владними повноваженнями, а саме правом видавати нормативні акти, що є загальнообов'язковими для всіх суб'єктів господарювання та громадян і при цьому застосовувати у визначених ситуаціях заходи впливу за вчинене порушення законодавства про діяльність та регулювання діяльності на ринку фінансових послуг. Особливість правового статусу відображається також тим фактом, що НБУ перебуваючи на бюджетному утриманні, здійснює відрахування досить значних сум до Державного бюджету України. Особливість

правового статусу НБУ полягає ще й у тому, що з однієї сторони, він становить структурну частину органів держави як орган, що є автономним, до сфери регулювання якого належить банківська система усієї держави, а з іншої – НБУ є економічно самостійною юридичною особою, яка має власний статутний фонд і має право від свого імені набувати права та нести обов'язки, позиватися і відповідати на позов у суді. Тому центральний банк має зобов'язання нести відповідальність, що витікає з цивільно-правових відносин, а також відносин публічного характеру, де стороною є держава в особі певних державних органів, котрі реалізують власні владні повноваження [42, с. 59].

Важливим аспектом правового регулювання статусу НБУ є його подвійна правова природа: 1) НБУ має можливість провадити господарську діяльність; 2) НБУ виступає органом державного управління при реалізації банківської діяльності.

Специфікою НБУ, як і центральних банків країн ЄС є те, що вони можуть поєднувати в собі одночасно окремі характеристики комерційної банківської установи й державної установи, яка наділена важливими конституційно закріпленими владними повноваженнями у сфері регулювання грошово-кредитної та банківської систем.

Однією з базових складових інституційної спроможності НБУ є його здатність приймати рішення та функціонувати незалежно від політичних процесів і відповідного впливу. На рівні законодавства мають бути реалізовані чіткі гарантії, що забезпечать через процедури внутрішнього управління стратегічне планування діяльності та публічну підзвітність.

Доцільно зауважити, що НБУ покликаний сприяти формуванню ефективного конкурентного середовища, врегулюванню конфліктів інтересів та зниженню системних ризиків у фінансовій системі, запобігаючи при цьому процесам монополізації, що є невід'ємною складовою сформованої демократичної моделі економіки.

Визначальним елементом конституційно-правового статусу НБУ є закріплення відповідних принципів, які є основою його функціонування. Законодавство України визначило принципи здійснення наглядових функцій

НБУ, а саме: законності, який передбачає здійснення нагляду Регулятором у точній відповідності законам України; співмірності (пропорційності), зміст якого, з урахуванням мети державного регулювання та відповідного нагляду, передбачає дотримання розумного балансу між приватними й публічними інтересами, з урахуванням ризик-орієнтованого підходу, а також обставин та умов конкретної ситуації (включно з розміром надавача фінансових або супровідних послуг, видами здійснюваної ним діяльності та притаманними їй ризиками, фінансовим станом такого надавача); гарантування прав і законних інтересів учасників ринку фінансових послуг, зокрема права споживачів, що вимагає відкритості та прозорості процесу нагляду; об'єктивності й неупередженості здійснення нагляду в порядку, визначеному законом та юридично чинними актами Регулятора; плановості, пропорційності й системності нагляду, його орієнтованості саме на запобігання правопорушенням на ринку фінансових послуг.

Автори науково-практичного коментаря Конституції України наголошують на чинниках впливу вторгнення рф на умови функціонування фінансової системи та акцентують на захисті фінансової стабільності та відновленні України [79, с. 444]. НБУ має бути спроможним за будь-яких умов реалізовувати свої повноваження та взаємодіяти з ключовими суб'єктами фінансової системи для збереження і зміцнення фінансової складової національної безпеки України. Саме інституційна незалежність НБУ є основною умовою гнучкості у плануванні та діях для швидшого й ефективнішого реагування на зміни.

Закономірно, що інституційна спроможність НБУ не може існувати у вакуумі. НБУ взаємодіє з іншими суб'єктами державного управління: Кабінетом Міністрів України, Верховною Радою України, Президентом України. Крім того, НБУ має враховувати і передбачати як суспільні очікування, так і вплив бізнес-груп і міжнародну кон'юнктуру. Саме від ефективності такої взаємодії значною мірою залежить якість реалізації законодавчо визначених функцій нагляду та контролю у фінансовому секторі України. Вважаємо, що важливою є здатність НБУ діяти як координатор інституційної взаємодії, включаючи співпрацю з Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку (далі – НКЦПФР).

Саме ця функція формує «інституційний каркас» системи, у межах якого відбувається рух до формування та реалізації єдиної державної політики у сфері фінансових послуг [163].

В Україні було проведено структурну реформу, пов'язану з так званим «сплітом» (2020 рік), в результаті якої нагляд Регулятора охопив широку сферу об'єктів – від класичних банківських установ до небанківських надавачів фінансових послуг, зокрема таких як страховики, кредитні спілки, фінансові компанії, ломбарди [56; 143].

«Спліт» сприяв ліквідації Національної комісії з регулювання ринків фінансових послуг та передбачив розподіл повноважень з регулювання фінансового ринку між НБУ та НКЦПФР. Так, НБУ став регулятором страховиків, фінансових компаній, кредитних спілок, ломбардів, а НКЦПФР продовжує регулювати й наглядати за недержавними пенсійними фондами і фондами фінансування будівництва.

Однією з базових складових інституційної спроможності НБУ є його здатність приймати рішення та функціонувати незалежно від політичних процесів і відповідного впливу. На рівні законодавства мають бути реалізовані чіткі гарантії, що забезпечать через процедури внутрішнього управління стратегічне планування діяльності та публічну підзвітність.

Вітчизняна банківська система функціонує на основі комплексу нормативно-правових актів різної юридичної сили. Слід зауважити, що окремі питання функцій НБУ регламентовані різними нормативно-правовими актами, що регулюють діяльність банків та інших кредитно-фінансових інститутів. Під банківським законодавством слід розуміти масив різних за юридичною силою, формою і сферою дії нормативно-правових актів, котрі функціонують у межах ієрархічної системи. Для гармонізації банківського законодавства України зі стандартами ЄС, а також проведення експертизи чинних нормативно-правових актів щодо їх відповідності таким стандартам доцільним є створення спеціальної комісії із залученням фахівців різного профілю для напрацювання комплексної концепції реформування законодавства, а наступним етапом доцільним є розроблення кодифікованого акта у сфері банківської діяльності.

Важливим питання ефективного функціонування НБУ є професійна та ефективна діяльність Ради НБУ. Так, Рада НБУ відповідно до статті 11 Закону України «Про Національний банк України» своїм Рішенням схвалила нову редакцію Регламенту Ради НБУ від 10.07.2020 № 21-рд. Цей Регламент установлює порядок організації діяльності Ради НБУ, що діє з метою забезпечення виконання завдань та повноважень, визначених Конституцією України, Законом України «Про Національний банк України» та іншими законодавчими актами [150].

Даний Регламент закріпив: I. Загальні положення; II Порядок роботи Ради НБУ; III Організація підготовки матеріалів на засідання Ради НБУ; IV. Здійснення Радою НБУ своїх повноважень; V. Оформлення протоколів засідань і рішень Ради НБУ та організація контролю за виконанням прийнятих Радою НБУ рішень; VI. Повноваження Голови та членів Ради НБУ; VII. Забезпечення роботи Ради НБУ та її робочих органів; VIII. Прикінцеві положення, в якому визначено порядок набрання його чинності.

Доцільно зауважити, що НБУ покликаний сприяти формуванню ефективного конкурентного середовища, врегулюванню конфліктів інтересів та зниженню системних ризиків у фінансовій системі, запобігаючи при цьому процесам монополізації, що є невід'ємною складовою сформованої демократичної моделі економіки.

У статті 21 Закону України «Про фінансові послуги та фінансові компанії» від 14 грудня 2021 року № 1953-ІХ зафіксовано 13 основних завдань, покладених на НБУ як регуляторний орган [155]. Визначені в Законі завдання мають не лише адміністративний, а й концептуальний характер, адже визначають стратегічні вектори розвитку ринку фінансових послуг. Не менш важливим є завдання щодо сприяння інтеграції України до європейських і міжнародних ринків фінансових послуг. Це положення підкреслює стратегічну орієнтацію українського законодавства на міжнародну правову гармонізацію. Воно передбачає, зокрема, адаптацію стандартів корпоративного управління, системи розкриття інформації, протидії легалізації доходів і фінансового моніторингу відповідно до вимог ЄС та світових фінансових інституцій.

Важливе значення при здійсненні наглядової діяльності НБУ має впровадження стандартів корпоративного управління, прозорості структури власності та доброчесності керівного апарату надавачів фінансових послуг. Сьогодні відбувається послідовний процес посилення вимог Регулятора до звітності, аудиту, комплаєнсу, а також застосовує нові процедури ідентифікації кінцевих бенефіціарних власників.

Результатом наглядової діяльності НБУ закон передбачає застосування різноманітних заходів впливу до осіб, щодо яких було проведено відповідну перевірку: від письмових застережень до тимчасового зупинення або відкликання (анулювання) ліцензії. Для держав-членів ЄС та України залишається важливим викликом дотримання балансу між ефективністю нагляду та захистом прав суб'єктів ринку.

Для України як кандидата в члени ЄС важливим є сприйняти основні вимоги ЄС до центральних банків країн-членів. Так, на перше місце поставлено принцип незалежності центральних банків від політичного впливу. Розуміння даної тези зводиться до того, що центральні банки країн-членів не повинні отримувати інструкцій від урядів чи інших політичних органів, і навпаки, уряди зобов'язані поважати їх незалежність. Наступною вимогою й одночасно головною метою як Європейського центрального банку (далі – ЄЦБ), так і центральних банків країн-членів ЄС визначено забезпечення стабільності цін. Розкриваючи зміст означеного, слід наголосити, що центральні банки здійснюють контроль над інфляцією та підтримку купівельної спроможності валюти.

Особливої уваги заслуговує така вимога ЄС до центральних банків, як сприяння економічним цілям. ЄС юридично зафіксував, що центральні банки також повинні сприяти досягненню таких загальних економічних цілей ЄС, як економічне зростання, зайнятість та сталий розвиток.

Для України незалежність НБУ є не лише стандартом належного врядування, а й прямою вимогою права ЄС, що визначає архітектуру ЄСЦБ. Європейська інтеграція передбачає не лише формальне ухвалення законів, а й реальне дотримання їх духу, зокрема щодо інституційної автономії НБУ.

Процес європейської інтеграції України пов'язаний з викликами, розуміння яких дозволить в оптимальний спосіб розв'язати наявні проблеми і досягти бажаного результату. Післявоєнне відновлення України включатиме і повернення до звичайних умов функціонування державного механізму, важливим елементом якого є НБУ. Разом із тим, уже сьогодні на порядку денному постають питання впровадження визнаних міжнародних стандартів закріплення статусу й організації діяльності НБУ та його органів управління. Визначальне місце займає принцип інституційної незалежності, який є базовим для спроможності регулятора повністю здійснювати закріплені Конституцією та законами України функції. Україна взяла на себе зобов'язання впроваджувати рекомендації місії Міжнародного валютного фонду та вимоги ЄС.

Важливо чітко розуміти вимоги ЄС щодо центральних банків, зокрема ЄЦБ. Ці вимоги передусім зосереджені на забезпеченні стабільності цін в ЄС, незалежності від політичного впливу та сприянні загальним економічним цілям ЄС. Зазначена теза включає підтримку цінової стабільності як головної мети, а також підтримку загальної економічної політики європейського об'єднання. Не менш значимою є вимога щодо додержання центральними банками країн-членів ЄС принципів прозорості та підзвітності, що означає публічність і прозорість діяльності та підзвітність перед вищими органами публічної влади й інститутами громадянського суспільства.

Зараз, коли Україна проходить скринінг національного законодавства за розділом 17 «Економічна та монетарна політика», ми маємо чітко продемонструвати: НБУ не лише виконує свій мандат, а й відповідає європейським принципам незалежності – як за буквою закону, так і на практиці [198].

Незалежність НБУ стала основою і водночас гарантією макрофінансової стійкості, цей процес є постійним і потребує ефективного механізму забезпечення, при цьому мають бути враховані вимоги ЄС.

Виконання головних функцій центральних банків країн-членів ЄС є неможливим без рівноправної взаємодії та прагматичної кооперації між відповідними центральними банками. Щоб виконати завдання ЄСЦБ, ЄЦБ,

якому допомагають національні центральні банки, належить збирати потрібну статистичну інформацію від компетентних національних органів чи безпосередньо від суб'єктів економічної діяльності. Заради цього йому належить співпрацювати з інституціями чи органами Спільноти, з компетентними органами держав-членів чи третіх країн і з міжнародними організаціями [100]. Процес взаємодії, що вироблений і функціонує в ЄС, несе в собі й ризики, тому Україні важливо дотримуватися режиму секретності, гармонізувати практики збирання, впорядкування та поширювання статистичної інформації в окресленій сфері. Абсолютно сприймаємо принцип незалежності кожного центрального банку держави, однак тільки на основі співробітництва і кооперації між ЦБ країн-членів та ЄЦБ можна досягнути спільну мету – забезпечення стабільності фінансової системи й економіки добробуту.

Встановлення ЄС базових вимог до центральних банків країн-членів, зокрема щодо незалежності та стабільності цін, є визначальною передумовою для забезпечення звичайного і передбачуваного фінансового середовища для фізичних та юридичних осіб. Україні необхідно чітко визначити, юридично закріпити й забезпечити виконання викладених вище вимог ЄС до центральних банків.

Розкриваючи юридичну фіксацію вимог, доречним є проаналізувати положення Протоколу про Статус Європейської системи центральних банків та Європейського Центрального банку від 25.03.1957 (станом на 01.01.2005) [156]. ЄСЦБ належить діяти згідно з принципом відкритої ринкової економіки з вільною конкуренцією, сприяючи ефективному розподілові ресурсів. Саме на ЄСЦБ покладено низку завдань, а саме: визначати та впроваджувати грошово-кредитну політику Спільноти; провадити обмінні валютні операції; володіти та керувати офіційними валютними резервами держав-членів; сприяти справному функціонуванню платіжних систем [156]. Крім зазначеного, на ЄСЦБ також покладається сприяння справному провадженню політик компетентних органів стосовно розсудливого нагляду за кредитними установами та стабільністю фінансової системи.

Для України є доцільним більшою мірою використовувати положення статті 4 «Дорадчі функції» вказаного Протоколу, яка передбачає можливість національних органів влади звернення до ЄЦБ стосовно будь-яких проєктів законодавчих положень у сфері компетенції ЄЦБ та просити надати відповідний висновок. Саме використання дорадчої функції ЄЦБ сприятиме оптимізації пропонованих змін і унеможливить від суперечливих рішень, що можуть завадити європейській інтеграції України.

Беручи до уваги статус ЄЦБ, який відповідно до положень статті 107 Договору про заснування Європейської Спільноти від 25.03.1957 (станом на 01.01.2005) є суб'єктом права й користується в кожній державі-членові найширшою право- та дієздатністю, що надає законодавство цієї держави юридичним особам; він може, зокрема, набувати рухоме й нерухоме майно та розпоряджатися ним, а також бути стороною в судовому процесі.

Додаткові вимоги до України містяться в статті 14 «Національні центральні банки» Протоколу про Статус Європейської системи центральних банків та Європейського Центрального банку [156] і статті 109 Договору про заснування Європейської Спільноти [44], а саме закріплено положення, що кожній державі-членові ... належить забезпечити, щоб її внутрішнє законодавство, зокрема статут її національного центрального банку, відповідав нормам цього Договору та цього Статуту. Також закріплено вимогу на національному законодавчому рівні, що голова національного банку повинен мати щонайменше п'ятирічний строк перебування на посаді. Тому цілком виправданим є положення національного законодавства, що Голова НБУ призначається Верховною Радою України за поданням Президента України строком на сім років, і одна і та ж особа не може бути призначена на цю посаду більше ніж на два строки підряд. Доцільно нагадати, що строк повноважень Голови НБУ до 1999 року складав чотири роки.

Сучасні реалії існування України збільшили виклики інституційної спроможності НБУ, що об'єктивно не може повністю відповідати світовим базовим принципам, включно з принципом незалежності. Україна має бути готовою до післявоєнної відбудови, зокрема щодо виконання взятих

міжнародних зобов'язань у фінансовій і банківській сферах. Одним із складних питань постане утвердження інституційної незалежності НБУ, що передбачатиме, серед іншого, удосконалення механізму управління НБУ і посилення його фінансової автономії відповідно до апробованих практик країн-членів ЄС.

Важливим питанням ефективного функціонування НБУ є законодавче закріплення та практичне дотримання питань професійної таємниці. Європейське законодавство передбачає обов'язок членів керівних органів та персоналу ЄЦБ і національних центральних банків дотримуватися режиму професійної таємниці, у тому числі після припинення виконання посадових обов'язків.

Центральний банк будь-якої держави посідає особливе місце у банківській системі. НБУ наділений автономним статусом, здійснює діяльність самостійно та не залежить від органів виконавчої влади у вирішенні питань, що належать до його виключної компетенції. Водночас, НБУ має особливий правовий статус і виступає специфічним органом держави, наділений широким колом прав та обов'язків. Аналіз його завдань, функцій і повноважень дає підстави стверджувати, що НБУ виконує також контрольно-наглядову функцію у банківській системі України.

Утвердження інституційної спроможності НБУ вимагає зміни закріплених повноважень та відповідних гарантій їх реалізації, підготовки і збереження кваліфікованих кадрів, достатньої для ефективної діяльності матеріально-технічної бази, виважених та ефективних процедур розробки і прийняття рішень та прагматичних інструментів нагляду. Окреме місце у процесі розвитку інституційної спроможності НБУ займає швидка адаптація до змін у фінансовому середовищі та інтеграція до міжнародних стандартів з урахуванням ефективних зарубіжних практик.

Інституційна спроможність НБУ є необхідною умовою ефективного державного регулювання та нагляду у фінансово-банківській сфері, крім того, є визначальною гарантією сталої реалізації стратегії фінансової безпеки держави.

НБУ здійснює спроби реагувати на системні виклики, з якими зіштовхується наша держава. Стратегічні документи НБУ передбачають необхідність сформуванню альтернативні плани дій для різного розвитку подій. Голова НБУ А. Пишний наголосив, що комплексна робота над новою Стратегією розпочалася у січні 2023 року, команді центробанку вдалося уточнити стратегічну ідею (візію, місію, корпоративні цінності), фокусуючи діяльність НБУ на наближення перемоги, та створити довгостроковий план, що є своєрідним дороговказом для НБУ, його партнерів і учасників фінансового ринку [205]. Так, НБУ станом на вересень 2025 року двічі з початку повномасштабного вторгнення РФ в Україну (січень 2024 та січень 2025) здійснив актуалізацію інституційної Стратегії, сфокусованої на спротив російській агресії та відновлення країни [123].

Оновлення Стратегії має на меті сприяти підвищенню ефективності діяльності НБУ в умовах швидкозмінного зовнішнього середовища, посиленню готовності до нових викликів та різних сценаріїв розвитку подій.

Доцільно навести думку голови НБУ А. Пишного, що країна живе в умовах непередбачуваних зовнішніх обставин, а задача регулятора – під час стратегічного планування скорочувати зону невизначеності. Оновлена Стратегія НБУ спрямована на виконання озвученої задачі, а саме уточнено пріоритетні завдання та розширено функціональний інструментарій у відповідь на нові виклики [123].

НБУ здійснює емісію гривні, проводить єдину державну політику в галузі грошового обігу, регулює та наглядає за діяльністю банків та небанківських фінансових установ в Україні, є особливим центральним органом державного управління, юридичний статус, завдання, функції, повноваження і принципи організації якого визначаються Конституцією України, Законом України «Про Національний банк України» та іншими законами України. Законодавство закріпило основні цілі діяльності НБУ: 1) забезпечення цінової стабільності; 2) сприяння фінансовій стабільності; 3) сприяння додержанню стійких темпів економічного зростання. НБУ досягає зазначених вище цілей шляхом проведення монетарної політики, регулювання діяльності фінансових установ,

грошового обігу, регулювання на платіжному ринку та захисту прав споживачів фінансових послуг. Крім того, НБУ є ключовим учасником національної фінансової системи та співпрацює з міжнародними фінансовими інституціями з метою розвитку фінансової інфраструктури країни та залучення іноземних інвестицій [147].

Оновлення до Стратегії НБУ додалося 11 нових індикаторів та уточнено шість діючих. Дорожня карта заходів оновленого документа доповнилася 17 новими за своєю суттю заходами, ще 45 заходів було уточнено або трансформовано відповідно до викликів сьогодення.

Оновлені пріоритетні завдання НБУ у розрізі стратегічних цілей, зокрема:

у межах цілі 1 «Стійка гривня» НБУ запланував досягнення більш амбітних цілей у напрямі цінової стабільності, інфляційних очікувань та курсової стійкості;

у межах цілі 2 «Фінансова стабільність» додалися нові заходи, спрямовані на: посилення забезпечення безперервної діяльності учасників фінансового сектору; удосконалення вимог до організації системи управління ризиками в банках; виявлення та реагування на зв'язки з державою-агресором у структурах власності учасників фінансового ринку; створення реєстрів дропів та міскодингу, забезпечення протидії наявним та новим схемам дропів; забезпечення стійкості критичної інфраструктури фінансового сектору;

у зв'язку з поглибленням євроінтеграційного напрямку оновлено назву цілі 3 – «Фінансова система працює на відновлення країни та інтегрується до ЄС» – та перелік ініціатив для її досягнення. Так, зусилля НБУ додатково сфокусуються на: інтеграції до ринку фінансових послуг ЄС; розробленні та впровадженні Політики ESG для фінансового сектору; стимулюванні розвитку фінансової інклюзії, в тому числі з урахуванням потреб ветеранів війни в Україні; ініціативах з розвитку кредитування та фінансової грамотності населення та підприємців, зокрема з урахуванням нових міжвідомчих стратегій (Стратегії з розвитку кредитування та Національної стратегії розвитку фінансової грамотності до 2030 року).

Додатковими індикаторами для реалізації завдань за цією ціллю стали відкриття перемовин про вступ України до ЄС за переговорними кластерами, які включають розділи під головуванням або із залученням НБУ, та оновлений відповідно до перебігу переговорного процесу Комплексний план НБУ з європейської інтеграції;

у межах цілі 4 «Сучасні фінансові послуги» НБУ планує: посилити контроль за кіберстійкістю, інформаційною безпекою, цифровою операційною стійкістю, зокрема з урахуванням законодавства ЄС щодо цифрової операційної стійкості фінансового сектору (DORA); розширити периметр діяльності щодо впровадження регулювання та нагляду за віртуальними активами; конкретизувати заходи з розвитку грошового обігу відповідно до затвердженої моделі організації готівкового обігу України та інфраструктури НБУ;

у межах цілі 5 «Ефективний центральний банк» суттєво розширився перелік пріоритетних заходів, спрямованих на безперебійне виконання функцій НБУ за будь-яких умов [123].

Утвердження інституційної спроможності НБУ вимагає запровадження нових чи удосконалення наявних елементів, що забезпечать ефективне функціонування конституційного органу – НБУ, а саме: 1) вироблення довгострокової стратегії регулювання, що корелює із завданнями сталого розвитку та адаптації до європейського законодавства; 2) інституційна незалежність, підтверджена як юридично, так і практично (наприклад, стійкість до політичного тиску); 3) формування аналітичних продуктів – звітів, оцінок ризиків, стратегічних прогнозів, які використовуються як основа для політичних рішень; 4) розвинена цифрова інфраструктура, що забезпечує прозорість, швидкість і зручність регуляторних процедур; 5) партнерські відносини з іншими державними органами та міжнародними інституціями, зокрема Міжнародним валютним фондом, ЄС, Світовим банком [160].

Досвід ЄС засвідчує важливість освітньої функції Регулятора, саме просвітницька діяльність у сфері фінансової грамотності громадян визначена пріоритетною, що підтверджує соціально орієнтований характер європейської політики у цій сфері. На наше переконання, забезпечення споживачів фінансових

послуг знаннями, навичками та інструментами для свідомого й об'єктивного прийняття рішень мінімізує ризики і підвищує економічну безпеку громадян.

За постійного оновлення законодавства та ринкової кон'юнктури постає потреба в нових методологічних підходах до процесу нагляду, впровадження новітніх технологій, зокрема цифрових (SupTech), та підвищення професійної спроможності кадрів НБУ. Окреме місце займає взаємодія з міжнародними регуляторами й імплементація апробованих та ефективно зарекомендованих європейських стандартів регулювання і нагляду.

Нами встановлено, що особливістю конституційно-правового статусу НБУ є той факт, що він є органом зі спеціальним статусом і не належить до жодної класичної гілки влади. Окреслена теза пояснюється особливою правовою природою НБУ і зумовлена його призначенням – забезпеченням стабільності національної грошової одиниці. Тільки за умови гарантованої інституційної незалежності й самостійності НБУ у взаємодії з іншими державними органами є сенс підтвердити виконання його конституційної функції.

Вважаємо, що конституційно-правові засади відіграють фундаментальну роль у формуванні ефективної системи державного регулювання та нагляду у сфері фінансових послуг. Їх дотримання забезпечує правову визначеність, підвищує довіру до регуляторної політики та створює умови для сталого розвитку фінансового ринку України. Післявоєнна розбудова ефективного фінансового контролю з урахуванням міжнародного досвіду та сучасних технологій (зокрема, RegTech) залишається одним зі стратегічних напрямів правової політики Української держави.

На ефективність діяльності НБУ впливає рівень та прагматизм конституційно-правового регулювання комплексу суспільних банківських правовідносин. У контексті триваючої європейської інтеграції України, можемо зробити висновок, що формування сучасної нормативно-правової бази функціонування НБУ є одним з найбільш актуальних завдань розвитку та удосконалення національної банківської системи.

З метою узгодження положень статті 99 Конституції України, Закону України «Про Національний банк України» від 20 травня 1999 року № 679-XIV

та апробованих стандартів ЄСЦБ та ЄЦБ від 25.03.1957 (станом на 01.01.2005) пропонуємо доповнити статтю 99 Конституції України частиною другою такого змісту:

Національний банк України є особливим центральним органом державного управління, юридичний статус, завдання, функції, повноваження, принципи організації діяльності та гарантії незалежності (організаційної, функціональної й фінансової) якого гарантуються цією Конституцією і визначаються законами України.

Висновки до розділу 1

На основі оцінки сучасного конституційно-правового статусу НБУ та наявних ризиків для економічної безпеки України, запропоновано, з використанням сучасних методологічних підходів, обґрунтовані теоретичні узагальнення, законодавчі пропозиції та практичні рекомендації щодо шляхів удосконалення статусу та діяльності НБУ на основі здобутого вітчизняного досвіду й передової європейської практики.

Доведено, що рівень наукових здобутків вчених сприятиме виробленню науково обґрунтованих висновків, пропозицій та рекомендацій подальшого удосконалення як нормативно-правового регулювання статусу НБУ, так і реального практичного втілення принципу незалежності в діяльності НБУ та органів управління. З'ясовано, що проблеми конституційно-правового статусу та діяльності НБУ стали предметом наукових розвідок різних наукових шкіл, які були сформульовані у працях Ю. Барабаша, О. Васильченко, І. Ветрової, В. Воронцова, Г. Гудкова, Ю. Дмитренко, О. Запотоцької, Н. Злотіної, Є. Ключевої, А. Ковальчук, М. Козюбри, О. Колодізева, А. Колодія, Ю. Корольова, В. Кротюка, Є. Курінного, Е. Латковської, О. Лещенка, О. Литвин, О. Лукашева, О. Музики-Стефанчук, Р. Натуркача, А. Олефіра, О. Орлюк, Д. Павлова, В. Савенкова, М. Савчина, О. Совгирі, Р. Сухого, Ю. Тополя, А. Чубенка, В. Шамрая, А. Ярошенка та інших. У контексті обраної

теми опрацьовані наукові дослідження вчених-економістів, міжнародників, політологів, фахівців державного управління, які розкрили різні аспекти статусу та діяльності НБУ, встановили місце НБУ в механізмі державної влади.

Зроблено висновок, що інституційна незалежність НБУ є складним та багатогранним явищем, оскільки означає недопущення будь-якого неправомірного стороннього впливу на діяльність НБУ, повноцінну і справжню його автономність від державних органів. Водночас уточнено, що інституційну незалежність НБУ доцільно розглядати як комплексну конституційно-правову категорію, що відображає особливий правовий статус центрального банку, межі його взаємодії з органами державної влади та систему юридичних гарантій захисту від неправомірного політичного чи адміністративного впливу. Доведено, що інституційна спроможність НБУ не є тотожною інституційній незалежності, а виступає її функціональною передумовою, тоді як автономія та самостійність є взаємопов'язаними, але не тотожними їй категоріями, що відображають окремі форми її реалізації. Для узагальнення наведених теоретичних положень та наочного відображення співвідношення інституційної незалежності НБУ із суміжними категоріями автором розроблено схематичне зображення, подане у додатку Б.

У зв'язку з цим, гарантування реальної незалежності прямо пов'язане із забезпеченням незалежності керівників та органів управління НБУ, а саме: Голови НБУ, Ради НБУ, Правління НБУ. Необхідно створити умови та гарантовано забезпечити функціональну, організаційну (персональну), матеріально-фінансову незалежність НБУ в повному обсязі. Підтримка інституційної незалежності НБУ є необхідною умовою для реалізації конституційного принципу поділу влади, забезпечення верховенства права та утвердження курсу на вступ до ЄС та НАТО. Доведено, що функціональна незалежність НБУ повинна передбачати в межах закону право самостійно визначати та застосовувати інструменти монетарної політики для досягнення цінової стабільності, що означає право вільно встановлювати процентні ставки, регулювати обсяг грошової маси і здійснювати інші заходи для контролю інфляції та підтримки стабільності валюти. Під організаційною (персональною)

незалежністю ми розуміємо реалізацію процедури призначення та звільнення членів керівних органів НБУ без політичного впливу. Члени правління НБУ повинні мати стабільні терміни повноважень, а підстави для їхнього звільнення повинні бути чітко встановлені.

Наголошено, що вплив Верховної Ради України на інституційну незалежність НБУ, порівняно із впливом органів виконавчої влади та Президента України, може бути юридично потужнішим за змістом та масштабнішим за наслідками, оскільки саме на законодавця покладено конституційну можливість формувати і затверджувати на рівні законів фундаментальні зміни. Доведено, що в Україні законодавець має досить широкі можливості впливу на інституційну незалежність НБУ, оскільки до його конституційної компетенції належить право визначати базові умови функціонування і програмувати напрями розвитку інституційного державного механізму, включаючи і таку її складову як НБУ.

Зроблено висновок, що в сучасній юридичній науці не існує універсальної методології та чітко окреслених стратегій їхнього використання. Сучасна методологія юридичної науки передусім є вченням про методи пізнання правової дійсності, а також про завдання і функції обраних методів, їх взаємозв'язки, стратегію й тактику їхнього застосування.

Під методологією дослідження конституційно-правових засад інституційної незалежності НБУ в процесі європейської інтеграції у дисертаційному дослідженні ми розуміємо систему предметно зумовлених філософсько-світоглядних підходів, принципів, загальнонаукових і спеціально-наукових методів, способів (прийомів) і засобів, які зумовлюють комплексний характер осмислення предмета дослідження та опису його результатів.

Наведено аргументацію, що вертикальна структура методології даного наукового дослідження передбачає такі рівні: світоглядно-філософський, на якому визначаються основні напрями і загальні принципи пізнання предмета дослідження взагалі; загальнонауковий, що відображає дослідження об'єктів, які охоплює предмет; спеціально-науковий (конкретно-науковий), де вивчаються окремі властивості об'єкта (предмета).

Обрана тема кваліфікаційної роботи «Інституційна незалежність Національного банку України в процесі європейської інтеграції: конституційно-правовий аспект» досліджуватиметься комплексно, як складне явище конституційно-правової дійсності, з урахуванням сучасних методологічних досягнень, що ґрунтуються на відмові від догматизму та забезпеченні принципу об'єктивізму. До того ж обраний предмет дослідження має міждисциплінарний характер. Методологію дослідження інституційної незалежності НБУ в процесі європейської інтеграції складає сукупність методів, прийомів, способів дослідження теоретичної основи та правової регламентації статусу НБУ та його органів управління, вивчення порядку формування та припинення повноважень НБУ та членів його Ради, форми роботи та акти НБУ, гарантії його інституційної незалежності.

Конституційно-правовий статус НБУ, закріплений на рівні Конституції та законів України, виступає самостійним і незалежним суб'єктом у системі державного управління фінансовим сектором України, при цьому здійснюючи свою діяльність як самостійна, юридично вповноважена та структурно організована інституція, здатна забезпечувати правову стабільність, передбачуваність та баланс інтересів усіх учасників фінансових правовідносин.

Вітчизняна банківська система функціонує на основі комплексу нормативно-правових актів різної юридичної сили. Слід зауважити, що окремі питання функцій НБУ регламентовані різними нормативно-правовими актами, що регулюють діяльність банків та інших кредитно-фінансових інститутів. Під банківським законодавством слід розуміти масив різних за юридичною силою, формою і сферою дії нормативно-правових актів, котрі функціонують у межах ієрархічної системи. Для гармонізації банківського законодавства України зі стандартами ЄС, а також проведення експертизи чинних нормативно-правових актів щодо їх відповідності таким стандартам доцільним є створення спеціальної комісії із залученням фахівців різного профілю для напрацювання комплексної концепції реформування законодавства, а наступним етапом доцільним є розроблення кодифікованого акта у сфері банківської діяльності.

Закріплення на конституційному рівні незалежного статусу НБУ зумовлене необхідністю здійснювати ефективне банківське та грошово-кредитне регулювання. Цілком обґрунтованим є те, що автономність і самостійність НБУ поєднуються з установленим механізмом його підзвітності Верховній Раді України, що виступає важливою умовою забезпечення ефективності, прозорості та публічності політики, яку реалізує НБУ.

Акцентовано увагу на особливостях статусу НБУ, зокрема на подвійній його правовій природі: 1) НБУ має можливість провадити господарську діяльність; 2) НБУ виступає органом державного управління при реалізації банківської діяльності. Доведено, що НБУ наділений владними повноваженнями, а саме правом видавати нормативні акти, що є загальнообов'язковими для всіх суб'єктів господарювання та громадян і при цьому застосовувати у визначених ситуаціях заходи впливу за вчинене порушення банківського законодавства України.

З'ясовано, що НБУ покликаний сприяти формуванню ефективного конкурентного середовища, врегулюванню конфліктів інтересів та зниженню системних ризиків у фінансовій системі, запобігаючи при цьому процесам монополізації, що є невід'ємною складовою сформованої демократичної моделі економіки.

НБУ має бути спроможним за будь-яких умов реалізовувати свої конституційні функції та повноваження й взаємодіяти з основними суб'єктами фінансової системи для збереження і зміцнення фінансової складової національної безпеки України.

Визначено ключові елементи інституційної спроможності НБУ та встановлено їх безпосередній вплив на реалізацію державної політики у фінансовому секторі. Саме інституційна незалежність НБУ є основною умовою гнучкості у плануванні та діях для швидшого й ефективнішого реагування на зміни. Закономірно, що інституційна спроможність НБУ не може існувати у вакуумі. НБУ взаємодіє з іншими суб'єктами державного управління: Кабінетом Міністрів України, Верховною Радою України, Президентом України. Крім того, НБУ має враховувати і передбачати як суспільні очікування, так і вплив бізнес-груп і міжнародну кон'юнктуру.

Результатом наглядової діяльності НБУ закон передбачає застосування різноманітних заходів впливу до осіб, щодо яких було проведено відповідну перевірку: від письмових застережень до тимчасового зупинення або відкликання (анулювання) ліцензії. Для держав-членів ЄС та України залишається важливим викликом дотримання балансу між ефективністю нагляду та захистом прав суб'єктів ринку.

Доведено, що для України незалежність НБУ є не лише стандартом належного врядування, а й прямою вимогою права ЄС, що визначає архітектуру ЄСЦБ. Європейська інтеграція передбачає не лише формальне ухвалення законів, а й реальне дотримання їх духу, зокрема щодо інституційної автономії НБУ. Важливо чітко розуміти вимоги ЄС щодо центральних банків, зокрема ЄЦБ. Ці вимоги передусім зосереджені на забезпеченні стабільності цін в ЄС, незалежності від політичного впливу та сприянні загальним економічним цілям ЄС.

Розкрито положення Протоколу про Статус Європейської системи центральних банків та Європейського Центрального банку від 25.03.1957 (станом на 01.01.2005). З'ясовано, що ЄСЦБ належить діяти згідно з принципом відкритої ринкової економіки з вільною конкуренцією, сприяючи ефективному розподілові ресурсів. Саме на ЄСЦБ покладено низку завдань, а саме: визначати та впроваджувати грошово-кредитну політику Спільноти; провадити обмінні валютні операції; володіти та керувати офіційними валютними резервами держав-членів; сприяти справному функціонуванню платіжних систем. Для України є доцільним більшою мірою використовувати положення статті 4 «Дорадчі функції» вказаного Протоколу, яка передбачає можливість національних органів влади звернення до ЄЦБ стосовно будь-яких проєктів законодавчих положень у сфері компетенції ЄЦБ та просити надати відповідний висновок. Саме використання дорадчої функції ЄЦБ сприятиме оптимізації пропонуванних змін і убезпечить від суперечливих рішень, що можуть завадити європейській інтеграції України.

Сучасні реалії існування України збільшили виклики інституційної спроможності НБУ, що об'єктивно не може повністю відповідати світовим

базовим принципам, включно з принципом незалежності. Україна має бути готовою до післявоєнної відбудови, зокрема щодо виконання взятих міжнародних зобов'язань у фінансовій і банківській сферах. Одним із ключових питань післявоєнного періоду стане утвердження інституційної незалежності НБУ, що передбачатиме, серед іншого, удосконалення механізму управління НБУ і посилення його фінансової автономії відповідно до апробованих практик країн-членів ЄС.

Утвердження інституційної спроможності НБУ вимагає зміни закріплених повноважень та відповідних гарантій їх реалізації, підготовки і збереження кваліфікованих кадрів, достатньої для ефективної діяльності матеріально-технічної бази, виважених та ефективних процедур розробки і прийняття рішень та прагматичних інструментів нагляду. Окреме місце у процесі розвитку інституційної спроможності НБУ займає швидка адаптація до змін у фінансовому середовищі та інтеграція до міжнародних стандартів з урахуванням ефективних зарубіжних практик.

Стратегічні документи НБУ передбачають необхідність сформулювати альтернативні плани дій для різного розвитку подій. НБУ станом на вересень 2025 року двічі з початку повномасштабного вторгнення РФ в Україну (січень 2024 та січень 2025) здійснив актуалізацію інституційної Стратегії, сфокусованої на спротив російській агресії та відновлення країни. Оновлення Стратегії Національного банку України «Фінансова фортеця» має на меті сприяти підвищенню ефективності діяльності НБУ в умовах швидкозмінного зовнішнього середовища, посиленню готовності до нових викликів та різних сценаріїв розвитку подій.

Утвердження інституційної спроможності НБУ вимагає запровадження нових чи удосконалення наявних елементів, що забезпечать ефективне функціонування конституційного органу – НБУ, а саме: 1) вироблення довгострокової стратегії регулювання, що корелює із завданнями сталого розвитку та адаптації до європейського законодавства; 2) інституційна незалежність, підтверджена як юридично, так і практично (наприклад, стійкість до політичного тиску); 3) формування аналітичних продуктів – звітів, оцінок

ризиків, стратегічних прогнозів, які використовуються як основа для політичних рішень; 4) розвинена цифрова інфраструктура, що забезпечує прозорість, швидкість і зручність регуляторних процедур; 5) партнерські відносини з іншими державними органами та міжнародними інституціями, зокрема Міжнародним валютним фондом, ЄС, Світовим банком.

Вважаємо, що конституційно-правові засади відіграють фундаментальну роль у формуванні ефективної системи державного регулювання та нагляду у сфері фінансових послуг. Їх дотримання забезпечує правову визначеність, підвищує довіру до регуляторної політики та створює умови для сталого розвитку фінансового ринку України. Післявоєнна розбудова ефективного фінансового контролю з урахуванням міжнародного досвіду та сучасних технологій (зокрема, RegTech) залишається одним зі стратегічних напрямів правової політики Української держави.

З метою узгодження положень статті 99 Конституції України, Закону України «Про Національний банк України» від 20 травня 1999 року № 679-XIV та апробованих стандартів ЄСЦБ та ЄЦБ від 25.03.1957 (станом на 01.01.2005) пропонуємо доповнити статтю 99 Конституції України частиною другою такого змісту:

«Національний банк України є особливим центральним органом державного управління, юридичний статус, завдання, функції, повноваження, принципи організації діяльності та гарантії незалежності (організаційної, функціональної й фінансової) якого гарантуються цією Конституцією і визначаються законами України».

РОЗДІЛ 2. ФУНКЦІЇ ТА ПОВНОВАЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ ЯК ВИМІР ІНСТИТУЦІЙНОЇ НЕЗАЛЕЖНОСТІ

2.1. Інституційна незалежність та спроможність Національного банку України: основні елементи та їх вплив на реалізацію державної політики у фінансовому секторі

В умовах протидії збройній агресії російської федерації проти України, тектонічних змін в системі глобальної безпеки, динамічних змін у міжнародних фінансово-економічних відносинах, нестабільного макроекономічного середовища Україні та з огляду на потребу забезпечити національну стійкість та сталий розвиток України в цих умовах особливого значення набуває питання інституційної спроможності НБУ. Перелічені виклики та загрози потребують комплексного та системного підходу, у якому забезпечення інституційної стійкості, спроможності та незалежності НБУ є одним із напрямів, але цей напрям є надважливим. Відповідно, завдання полягає у формуванні такого рівня інституційної стійкості та незалежності НБУ, який дозволяє ефективно виконувати ключові функції центрального банку держави в умовах протидії воєнній агресії, політичному впливу, фінансовим кризам і в контексті проведення реформ, спрямованих на досягнення цілей євроатлантичної інтеграції. З огляду на це, дослідження елементів інституційної спроможності та незалежності НБУ є важливим для формування державної політики в сфері макроекономічного управління, збереження стабільності грошової одиниці та підвищення довіри до банківської системи України, а в більш загальному плані – виконання частини завдань у рамках забезпечення національної стійкості.

У межах нашого дослідження ми не випадково одночасно використовуємо категорії «інституційна спроможність» та «інституційна незалежність» у контексті аналізу конституційно-правового статусу НБУ. Такий підхід зумовлений взаємовідношенням цих характеристик, враховує їх взаємопов'язаність, взаємозалежність та взаємообумовленість та дозволяє визначити оптимальний баланс між ними. Адже незалежність без спроможності

призводить до неефективності, а спроможність без незалежності створює ризик перетворення державної інституції на інструмент досягнення політичних цілей або вирішення тактичних завдань без врахування стратегічної перспективи. Представники системної теорії розглядали інституційну спроможність як здатність підтримувати цілісність системи, частково трансформуючи окремі взаємозв'язки, складові та їхні функції [214]. У англійських джерелах поняття «інституційна спроможність» (institutional capacity) переважно розглядається як здатність вирішувати суперечності та ухвалювати рішення [212]. У свою чергу поняття «інституційної незалежності» нероздільно пов'язане з поняттям «самостійність». Самостійність характеризується здатністю суб'єкта (інституції) визначати цілі, завдання та методи їх досягнення, здатністю вирішувати питання і проблеми у межах власної компетенції, свободою вибору тієї чи іншої моделі поведінки та регулюючого впливу.

На нашу думку, співвідношення інституційної незалежності та спроможності полягає в тому, що незалежність забезпечує інституцію можливість діяти самостійно та керуючись об'єктивними обставинами, тоді як спроможність є здатністю реалізовувати ці можливості ефективно та досягати поставлених цілей. При цьому інституційна незалежність базується на виключній компетенції НБУ та унеможливленні конкуренції повноважень з іншими державними органами при реалізації ним конституційних функцій та вирішенні питань у взаємодії з іншими органами виходячи з чіткого розподілу сфер відповідальності. Вбачаємо принциповою умовою забезпечення інституційної незалежності та спроможності НБУ можливість реалізації ним передбаченої Конституцією України основної функції самостійно та поза операційним впливом Президента України, Кабінету Міністрів України та Ради національної безпеки та оборони України. Відповідно, основою інституційної спроможності НБУ є його інституційна незалежність.

Відповідно до статті 53 Закону України «Про Національний банк України», яка має назву «Гарантії невтручання», передбачено, що не допускається втручання органів державної влади та інших державних органів чи їх посадових та службових осіб, будь-яких юридичних чи фізичних осіб у виконання функцій

і повноважень НБУ, Ради НБУ, Правління НБУ чи службовців НБУ інакше, як у межах, визначених Конституцією України та цим Законом.

НБУ подає звітність та надає інформацію органам державної влади та іншим державним органам у випадках, передбачених Конституцією України та цим Законом.

Законодавче регулювання питань, пов'язаних з виконанням НБУ своїх функцій, встановлюється або змінюється виключно цим Законом. Зміна положень цього Закону може здійснюватися виключно шляхом внесення змін до цього Закону.

Як зазначає О.А. Костюченко, цим забезпечується самостійність у проведенні НБУ єдиної політики у грошово-кредитній сфері від імені держави, у сфері запобігання неконтрольованої емісії грошей, забороні фінансування дефіциту державного бюджету [82, с. 32].

Водночас, окремі дослідники вбачають у незалежності НБУ певні ризики та пропонують звузити гарантії його інституційної автономії. Зокрема, Фільштейн Л. М. пропонує «невідкладно внести принципово важливі зміни до Закону України «Про Національний банк України», першочергово відмінивши нині чинні статтю 53 та статтю 54. Стаття 53 не допускає втручання органів законодавчої (Верховної Ради України) та виконавчої влади (Кабінету Міністрів України) в діяльність Правління НБУ та Ради НБУ. Це – безпрецедентно з огляду на практику ринково цивілізованих країн, Центральні банки яких підпорядковані Міністерству фінансів або ж Державному казначейству. Фінансово-економічна криза в Україні, її край загрозові для суспільства і національної безпеки наслідки переконливо і явно продемонстрували небезпеку абсолютної свободи й не підконтрольності НБУ. Стаття 54 забороняє НБУ не лише фінансувати, але й надавати прямі кредити на фінансування державних бюджетних витрат. Таким чином змушує йти на зовнішні запозичення. Ігноруючи загальнодержавні проблеми, НБУ (займаючись офіційно дозволеними комерційними операціями) перманентно накопичує й безконтрольно розпоряджається так званим «власним капіталом» [202].

Відзначимо, що такий підхід не враховує конституційний статус НБУ та європейську практику забезпечення інституційної незалежності центральних банків.

На нашу думку, з урахуванням наявної вже практики законотворення (стаття 4 «Гарантії незалежності Державного бюро розслідувань» Закону України «Про Державне бюро розслідувань», стаття 4 «Гарантії незалежності Національного бюро» Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України») доречними та обґрунтованими є зміни назви статті 53 Закону України «Про Національний банк України» з урахуванням того, що гарантії незалежності охоплюють гарантії невтручання. Відповідно, зазначену статтю пропонується викласти в такій редакції:

«Стаття 53. Гарантії незалежності

1. Незалежність Національного банку у його діяльності гарантується:

1) спеціальним статусом Національного банку, особливим порядком фінансування та організаційного забезпечення діяльності;

2) визначеними законом засобами забезпечення особистої безпеки членів органів управління Національного банку, їх близьких родичів, майна;

3) іншими засобами, визначеними цим Законом.

2. Не допускається втручання органів державної влади та інших державних органів чи їх посадових та службових осіб, допоміжних та координаційних органів, утворених у встановленому законодавством України порядку, політичних партій, будь-яких юридичних чи фізичних осіб у виконання функцій і повноважень Національного банку, Ради Національного банку, Правління Національного банку чи службовців Національного банку інакше, як у межах, визначених Конституцією України та цим Законом.

Національний банк подає звітність та надає інформацію органам державної влади та іншим державним органам у випадках, передбачених Конституцією України та цим Законом.

Законодавче регулювання питань, пов'язаних з виконанням Національним банком своїх функцій, установлюється або змінюється виключно цим Законом.

Зміна положень цього Закону може здійснюватися виключно шляхом внесення змін до цього Закону».

При цьому природно виникає питання про те, який ступінь незалежності повинен мати орган, уповноважений на здійснення макропруденційного регулювання, під яким ми у контексті нашого дослідження розуміємо систему антикризових заходів, спрямованих на забезпечення стабільності фінансової системи. У випадку, коли макропруденційне регулювання делеговане центробанку, зміни в його інституціональному забезпеченні повинні відбутися з метою специфікації відповідальності за фінансову стабільність, визначення антикризових функцій та інструментів, порядку координації з іншими видами політики та агенціями [97]. Ці так звані «нові функції» повинні бути відображені, бути юридично визначеними і мати юстиціабельний характер, інакше неодмінно постануть питання демократичного контролю, підзвітності чи концентрації влади.

Питання інституційної незалежності та спроможності НБУ як центрального банку держави репрезентовані у дослідженнях представників як правничої, так і економічної науки, що вказує на комплексний міждисциплінарний характер цієї проблематики. Дослідники-економісти розрізняють різні види незалежності центрального банку. Так, В. Грілі, Д. Машіандаро та Г. Табеліні виділяють політичну та економічну незалежності центральних банків [223]. Такі автори, як Г. Дебеле та С. Фішер називали наступні види незалежності, а саме «цільова незалежність» та «інструментальна незалежність». У свою ж чергу інструментальна незалежність складається з наступних елементів: політична, фінансова, технічна, безпека працівників та захист керівництва центрального банку [213].

Звертаючись до досвіду ЄЦБ, в багатьох звітах зустрічаємо такі види незалежності центрального банку, як інституційна, фінансова, функціональна та особиста. Говорячи про власну незалежність ЄЦБ, його керівництво завжди зауважувало наступні аспекти незалежності: інституційний, особистий, функціональний та операційний, фінансовий та організаційний, юридичний [218]. Врахування цієї класифікації у межах нашого дослідження

видається надважливим, враховуючи, що питання незалежності центрального банку є пунктом розділу 17 «Економічна та монетарна політика» офіційного скринінгу Європейської комісії для України [198]. При цьому слід враховувати, що скринінг – це процес оцінки українського законодавства на предмет його відповідності праву ЄС у кожному з 35 переговорних розділів. Він є необхідним етапом переговорного процесу вступу до ЄС. Акти права ЄС у сфері економічної та монетарної політики містять правила, що вимагають незалежності центральних банків держав-членів, а також забороняють пряме фінансування державного сектору центральними банками і привілейований доступ державного сектору до фінансових установ. Нові держави-члени зобов'язані дотримуватися визначених критеріїв. Відповідно, законодавчі інструменти забезпечення інституційної незалежності НБУ в Україні у контексті євроінтеграційних процесів мають визначатися з урахуванням рекомендацій ЄС [198].

Слід відзначити, що з 80-х років минулого століття у економічній науці сформувалася практика застосування індексів для визначення рівня незалежності центральних банків. Започатковані ці підходи були такими вченими як Р. Бейд та М. Паркін (1988), В. Грілі, Д. Машіандаро та Г. Табеліні (1991), А. Цукерман, С. Веб та Б. Неяпті (1992). Назви індексів утворюються від початкових літер прізвищ науковців англійською мовою, а саме індекс BP, GMT та CWN відповідно [138].

Методологія та методика оцінки незалежності центральних банків на основі відповідних індексів набула подальшого розвитку. Наразі застосовується також розширений індекс незалежності центрального банку (Central Bank Independence Extended – CBIE) [231], який складається з шести складових, що враховують статус та роль керівника та правління банку, формування політики (зокрема курсової та наглядово-регулятивної політики), статутні цілі, правила кредитування, фінансову незалежність, а також звітність та розкриття інформації.

При цьому важко не погодитися з М. Посмітною щодо того, що переважна більшість поточних досліджень та індексів було сформовано у мирний час. Проте зі зміною ситуації в країні (введення воєнного стану), може змінюватися і

алгоритм роботи центрального банку. Або ж саме деякі компоненти для розрахунку індексів незалежності центрального банку можуть бути нерелевантними [138].

Відзначимо, що у контексті аналізу інституційної спроможності НБУ, в межах нашого дослідження ми виходимо з концепції існування синергетичного впливу інституційної самостійності НБУ у взаємодії з іншими факторами на забезпечення належного рівня фінансової безпеки та ефективної фінансової політики.

Фінансова безпека – це важлива складова частина економічної безпеки держави і фундаментальна основа її національної безпеки загалом, умова стійкого функціонування фінансової системи держави, що базується на: незалежності, ефективності, конкурентоспроможності фінансової системи України, її фінансово-кредитної сфери. Критерії та показники, що характеризують стан фінансової безпеки держави: рівень фінансової незалежності; збалансованість фінансів; достатня ліквідність активів; наявність необхідних грошових і золотовалютних резервів; збалансованість державного боргу, гарантованого державою боргу; «здоров'я» ланок фінансової системи («здорові» фінанси); ступінь захищеності фінансових інтересів на всіх рівнях фінансових відносин, політичний клімат; стан фінансових потоків в економіці, що характеризується збалансованістю і наявністю апробованих механізмів регулювання і саморегулювання; рівень правової культури учасників фінансових відносин, гарантованості їх прав та законних інтересів, законодавчого забезпечення публічної фінансової діяльності. Стан фінансової безпеки держави, наявні її загрози обумовлюють фінансову політику держави (публічну фінансову політику). Для її забезпечення держава утворює відповідну систему органів влади, які здійснюють вироблення та реалізацію державної фінансової політики [194]. З огляду на зазначене, у межах нашого дослідження базовою методологічною позицією є те, що стан фінансової безпеки та результативність політики держави значною мірою визначається функціонально-інституційною спроможністю НБУ та його інституційною незалежністю. Відповідно, науковий пошук відбуватиметься у площині комплексного правового, безпекового та

економічного аналізу проблематики інституційної незалежності НБУ та розуміння інституційної спроможності НБУ як інтегративної категорії, що поєднує правові, безпекові, організаційні, функціональні, економічні та кадрові компоненти.

Отже, інституційна спроможність НБУ є складним, багатовимірним явищем, яке відображає здатність цієї установи ефективно, стабільно та незалежно виконувати свої функції в межах визначеного правового поля. Вона включає комплекс елементів, що взаємодіють між собою та забезпечують сталість і результативність діяльності центрального банку держави в умовах фактичного колапсу системи світової безпеки та динамічного макроекономічного середовища.

Першим фундаментальним елементом інституційної спроможності НБУ є правова визначеність, яка становить основу його незалежного, ефективного та стабільного функціонування в системі публічного управління. НБУ функціонує на основі Конституції України та спеціального профільного Закону України «Про Національний банк України», які комплексно визначають його правовий статус, завдання, функції, повноваження, принципи організації та взаємодії з іншими органами державної влади. У згаданому спеціальному профільному нормативно-правовому акті закріплено, що НБУ є центральним банком держави, особливим центральним органом державного управління, який водночас не входить до виконавчої влади, а отже – є інституційно незалежним [147].

З досвіду різних країн відомо, що центральні банки можна класифікувати на державні та квазідержавні кредитно-фінансові інститути. Банки першого типу є публічно-правовими організаціями. Емісійні інститути другого типу поєднують в собі риси комерційної акціонерної компанії й установи публічного права. Іноді правовий статус емісійного інституту взагалі важко кваліфікувати [52].

Як правило, діяльність центральних банків регулюється спеціальним законодавством, де детально описано їхні функції та повноваження. Потрібно звернути увагу на те, що порядок створення таких установ різний у різних країнах. Можна виокремити два підходи у цьому напрямі: 1) створення центрального банку на базі наявного комерційного банку (надання йому ряду

специфічних функцій і повноважень); 2) заснування окремого інституту державної форми власності. Обидва підходи накладають відбиток на роль і місце центрального банку в системі органів державної влади [52]. Найпоширенішою формою організації центрального банку є державна установа зі 100 % участю держави в капіталі (Аргентина, Велика Британія, Німеччина, Індія, Ірландія, Іспанія, Канада, Нідерланди, Нова Зеландія, Норвегія, Фінляндія, Франція, Швеція, Україна). Водночас деякі з них відразу було засновано як державні емісійні банки (Німеччина, Україна), інші перетворено на державні банки з акціонерних товариств (Велика Британія, Іспанія, Франція). Серед квазідержавних виділяють емісійні установи, які було створено у формі приватних акціонерних компаній та які діють на цій основі і нині (Банк Італії [229], Федеральна резервна система США [222]), і «змішані» емісійні банки, співзасновниками і співвласниками яких на акціонерній основі є органи державної влади, органи місцевої влади, комерційні банки та інші кредитно-фінансові інститути. До таких інститутів належать Банк Австрії (державі належить 70 %), Банк Японії (55 %), Банк Туреччини (51 %).

Так, О. Лукашев, досліджуючи правовий статус НБУ, зауважує, що він поєднує два елементи: внутрішній (функціонально-регулятивний), який визначає особливості участі НБУ в управлінні, регулюванні відповідним об'єктом (грошовим обігом) згідно з функціями банку в законодавчо встановлених формах, і зовнішній – як особливого центрального органу державного управління в системі органів держави і рівень його незалежності [96]. Досліджуючи правовий статус НБУ окремі науковці відзначають що він має комплексний характер, що притаманний статусу органів держави, а також наголошує, що правовий статус НБУ складається з конституційної правосуб'єктності та галузевих статусів (адміністративно-правового і цивільно-правового) [18, с. 64]. Погоджуючись з цим твердженням у частині конституційної правосуб'єктності, вважаємо що доцільніше виходити із поділу на публічно-правовий та приватно-правовий статус НБУ. І хоча такий поділ матиме дещо умовний характер, він краще відповідає дуалізму статусу НБУ (як органу державного управління та центрального банку). Адже як слушно

відзначає П. Білик, НБУ є органом управління, який здійснює державно-владні повноваження стосовно тієї системи, частиною якої він сам одночасно виступає. Держава з метою забезпечення управління банківською системою визначає в Конституції України НБУ спеціальним органом, що має виступати суб'єктом управління і виконує суто спеціальну функцію – забезпечення стабільності грошової одиниці, тобто виступає як спеціальний орган державного управління [15, с. 179]. Зазначений автор відзначає, що в Україні існує система державних органів із певною специфікою свого правового статусу (Рада національної безпеки і оборони України, Центральна виборча комісія та інші) та пропонує віднести до таких органів такий специфічний орган державного управління, як НБУ [15]. Водночас, зазначена пропозиція не повною мірою враховує відмінності у статуті та функціях кожного з цих органів.

На особливості правового статусу НБУ звертав увагу Конституційний Суд України у рішенні від 26.02.2009 № 6-рп/2009 щодо справи № 1-15/2009 за конституційним поданням Президента України щодо офіційного тлумачення положення пункту 18 частини першої статті 85 Конституції України. Зокрема, Конституційний Суд України наголосив на тому, що НБУ, з одного боку, має публічно-правовий статус особливого центрального органу державного управління, самостійного у своїй діяльності, а з іншого – цивільно-правовий статус юридичної особи, яка має відокремлене майно в господарському віданні, є об'єктом права державної власності та може укладати окремі види господарських договорів із комерційними банками і державою.

Юридичне закріплення статусу НБУ як автономної інституції означає, що жоден з органів виконавчої влади не має повноважень втручатися у процес прийняття ним рішень, а також у реалізацію його ключових функцій, таких як забезпечення стабільності грошової одиниці України, визначення монетарної політики, емісійна діяльність, регулювання обігу національної валюти, нагляд за банківським та небанківським фінансовими секторами тощо. Така конструкція правового регулювання, з одного боку, гарантує сталість та незалежність регуляторної політики на ринку фінансових послуг, а з іншого – забезпечує

високий рівень відповідальності та підзвітності перед суспільством через механізми парламентського контролю [167].

Завдяки чітко окресленій юрисдикції, визначеній у законодавстві, діяльність НБУ здійснюється у правових межах, що забезпечують легітимність його рішень як на внутрішньому, так і на міжнародному рівні. Зокрема, це стосується прийняття нормативно-правових актів регуляторного характеру, які є обов'язковими для виконання усіма суб'єктами банківської системи України. Водночас, така правова визначеність виконує захисну функцію, убезпечуючи НБУ від політичного впливу та створюючи умови для довготривалої реалізації стратегічних завдань грошово-кредитної політики.

Отже, правова визначеність як елемент інституційної спроможності НБУ виконує системоутворюючу роль, адже саме вона закладає фундамент для організаційної, функціональної та фінансової незалежності центрального банку держави, створює основу для стабільного нормативного регулювання та формує довіру до інституції як ключового макроекономічного суб'єкта [160].

Іншим важливим елементом є організаційна автономія. Організаційна автономія НБУ є фундаментальним елементом його інституційної спроможності, що забезпечує внутрішню керованість, структурну цілісність та спроможність до реалізації функцій відповідно до законодавчих повноважень. У правовому вимірі організаційна автономія визначається як здатність органу формувати власну адміністративну структуру, самостійно організовувати процеси прийняття рішень, здійснювати внутрішнє управління ресурсами та забезпечувати оперативну діяльність без зовнішнього втручання [95].

Основними структурними компонентами організаційної автономії є: централізована модель управління, мережа територіальних управлінь, функціональна ієрархія департаментів, наявність органів корпоративного управління (Правління НБУ, Рада НБУ), а також регламентація внутрішньої взаємодії. Правління НБУ, як вищий виконавчий орган, має повноваження визначати стратегічні напрями політики, ухвалювати в межах компетенції рішення, здійснювати кадрову політику, розробляти та затверджувати регламенти, що регулюють внутрішню діяльність, утворювати очолювані

членами Правління Комітети (перелік визначений профільним Законом) та делегувати цим Комітетам повноваження. З метою забезпечення ефективної організаційно-функціональної побудови в НБУ діє механізм внутрішнього контролю та аудиту, зокрема Департамент внутрішнього аудиту забезпечує оцінювання ефективності процесів управління ризиками, внутрішнього контролю та виконання управлінських функцій, що забезпечуються структурними підрозділами НБУ, у відповідності з міжнародними стандартами професійної практики внутрішнього аудиту.

Організаційна автономія також проявляється в кадровій незалежності: НБУ самостійно визначає вимоги до посад, порядок конкурсного добору персоналу, системи оплати праці та професійного розвитку. Відсутність залежності від центральних органів виконавчої влади у цьому контексті дозволяє запобігати політичному впливу на управлінські рішення, зберігати інституційну пам'ять та забезпечувати стабільність політик, що реалізуються.

Особливого значення набуває організаційна автономія в умовах кризових явищ, адже вона забезпечує швидкість і ефективність реакції НБУ на зовнішні та внутрішні виклики [160]. Автономне функціонування структурних підрозділів дозволяє оперативно реалізовувати рішення, адаптувати механізми регулювання до мінливого середовища, мобілізувати ресурси для підтримки банківської системи.

Таким чином, організаційна автономія є не лише формальною ознакою статусу НБУ, а й практичним механізмом забезпечення його ефективної роботи. Вона створює умови для стабільного, послідовного, неупередженого функціонування інституції, сприяє посиленню її професійної спроможності та довіри з боку учасників ринку фінансових послуг і громадськості [167].

При цьому слід враховувати, що НБУ характеризується не лише організаційною автономією, а й організаційною стабільністю (сталістю), що виступає відображенням його конституційно-правового статусу (з огляду на закріплення основної функції НБУ як центрального банку держави посідає своє місце у системі державного управління). Організаційна стабільність створює передумови для досягнення довгострокових цілей, таких як цінова та фінансова

стабільність, економічне зростання. При цьому перебування на посадах членів Ради НБУ та Правління НБУ, формально не пов'язується з електоральним циклом і зумовлюється передусім економічною ефективністю, а не політичною належністю (хоча в реальності цей чинник має вплив на формування органів управління НБУ). Збереженню організаційної автономії та стабільності значною мірою сприяє вибудований відповідно до чинного Закону України «Про Національний банк України» механізм колегіального прийняття рішень в органах управління НБУ, що з урахуванням особливостей їх формування створює додаткові запобіжники потенціальному втручання в діяльність центрбанку з боку інших органів державної влади та їх посадових осіб, інших суб'єктів.

Водночас, існує потреба удосконалення механізму реалізації юридичної відповідальності НБУ, передбаченого статтею 64-1 Закону України «Про Національний банк України». Зокрема, доцільно передбачити положення про те, що держава відповідає за зобов'язаннями НБУ, які виникли у зв'язку з реалізацією делегованих останньому повноважень держави, а за зобов'язаннями, що виникли унаслідок реалізації власної приватно-правової правосуб'єктності, НБУ відповідає самостійно власним майном [42].

Фінансова (економічна) самостійність є третім визначальним елементом інституційної спроможності. НБУ є економічно самостійним органом, який здійснює витрати за рахунок власних доходів, а у визначених законом випадках – також за рахунок коштів Державного бюджету України. Економічна самостійність передбачає також наявність у НБУ відокремленого майна, яке є об'єктом державної власності, закріпленого за ним на праві господарського відання. Такий підхід дозволяє забезпечити баланс між державною формою власності та організаційно-фінансовою незалежністю інституту [147].

Важливою складовою економічної самостійності центрального банку держави є й взаємна фінансова невідповідальність між НБУ, органами державної влади та фінансовими установами.

НБУ не несе відповідальності за зобов'язаннями органів державної влади, так само як органи державної влади не несуть відповідальності за

зобов'язаннями НБУ, за винятком випадків добровільного прийняття ними таких зобов'язань. Аналогічно НБУ не відповідає за зобов'язаннями фінансових установ, а фінансові установи не відповідають за зобов'язаннями НБУ, якщо інше не було добровільно взято ними на себе. Це знижує ризики політичного чи корпоративного тиску на центральний банк, зберігаючи його інституційну нейтральність та стабільність.

Наявність незалежного бюджету (насправді не йдеться про абсолютну незалежність, яка в реальному світі є радше ідеальним станом, а про наближення до цієї максими) дозволяє центральному банку держави уникати політичного впливу, зокрема в питаннях пріоритетності витрат, інвестування ресурсів чи кадрової політики. Це своєю чергою забезпечує сталу реалізацію довгострокових монетарних стратегій [173].

З метою реалізації власних функцій НБУ має право створювати підприємства, установи, філії, представництва як в Україні, так і за її межами, що забезпечує розширення його функціонального потенціалу та операційної автономії. НБУ, його підприємства, установи, відокремлені підрозділи (філії та представництва в Україні, а також представництва НБУ за кордоном) мають печатку із зображенням Державного Герба України та своїм найменуванням.

Законодавчі положення про наявність у НБУ та його підрозділів печатки із зображенням Державного Герба України та найменуванням установи виконує функцію правової ідентифікації та офіційного підтвердження легітимності діяльності інституції. Це сприяє стандартизації внутрішніх і зовнішніх комунікацій, забезпечує юридичну достовірність документів та підкреслює статус НБУ як державного органу з особливим публічно-правовим мандатом, у тому числі в міжнародному контексті.

Таким чином, економічна автономія не лише забезпечує фінансову незалежність НБУ, а й формує інституційний фундамент, який унеможливорює втручання в його діяльність з боку інших гілок влади, що особливо важливо в умовах демократичного управління та ринкової економіки [147]. Завдяки чіткому законодавчому визначенню меж економічної самостійності НБУ функціонує як стабільна та незалежна інституція, здатна ефективно реагувати на

виклики фінансової системи. Це особливо важливо в умовах демократичного управління, ринкової економіки та прагнення до макроекономічної стійкості.

Невід'ємним складовим елементом є функціональна спроможність. НБУ, як вже відзначалося раніше, забезпечує виконання широкого спектру функцій, серед яких – забезпечення стабільності національної грошової одиниці, емісія гривні, регулювання грошового обігу, організація міжбанківських розрахунків, здійснення валютного контролю та банківського нагляду. Він також виконує роль банку банків, координуючи роботу всієї банківської системи України. Ключовою ознакою високої функціональної спроможності є здатність НБУ оперативно реагувати на кризові явища – фінансову нестабільність, інфляційний тиск, валютні спекуляції – шляхом запровадження відповідних монетарних або адміністративних заходів [147].

Функціональна спроможність також пов'язана зі здатністю НБУ реалізовувати стратегічні підходи до макроекономічної стабільності. Зокрема, впровадження режиму інфляційного таргетування у 2015 році стало прикладом переходу до сучасної моделі монетарного управління. У межах цього режиму НБУ формулює прогноз інфляції, визначає цілі щодо її рівня та публічно звітує про досягнення запланованих результатів. Це свідчить не лише про технічну здатність реалізовувати функції, а й про інституційну зрілість у плануванні, комунікації та підзвітності.

До ключових ознак високого рівня функціональної спроможності слід віднести: професійність аналітичних підрозділів, ефективність процесів прийняття рішень, доступ до сучасних технологічних ресурсів, чітке розмежування повноважень між структурними підрозділами, а також здатність формувати та реалізовувати політику на основі економічного прогнозування.

Варто також відзначити роль функціональної спроможності у зміцненні довіри до НБУ як до незалежного та ефективного регулятора. Високий рівень виконання функцій є передумовою стабільності фінансової системи загалом, підвищення кредитного рейтингу держави, привабливості інвестиційного клімату та інтеграції України до міжнародних економічних і фінансових систем [187].

Отже, функціональна спроможність НБУ – це не лише формальний набір функцій, а комплексна характеристика, що поєднує законодавчі повноваження, кадрову компетентність, технічну оснащеність та організаційну ефективність. Вона є центральною складовою його інституційної спроможності, без якої неможливо забезпечити стабільність грошової одиниці, ефективне банківське регулювання та стійкість фінансової системи України.

Інституційна незалежність НБУ проявляється у відсутності законодавчої можливості втручання органів виконавчої влади у процес прийняття ним рішень. Це означає, що будь-яке політичне керівництво держави не має права впливати на дії НБУ щодо встановлення облікової ставки, валютного курсу, рівня резервних вимог або порядку нагляду за банками.

Окремо варто підкреслити значущість кадрового та інтелектуального потенціалу як елементу інституційної спроможності. Ефективна реалізація функцій НБУ неможлива без висококваліфікованого персоналу, здатного здійснювати аналітичну діяльність, формувати прогнози, розробляти нормативно-правові акти та проводити банківський аудит. НБУ активно впроваджує програми підвищення кваліфікації, залучає експертів з міжнародних фінансових установ, модернізує систему управління знаннями.

Отже, інституційна спроможність НБУ є інтегрованим поняттям, що охоплює правову, організаційну, функціональну, фінансову, незалежну та кадрову складові. Високий рівень розвитку кожного з цих елементів є запорукою здатності НБУ забезпечувати фінансову стабільність, стримувати інфляцію, підтримувати довіру до банківської системи та ефективно реагувати на внутрішні й зовнішні виклики. Саме тому зміцнення інституційної спроможності НБУ має залишатися постійним пріоритетом державної політики у сфері макроекономічного управління [167].

Як слушно зазначається у наукових джерелах, фактором, що ув'язуватиме коротко- та довгострокові системні зміни в монетарній політиці, є трансформація інституціонального статусу НБУ. Окрім формальної інтерпретації цінової стабільності як імперативу мандату центробанку країни, що прагне входження в ЄС, перехід до реалізації монетарної політики на засадах підтримання

стабільності цін є не просто важливим макроекономічним зламом, а, перш за все, критеріальною ознакою рівня незалежності монетарного органу та ступеня його політичної відповідальності. Без визнання необхідності такого кроку завжди існуватимуть політичні інсинуації та можливості довільної інтерпретації чинного основного завдання НБУ, яке в умовах практично повного набору політичних конфігурацій породжують проблему як тиску на НБУ, так і його безвідповідальність. Це означає, що результати його діяльності вислизують з поля зору звичної для розвинутих країн системи критеріїв оцінки ефективності монетарної політики, нав'язуючи неефективну модель торгів щодо інтерпретації дій центробанку країни у політичних компромісах чи політичній боротьбі. Як тільки такі інтерпретації перетворюються на складові внутріполітичних домовленостей, інституціональний фундамент ефективної монетарної політики одразу руйнується, внаслідок чого суспільство позбавляється Парето-нейтрального монетарного органу, покликаного на основі реалізації політики цінової стабільності гарантувати перебування монетарних рішень за межами перерозподільних конфліктів. Принципово важливий елемент політико-інституціонального процесу підвищення рівня незалежності і відповідальності НБУ – євроінтеграційний фактор. Це означає, що орієнтація на вимоги ЄС-ЄЦБ як в експліцитному, так і в імпліцитному режимі повинні стати основою джерел формування консенсусу щодо зміни мандату НБУ [96]. При цьому відзначається, що найбільш транспарентним та реально впливаючим на добробут кожного громадянина залишається цінова стабільність. Приймаючи до уваги посилення глобально-центричних та макрофінансових джерел нестабільності, цінова стабільність повинна бути включеною в контексті розширеної макромоделі економіки країни, зорієнтованої на євроінтеграцію як фундаментальну основу підвищення глобальної конкурентоспроможності [73]. Низький рівень ВВП на душу населення та низька траєкторія виходу з кризи в умовах збройного конфлікту сприймається як каталізатор для більш експансіоністської політики НБУ. З огляду на вкрай високий рівень інституціональних спотворень у вітчизняній економіці та її квазісировинний характер, стимулюючі кроки без довіри до них швидко закінчаться ще більшою кризою. Це означає, що

незалежність НБУ є принциповим фактором забезпечення цінової стабільності як передумови відновлення економічного потенціалу на основі здорових очікувань. Структурні реформи повинні підвищити спрямованість політики на цінову стабільність, інакше без них цінова стабільність сприйматиметься як відірвана від макроекономічних основ, викликаючи перманентний тиск у бік зниження рівня незалежності НБУ [73].

З огляду на викладене, забезпечення інституційної незалежності та спроможності НБУ виступає одним із пріоритетних завдань у контексті здійснення державної політики ефективного макроекономічного регулювання, в тому числі у фінансовому секторі, що у свою чергу вимагає дієвого правового врегулювання та створення юридичних гарантій стабільності відповідних відносин. При цьому найбільш оптимальним видається саме конституційно-правовий механізм забезпечення інституційної незалежності НБУ, який виступатиме надійним запобіжником від можливих зумовлених політичними та іншими чинниками впливів на діяльність центрального банку України.

Перспективи подальших досліджень передбачають: аналіз інституційної взаємодії НБУ з іншими державними фінансовими інституціями; розробку системи кількісних та якісних індикаторів оцінки інституційної спроможності; порівняльне вивчення практик інституційної побудови центральних банків провідних країн ЄС для адаптації ефективних підходів у вітчизняний контекст [160].

2.2. Інституційна спроможність Національного банку України як основа державного регулювання та нагляду у фінансовому секторі

В умовах трансформації фінансового сектору та посилення інтеграційних процесів роль центрального банку як головного інституційного суб'єкта регулювання набуває особливого значення. Ефективність державного контролю за фінансовими послугами неможлива без достатньої інституційної спроможності та незалежності НБУ, що у свою чергу забезпечує стабільність,

правову визначеність та адаптивність до нових викликів. Недостатнє розуміння змісту, складових та чинників інституційної спроможності ускладнює розробку ефективної регуляторної політики й знижує якість нагляду у фінансовому секторі.

Питання інституційної спроможності центральних банків розглядалося у працях вітчизняних і зарубіжних дослідників, зокрема у контексті інституціоналізму, макроекономічної стабільності та управлінської ефективності. У дослідженнях М. Вітмера, Д. Норта, а також українських науковців Т. Шевчук, О. Дяченко, Ю. Сороки розкрито понятійно-категоріальний апарат та загальні засади інституційної дієздатності органів державного управління. Проте недостатньо вивченими залишаються практичні аспекти реалізації інституційної спроможності НБУ в умовах війни, економічної нестабільності та євроінтеграційного курсу.

У межах дослідження інституційної спроможності та незалежності НБУ ми виходимо з розуміння їх як комплексного багаторівневого феномену, що визначає ефективність державного регулювання та нагляду у фінансовому секторі.

Сучасний фінансовий ландшафт України перебуває у постійному процесі трансформації, що вимагає від регуляторних інституцій здатності не лише виконувати формальні функції, але й адаптуватися до нових викликів, підтримуючи стабільність системи. У цьому контексті Національний банк України виступає як центральна ланка інституційної інфраструктури, на якій базується довіра до всієї фінансової системи.

У попередньому підрозділі ми вже відзначали, що інституційна спроможність НБУ охоплює наявність законодавчих повноважень, кваліфікованих кадрів, належної матеріально-технічної бази, ефективних процедур прийняття рішень та інструментів нагляду. Вона також передбачає здатність адаптації до змін у фінансовому середовищі та інтеграції до міжнародних практик.

Ефективне функціонування НБУ як незалежного органу є критично важливим для забезпечення макроекономічної стабільності, підтримки довіри до

фінансових інституцій та інтеграції України у глобальний фінансовий простір. Інституційна спроможність НБУ виступає не лише передумовою ефективного державного регулювання та нагляду, а й гарантією послідовної реалізації стратегії фінансової безпеки держави.

Наукове осмислення інституційної спроможності НБУ передбачає аналіз не лише його законодавчих повноважень, а й здатності ефективно використовувати наявні інструменти для досягнення визначених цілей. У цьому контексті статті 21-23 Закону України «Про фінансові послуги та фінансові компанії» слугують нормативним фоном, що окреслює межі дії й характер повноважень інституції.

Інституційна спроможність, згідно з підходами інституціоналізму та неоінституціоналізму, є системним явищем, що включає: структурно-організаційний компонент (наявність ефективної структури управління, функціонального розподілу повноважень); кадровий та аналітичний потенціал (здатність до генерування та використання знань у процесі прийняття рішень); процедурну спроможність (наявність відлагоджених механізмів прийняття, виконання й оцінювання регуляторних рішень); адаптивність та інноваційність, тобто здатність до змін, інтеграції кращих міжнародних практик, цифровізації процесів тощо.

Усі ці елементи є критично важливими для центрального банку держави, особливо в умовах політичної нестабільності, воєнної агресії та необхідності інтеграції до європейського економічного простору.

Ключовими ознаками інституційної спроможності Національного банку України є: операційна незалежність, що дозволяє формувати й реалізовувати політику без надмірного політичного впливу; кадровий потенціал, що забезпечує експертну здатність до обґрунтованого судження та кризового реагування; інституційна адаптивність, тобто здатність модернізувати внутрішні процеси відповідно до змін у зовнішньому середовищі та інтегрувати міжнародні стандарти.

З правової точки зору, інституційна спроможність НБУ передбачає наявність нормативно закріпленого статусу, чітко визначених функцій та завдань, незалежності у прийнятті рішень, а також здатності адаптуватися до

змін у правовому середовищі та забезпечувати виконання норм права в умовах динамічного розвитку економіки.

При цьому слід враховувати, що категорію «правовий статус» слід розглядати в широкому та вузькому розумінні. Відповідно, у широкому значенні правовий статус є категорією, що визначає стан суб'єкта права в правовій системі держави, має загальний комплексний характер і включає всю сукупність різних статусів суб'єктів правовідносин [201, с. 7]. Водночас, правовий статус НБУ має комплексний характер та включає в себе конституційно-правовий, адміністративно-правовий, фінансово-правовий, цивільно-правовий та інші статуси [53]. Окремі дослідники розглядають й інші варіанти спеціального правового статусу НБУ, зокрема як суб'єкта державного фінансового моніторингу [20]. Спеціальний правовий статус у такому контексті слід розуміти як статус особи як представника тієї чи іншої соціальної групи, відокремленої за певним юридико-значущим началом, який наділений відповідно до законів та інших нормативно-правових актів спеціальними, додатковими правами й обов'язками, обумовлений особливостями становища особи і потребами її функціональної спеціальної активності. Такий спеціальний правовий статус може бути й загальним для певного кола осіб. Спеціальний статус доповнює або обмежує загальний правовий статус, тобто коректує його. На відміну від загального статусу, який є постійним, спеціальний статус має тимчасовий характер [184, с. 555].

Особливо важливою характеристикою правової інституційної спроможності є здатність центрального банку держави діяти незалежно від політичних впливів, що передбачає як формальні гарантії у правовому полі, так і їх фактичне забезпечення через процедури внутрішнього управління, стратегічне планування та публічну підзвітність.

Загалом, інституційна спроможність НБУ у правовому аспекті є складним і багатогранним явищем, що включає нормативну визначеність його статусу, реальну можливість реалізовувати свої повноваження відповідно до закону, ефективність прийняття та реалізації рішень, а також здатність до правової адаптації й модернізації у відповідь на нові виклики фінансового ринку. У

системі державного управління фінансовим сектором України НБУ виступає як самостійна, юридично вповноважена та структурно організована інституція, здатна забезпечувати правову стабільність, передбачуваність та баланс інтересів усіх учасників фінансових правовідносин.

Основою правового статусу НБУ є Закон України «Про Національний банк України», а також положення Конституції України, згідно з якими НБУ є центральним банком держави, основною функцією якого є забезпечення стабільності національної грошової одиниці – гривні. Окрім цього, важливим нормативним актом у контексті аналізу інституційної спроможності НБУ виступає Закон України «Про фінансові послуги та фінансові компанії», що визначає повноваження НБУ у сфері здійснення державного регулювання та нагляду на ринку фінансових послуг (банківський та небанківський сектори) [155]. Крім того, відповідно до Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» [145] НБУ є суб'єктом державного фінансового моніторингу та здійснює державне регулювання і нагляд у сфері запобігання та протидії щодо банків і філій іноземних банків; страховиків (у тому числі під час здійснення діяльності з перестраховування), страхових (перестрахових) брокерів, кредитних спілок, ломбардів, інших фінансових установ, реєстрацію чи ліцензування яких здійснює НБУ; операторів поштового зв'язку, які надають фінансові платіжні послуги та/або послуги поштового переказу, та/або послуги із здійснення валютних операцій; операторів платіжних систем; філій або представництв іноземних суб'єктів господарської діяльності, які надають фінансові послуги на території України; інших юридичних осіб, які за своїм правовим статусом не є фінансовими установами, але надають окремі фінансові послуги. Крім того, НБУ встановлює до банків та небанківських установ вимоги щодо протидії відмиванню незаконно отриманих доходів та перевіряє їх дотримання. Здійснюючи фінансовий моніторинг, банки і небанківські фінансові установи перевіряють клієнтів та аналізують їхні фінансові операції [145].

Інституційна спроможність НБУ також проявляється у здатності до виконання функцій державного регулювання та нагляду за діяльністю з надання фінансових і супровідних послуг. Його діяльність спрямована на забезпечення стабільності фінансового ринку, захист прав споживачів та стимулювання розвитку конкурентного середовища. У цьому аспекті НБУ реалізує свої повноваження шляхом видання нормативно-правових актів, прийняття регуляторних рішень, проведення моніторингу та застосування заходів впливу до суб'єктів фінансового ринку.

У статті 21 Закону України «Про фінансові послуги та фінансові компанії» окреслено 13 основних завдань, покладених на НБУ як регуляторний орган. Ці завдання мають не лише адміністративний, а й концептуальний характер, адже визначають стратегічні вектори розвитку ринку фінансових послуг. Одним із ключових завдань Регулятора є формування та реалізація єдиної державної політики у сфері фінансових послуг. Цей підхід забезпечує системність регулювання, уникнення правових колізій та узгодженість регуляторних інструментів. Варто зазначити, що узгоджена державна політика є також передумовою для імплементації європейських директив та стандартів у національну правову систему, що, своєю чергою, підвищує рівень правової сумісності України з міжнародною фінансовою спільнотою.

Значна увага приділяється НБУ захисту прав та законних інтересів споживачів фінансових послуг, що слугує виявом реалізації принципу верховенства права, а також втіленням конституційного положення про державний захист прав споживачів.

В умовах зростаючої складності фінансових продуктів роль держави як гаранта правової безпеки набуває особливої актуальності. Регулятор має не лише контролювати дотримання законодавства, а й активно реагувати на порушення, вживаючи заходів правового, економічного та інформаційного характеру.

Іншим важливим аспектом є запобігання монополізації та розвиток конкурентного середовища. Ефективне функціонування фінансового ринку неможливе без створення умов для добросовісної конкуренції. З правової точки зору, це означає потребу у впровадженні інструментів антимонопольного

контролю, а також підтримці малого та середнього бізнесу у сфері фінансових послуг. Рівний доступ до ринку для всіх учасників – це не лише питання економічної ефективності, але й питання дотримання принципів соціальної справедливості та правової рівності.

Окрему увагу слід приділити завданню НБУ щодо забезпечення фінансової стабільності та недопущення накопичення системного ризику. Закон України «Про фінансові послуги та фінансові компанії» передбачає необхідність оперативного моніторингу ситуації на ринку та вжиття превентивних заходів. У сучасному світі, де фінансові кризи мають глобальний характер, роль національного Регулятора як інституційного запобіжника зростає в рази. Це потребує чіткої процедури кризового реагування, прозорості відповідальності посадових осіб та наявності ефективних інструментів впливу на ринок фінансових послуг.

Не менш важливим є завдання щодо сприяння інтеграції України до європейських та міжнародних ринків фінансових послуг. Це положення підкреслює стратегічну орієнтацію українського законодавства на міжнародну правову гармонізацію. Воно передбачає, зокрема, адаптацію стандартів корпоративного управління, системи розкриття інформації, протидії легалізації доходів та фінансового моніторингу відповідно до вимог ЄС та світових фінансових інституцій.

Закон про фінансові послуги також містить положення про просвітницьку діяльність, що підкреслює гуманітарно-орієнтований підхід у регулюванні. Високий рівень фінансової грамотності є умовою реалізації прав споживачів, адже лише обізнана особа здатна ефективно захищати свої інтереси, адекватно оцінювати ризики та відповідально користуватись фінансовими продуктами. Звідси випливає правовий висновок про обов'язковість участі держави у формуванні культури користування фінансовими інструментами.

НБУ діє відповідно до таких принципів, як зокрема: законності, співмірності (пропорційності), відкритості та прозорості, неупередженості, плановості та обґрунтованості.

Принцип законності, як ключовий фундамент правового регулювання, забезпечує легітимність дій Регулятора, закріплюючи, що будь-які рішення чи втручання мають базуватися виключно на чинному законодавстві України. Це не лише обмежує дискреційні повноваження державного органу, а й підвищує довіру до правозастосовної практики в сфері фінансових послуг.

Принцип співмірності (пропорційності), який передбачає адаптацію наглядових заходів до конкретних ризиків і обставин, засвідчує впровадження ризик-орієнтованого підходу, що є стандартом сучасного регулювання в європейському правовому просторі. Реалізація принципу пропорційності у регуляторній практиці вказує на високий рівень аналітичної культури, що базується на оцінці ризиків, а не на формальному дотриманні правил. Такий підхід дозволяє уникати надмірного державного втручання, при цьому зберігаючи здатність ефективно реагувати на потенційні загрози для стабільності фінансового ринку, а також створити середовище, де превентивне регулювання переважає над репресивним, що особливо важливо для збереження довіри до інституцій в умовах глобальної турбулентності.

Принцип відкритості та прозорості слугує запорукою підзвітності регулятора, встановлюючи обов'язок оприлюднення узагальненої інформації щодо наглядової діяльності. Це сприяє формуванню правової визначеності та передбачуваності в діяльності учасників ринку. Водночас, дотримання обмежень щодо конфіденційної інформації вказує на зважений баланс між інформаційною відкритістю та фінансовою таємницею.

Принцип оцінювання економічного та фактичного змісту правочинів забезпечує матеріальний підхід до юридичної кваліфікації дій суб'єктів ринку, що унеможливорює формалізоване тлумачення на шкоду суті правовідносин. Це дозволяє забезпечити реальний нагляд за суттю фінансової діяльності, а не лише її формальними ознаками. В свою чергу, об'єктивність і неупередженість контролю гарантують справедливість у правозастосуванні, що є необхідною умовою довіри до регуляторного органу. Принцип плановості та системності створює умови для превентивного впливу замість репресивного, що є ключовим для сталого розвитку фінансового ринку.

Окремо слід виділити принцип гарантування прав учасників ринку, зокрема споживачів фінансових послуг, який включає антикорупційний компонент, механізми участі в регуляторних процесах, а також забезпечення реалістичних строків для адаптації до нових вимог. Цей принцип вказує на формування партнерської моделі відносин між державою і суб'єктами господарювання, де останні не є лише об'єктами контролю, а й активними учасниками процесу прийняття рішень.

До основних інструментів НБУ належать: ведення реєстрів, авторизація діяльності, нормативно-правове регулювання, пруденційний нагляд, застосування заходів впливу, аналітика, нагляд за дотриманням законодавства та контроль за рекламою. Ці заходи утворюють комплексну систему забезпечення фінансової стабільності та захисту прав споживачів.

Інституційна спроможність НБУ не існує у вакуумі. Вона взаємодіє з іншими елементами (в тому числі органами, суб'єктами) державного управління – як формальними (Кабінет Міністрів України, Верховна Рада України), так і неформальними (суспільні очікування, вплив бізнес-груп, міжнародна кон'юнктура). Від ефективності цієї взаємодії значною мірою залежить якість реалізації функцій нагляду та контролю у фінансовому секторі. Таким чином, не менш важливою є здатність НБУ діяти як координатор інституційної взаємодії, зокрема у співпраці з НКЦПФР. Ця функція формує «інституційний каркас» системи, у межах якого відбувається рух до єдиної політики у сфері фінансових послуг.

До ознак, які дозволяють оцінити реальний рівень інституційної спроможності НБУ, належать: наявність довгострокової стратегії регулювання, що корелює із завданнями сталого розвитку та адаптації до європейського законодавства; інституційна незалежність, підтверджена як юридично, так і практично (наприклад, стійкість до політичного тиску); формування аналітичних продуктів – звітів, оцінок ризиків, стратегічних прогнозів, які використовуються як основа для політичних рішень; розвинена цифрова інфраструктура, що забезпечує прозорість, швидкість і зручність регуляторних процедур; партнерські відносини з іншими державними інституціями та міжнародними

організаціями, зокрема Міжнародним валютним фондом, ЄС, Світовим банком [160].

При цьому слід враховувати, що регуляторна та наглядова діяльність НБУ поширюється і на небанківські фінансові установи, які виступають важливими суб'єктами ринку фінансових послуг. Цей сегмент включає страховиків, кредитні спілки, фінансові компанії, ломбарди, факторингові та лізингові компанії, платіжні установи тощо. Спліт-реформа фінансового нагляду змінила інституційний ландшафт регулювання: функції нагляду за небанківським сектором були передані НБУ. Це обумовило зростання значущості правового аспекту регуляторної діяльності НБУ у цій сфері. У світлі наближення до європейських стандартів та інтеграції в єдиний фінансовий простір ЄС особливої уваги потребує оцінка правової ефективності реалізації регуляторної політики НБУ.

Отже, НБУ виконує ключову функцію з ліцензування, нагляду та контролю за дотриманням вимог законодавства у сфері фінансових послуг з боку небанківських надавачів фінансових послуг. Відповідно, сьогодні існує низка викликів у правовому забезпеченні діяльності НБУ в цій сфері, серед яких – фрагментарність законодавчої бази, відсутність чітких правових механізмів взаємодії між регулятором і учасниками фінансового ринку, а також потреба у гармонізації національного законодавства з нормами ЄС. Недостатня урегульованість окремих аспектів наглядової діяльності може знижувати ефективність регуляторного впливу та створювати правову невизначеність для учасників фінансового ринку.

Таким чином, правовий аспект інституційної спроможності НБУ щодо державного регулювання та нагляду за небанківським фінансовим сектором потребує глибокого аналізу та наукового осмислення з метою формування ефективної та узгодженої регуляторної політики. Проблематика правового регулювання фінансового сектору України, зокрема небанківського, знаходиться у фокусі наукової уваги вітчизняних та зарубіжних дослідників.

Інституційна спроможність НБУ у сфері державного регулювання та нагляду за небанківським фінансовим сектором є однією з ключових складових

забезпечення стабільності та розвитку фінансової системи країни. В умовах глобалізації та фінансових інновацій роль НБУ в контролі за діяльністю небанківських надавачів фінансових послуг стає ще більш важливою, оскільки фінансовий сектор за останні роки переживає значні трансформації, зокрема через активний розвиток фінансових технологій, зміну підходів до управління ризиками та появу нових видів фінансових послуг. Зазначені зміни вимагають від НБУ не лише адаптації до нових реалій, але й здатності своєчасно реагувати на виклики, що постають перед фінансовим сектором.

Законодавче підґрунтя для здійснення НБУ державного регулювання та нагляду за небанківським фінансовим сектором є чітко визначеним і ґрунтується на ряді спеціальних законів та нормативно-правових актів. Спеціальні закони – це закони України, які визначають особливості правового статусу окремих груп надавачів фінансових та/або супровідних послуг, порядок надання окремих видів таких послуг, специфіку здійснення відповідної діяльності, а також засади державного регулювання і нагляду у цій сфері чи правовий статус Регулятора.

До ключових нормативно-правових актів, які визначають правові засади державного регулювання та нагляду на ринку небанківських фінансових послуг, зокрема належать: Закон України «Про Національний банк України», який визначає основні функції НБУ, серед яких важливе місце займає державне регулювання та нагляд за небанківським фінансовим сектором, а також забезпечення фінансової стабільності; Закон України «Про фінансові послуги та фінансові компанії», що регулює діяльність небанківських надавачів фінансових послуг, встановлюючи вимоги до їх діяльності; Закон України «Про страхування», що регламентує діяльність страховиків, а також їх взаємодію з державними органами; Закон України «Про кредитні спілки», який визначає правовий статус кредитних спілок, регулює їх функціонування.

Правова основа державного регулювання та нагляду є не лише механізмом забезпечення законності та прозорості на ринку фінансових послуг, але й важливим інструментом для забезпечення фінансової стабільності, оскільки будь-які порушення з боку небанківських надавачів фінансових послуг можуть призвести до системних ризиків, що негативно позначаються на економічній

ситуації в країні. У цьому контексті НБУ виконує функцію гаранта фінансової безпеки, що є особливо актуальним в умовах економічних змін та зовнішніх криз.

Інституційна спроможність НБУ в контексті державного регулювання та нагляду за небанківським фінансовим сектором включає не лише наявність правової бази, а й ефективну організаційну структуру, сучасні методи моніторингу та аналізу ризиків, а також кадровий потенціал, здатний забезпечити належний рівень контролю за діяльністю небанківських надавачів фінансових послуг. Це важливі аспекти, оскільки без ефективного застосування законодавчих норм на практиці можуть виникати прогалини, що сприяють виникненню фінансових проблем та загроз для економічної стабільності.

Державне регулювання та нагляд за ринками небанківських фінансових послуг є ключовим елементом забезпечення стабільності та безпеки фінансової системи держави. Основною метою таких заходів є захист прав та інтересів вкладників, кредиторів і інших споживачів, а також запобігання кризовим явищам, які можуть порушити баланс та ефективність фінансового середовища. Цей принцип є важливим з огляду на функціонування ринків небанківських фінансових послуг, що включають значний спектр різноманітних фінансових інструментів і операцій, які можуть бути вразливими до ринкових коливань і невизначеності.

Державне регулювання фінансового сектору є сукупністю заходів, що здійснюються НБУ з метою захисту прав і законних інтересів клієнтів. Цей процес передбачає створення та вдосконалення нормативної бази, яка визначає принципи діяльності з надання фінансових та супровідних послуг, а також регулює діяльність надавачів таких послуг. Зокрема, НБУ, як регулятор, встановлює загальні принципи для діяльності небанківських фінансових установ, а також визначає порядок нагляду та контролю за дотриманням законодавчих вимог.

Нормативно-правове регулювання, що здійснюється НБУ, спрямоване на запобігання ризикам, які можуть виникнути внаслідок неналежного надання фінансових послуг. Це включає забезпечення прозорості діяльності фінансових установ, регулювання діяльності небанківських фінансових груп, а також

контроль за відповідністю їхньої діяльності вимогам законодавства, що забезпечує правову визначеність та сприяє захисту прав споживачів фінансових послуг.

Державний нагляд за діяльністю небанківських надавачів фінансових послуг включає регулярний моніторинг фінансового стану таких організацій, перевірки їх відповідності нормативно-правовим вимогам, а також оперативне реагування на виявлені порушення.

Наглядова діяльність НБУ передбачає не лише здійснення планових та позапланових перевірок, але й моніторинг фінансової звітності, обстеження внутрішніх процедур і контролю, що мають запобігти фінансовим зловживанням, шахрайству або іншим порушенням у сфері надання фінансових послуг. Зокрема, важливим є отримання об'єктивної та достовірної інформації про діяльність небанківських установ, що дозволяє регулятору вчасно реагувати на ризики, забезпечуючи стабільність фінансової системи.

У межах реалізації повноважень у сфері державного регулювання та нагляду за небанківським фінансовим сектором, НБУ виконує комплекс завдань, що мають за мету забезпечення ефективного функціонування, стабільності та динамічного розвитку фінансового ринку поза межами банківської системи. Ці завдання формують нормативно визначене ядро регуляторної політики та спрямовані на досягнення стратегічних цілей публічного управління у сфері фінансових послуг [155].

Серед основних завдань НБУ слід виокремити розробку та імплементацію єдиної державної політики у сфері регулювання фінансових послуг, що забезпечує узгодженість нормативного регулювання та єдність регуляторних підходів. Захист прав споживачів та учасників фінансового ринку, як важлива складова правової держави, реалізується через створення процедурних гарантій і наглядових інструментів, спрямованих на попередження порушень та забезпечення правового захисту.

До фундаментальних завдань також належить забезпечення структурної цілісності та функціональної ефективності ринку, що потребує як нормативної стабільності, так і адаптивної регуляторної політики. Формування сприятливого

середовища для мобілізації фінансових ресурсів та їх ефективного розміщення передбачає створення умов для сталого інвестування та розвитку фінансових інструментів.

НБУ відіграє ключову роль у забезпеченні добросовісної конкуренції, недопущенні монополізації та зловживання домінуючим становищем. Одночасно важливим є забезпечення недискримінаційного доступу до фінансових послуг, що є необхідною умовою соціально-економічної інклюзії.

Юридично значущими є заходи з урегулювання конфліктів інтересів, які становлять загрозу не лише для окремих учасників ринку, а й для системної стабільності в цілому. До зазначеного комплексу завдань долучається також сприяння фінансовій стабільності та протидія накопиченню системних ризиків, що вимагає застосування як макропруденційних, так і мікропруденційних механізмів.

Контроль за додержанням вимог законодавства та регуляторних актів є інструментом забезпечення правопорядку та запобігання фінансовим правопорушенням. Особливої уваги заслуговує підвищення прозорості функціонування фінансового ринку, що передбачає публічність звітності, відкритість регуляторних процедур та доступність інформації для всіх зацікавлених сторін.

Не менш важливою є інтеграція у європейський фінансовий простір, що передбачає імплементацію *acquis communautaire*, адаптацію регуляторних норм до стандартів ЄС та забезпечення взаємної сумісності фінансових систем. Водночас просвітницька діяльність НБУ у сфері фінансової грамотності сприяє підвищенню рівня обізнаності споживачів та зміцненню культури відповідального користування фінансовими послугами.

Наостанок, важливою складовою діяльності регулятора є забезпечення відкритих, правових і збалансованих відносин з учасниками ринку, що включає своєчасний обмін інформацією, правову визначеність процедур та створення умов для ефективного діалогу в межах чинного законодавства.

З огляду на динамічний розвиток ринку небанківських фінансових послуг, особливо в контексті посилення ролі технологічних інновацій та фінансових

послуг онлайн, НБУ стикається з новими викликами щодо ефективності державного регулювання та нагляду за небанківськими надавачами фінансових послуг. Потрібна постійна адаптація законодавчої бази, що дозволяє забезпечити правову визначеність та підтримувати високу якість нагляду.

Зокрема, в умовах інтеграції фінансових технологій та розвитку нових моделей бізнесу, таких як фінансові платформи та криптовалюти, важливо забезпечити баланс між інноваційністю та надійністю регулювання. Одним із важливих аспектів є підвищення прозорості діяльності небанківських надавачів фінансових послуг, розвитку механізмів контролю за ризиками, а також удосконалення процедур взаємодії між регулятором та фінансовими установами.

Отже, інституційна спроможність НБУ у сфері державного регулювання та нагляду за небанківським фінансовим сектором є критично важливою передумовою стабільного функціонування та розвитку фінансової системи держави. У результаті дослідження встановлено: правова база, яка регулює діяльність НБУ як регулятора небанківського сегменту, є достатньо розвиненою та охоплює основні аспекти взаємодії між регулятором і небанківськими надавачами фінансових послуг.

НБУ ефективно реалізує свої повноваження через впровадження сучасних підходів до моніторингу, аналізу ризиків і нормативного регулювання, що дозволяє забезпечити належний рівень прозорості та законності на фінансовому ринку. Значну увагу приділено також захисту прав споживачів фінансових послуг та забезпеченню чесної конкуренції на ринку.

Водночас, з урахуванням динаміки трансформацій у фінансовому секторі, зокрема активного розвитку фінансових технологій, цифрових платформ і нових моделей бізнесу, НБУ потребує постійної адаптації своїх регуляторних підходів та нормативно-правової бази до нових викликів. Це включає інтеграцію інновацій, посилення прозорості та вдосконалення механізмів контролю за небанківськими надавачами фінансових послуг.

Таким чином, інституційна спроможність та незалежність НБУ має забезпечувати не лише відповідність сучасним викликам, але й випереджальну реакцію на потенційні ризики, сприяючи формуванню стійкої,

конкурентоспроможної та інтегрованої у світовий фінансовий простір системи нагляду як за небанківським фінансовим сектором [163], так і банківського регулювання та нагляду.

При цьому слід враховувати, що війна та структурна криза загострюють проблему фінансового посередництва. Критична нестача ліквідності в державних фінансах та реальному секторі можуть супроводжуватися її надлишком в банківській системі. Це вимагає перегляду не тільки рівня жорсткості монетарних умов, але й операційного дизайну монетарної політики та інструментів регулювання банківської ліквідності. Стабілізаційний набір інструментів монетарної політики сучасного центрального банку включає: оперування рівнем ставки позичкового процента, застосування програм викупу державних та приватних активів, застосування інструментів цільового стимулювання кредитної активності банків, пом'якшення вимог фінансового регулювання кредитної діяльності. Монетарна політика здатна здійснювати стабілізуючий вплив на кризову економіку лише у тому разі, якщо її заходи допомагають розширити надходження грошової пропозиції в критично важливі сегменти реальної економіки та державних фінансів (а не навпаки) [40]. З огляду на це, інституційна спроможність та інституційна незалежність НБУ як регулятора банківського та небанківського сегментів фінансового сектору, набуває характеру визначального чинника результативності державної політики у цій сфері. Відповідно, правове регулювання цих відносин має забезпечувати як незалежність державного регулятора, так і передбачати адекватні інструменти контролю за його діяльністю. В жодному разі незалежність державної інституції не повинна сприйматися як індульгенція на вчинення будь-яких дій, йдеться про незалежність в частині обрання інструментарію та механізмів виконання законодавчо визначених завдань і функцій, при цьому вихід із відповідного «коридору компетенції» повинен мати наслідки, в тому числі у вигляді як політичної, так і юридичної відповідальності.

2.3. Функціональна спроможність Національного банку України як елемент його інституційної спроможності: конституційно-правовий вимір

Розглянувши у загальному вигляді функціонально-діяльнісний аспект інституційної спроможності НБУ у попередніх підрозділах, маємо поглиблено проаналізувати функції НБУ для подальшого розуміння інших елементів інституційної незалежності, які значною мірою обумовлені функціями центрального банку (при цьому самі функції визначені нормами Конституції та законів України та обумовлені економічними, безпековими, організаційними та іншими факторами).

В умовах трансформації фінансової системи України та зростання ролі публічних інституцій у забезпеченні економічної стабільності особливої актуальності набуває дослідження функціональної спроможності НБУ як центрального банку та особливого суб'єкта публічного права. Попри законодавче закріплення широкого кола його повноважень, недостатньо дослідженим залишається питання ефективності їх реалізації в умовах політичної мінливості, зовнішніх викликів і змін макроекономічного середовища. На практиці функціональна спроможність НБУ нерідко ототожнюється з формальним переліком функцій без оцінки реальної здатності інституції забезпечувати їх результативне виконання. Водночас потребує з'ясування взаємозв'язок між правовою визначеністю функцій НБУ, рівнем його інституційної незалежності, механізмами демократичної підзвітності та ефективністю досягнення поставлених завдань. Це зумовлює необхідність розглядати функціональну спроможність як динамічну характеристику інституції, що відображає її реальну здатність реалізовувати стратегічні функції у сфері публічного управління.

Функціональний аналіз діяльності НБУ у контексті дослідження його інституційної спроможності базується на комплексі цілеспрямованих дій щодо застосування методів системно-функціонального вивчення і вдосконалення діяльності НБУ. Використовуючи розроблену вітчизняними адміністративістами методологію можна окреслити коло питань, які можуть бути розкриті із використанням функціонального аналізу: визначення цілей і завдань

поставлених перед органом державного управління (НБУ); які функції закріплені за цим органом і наскільки вони відповідають нормативно визначеним цілям і завданням; якими повноваженнями (компетенцією) цей орган наділений і наскільки вони відповідають змісту нормативно закріплених функцій; якою мірою нормативно визначеним цілям і завданням, функціям і повноваженням цього органу відповідає його фактична діяльність і діюча структура; чи потребують уточнення перелік функцій і повноважень даного органу і відповідно до цього його структура та кадровий склад; які є можливості покращити правову регламентацію функцій цього органу. Очікуваними результатами функціонального аналізу слід вважати вибір засобів виявлення і подолання можливих розбіжностей та колізій між: а) нормативно встановленими і реально виконуваними завданнями та функціями; б) нормативно визначеними і наданим обсягом повноважень (прав і обов'язків); в) окремими функціями або повноваженнями (у випадках дублювання, паралелізму, формальної невизначеності тощо); г) фактично виконуваними функціями і рівнем їх структурно-кадрового забезпечення; д) існуючим станом правової регламентації функцій та потребами їх ефективного застосування [23, с. 318–319].

Базовою вихідною точкою для розуміння змісту діяльності НБУ та його місії виступають виконувані ним відповідно до Конституції України та законів України функції. У статті 99 Конституції України визначено, що грошовою одиницею України є гривня. Забезпечення стабільності грошової одиниці є основною функцією центрального банку держави – НБУ. При цьому, статтею 6 Закон України «Про Національний банк України» закріплене положення про те, що при виконанні своєї основної функції НБУ має виходити із пріоритетності досягнення та підтримки цінової стабільності в державі. Крім того, НБУ у межах своїх повноважень сприяє фінансовій стабільності, в тому числі стабільності банківської системи за умови, що це не перешкоджає досягненню цінової стабільності, а також сприяє додержанню стійких темпів економічного зростання та підтримує економічну політику Кабінету Міністрів України за умови, що це не перешкоджає досягненню цінової та фінансової стабільності. Інші функції НБУ визначені у статті 7 Закону України «Про Національний банк України».

Відповідно, ми підтримуємо тезу П.П. Білика про те, що в правових відносинах, які виникають з приводу та стосовно виконання покладених на НБУ функцій щодо забезпечення стабільності грошової одиниці, розробки засад кредитної політики, а також організації контролю за її проведенням, НБУ виступає як орган конституційної правосуб'єктності [15].

Стратегією НБУ передбачено, що діючи в межах свого мандата, він реалізує роль архітектора фінансової екосистеми та максимально орієнтований на підтримку економіки. НБУ досягає зазначених визначених цілей шляхом проведення монетарної політики, регулювання діяльності фінансових установ, грошового обігу, регулювання на платіжному ринку та захисту прав споживачів фінансових послуг. Крім того, НБУ є ключовим учасником національної фінансової системи та співпрацює з міжнародними фінансовими інституціями з метою розвитку фінансової інфраструктури країни та залучення іноземних інвестицій. Реалізація цих завдань є важливим чинником для забезпечення сталого розвитку економіки України та її інтеграції до світової економічної системи [187]. Саме у площині забезпечення ефективного функціонування фінансової екосистеми ми розглядатимемо функціональну спроможність НБУ як елемент його інституційної спроможності та незалежності.

Питанню дослідження функцій НБУ приділено достатньо багато уваги у наукових працях. Зокрема деякі дослідники вживають термін «коло функцій Національного банку України», що на їх думку охоплює установчий, безпековий, зовнішньополітичний, зовнішньоекономічний, правозахисний, антикорупційний, програмний, правотворчий, контрольний та кадровий напрями [18]. Інші автори розглядають такі функції центрального банку, як емісійна, регулятивна, банк банків, банк уряду, грошово-кредитного регулювання, економіки, управління золотовалютними резервами, інформаційно-аналітична, представницька [7]. Як відзначила О. Орлюк, аналізуючи норми законодавчих актів, які визначають правовий статус центробанків, можна дійти висновку про те, що центральні банки певною мірою об'єднують три функції: нормотворчу (видання нормативних актів, що є обов'язковими для виконання всіма учасниками банківських відносин, за

винятком випадків, коли вони суперечать законам); виконавчу (здійснення державного регулювання банківської діяльності; реалізація грошово-кредитної політики; співпраця з урядом держави); попереджувально-карну (в аспекті юридичної відповідальності, оскільки центробанки, як правило, спроможні самостійно застосовувати широкий спектр санкцій за порушення учасниками банківського законодавства) [127].

У той же час, функціональна спроможність НБУ досліджується переважно в економічній площині – у контексті ефективності грошово-кредитної політики або банківського нагляду. Конституційно-правовий аспект функціональної спроможності НБУ залишається недостатньо розкритим, зокрема в частині впливу конституційних принципів на обсяг і зміст функцій, механізмів підзвітності, ролі правових інструментів у забезпеченні функціональної сталості. Це створює наукову прогалину, що потребує осмислення на перетині публічного права та фінансової доктрини.

Функціональна спроможність НБУ є складною і багатогранною правовою категорією, яка в сучасному науковому дискурсі розглядається як один із ключових індикаторів здатності державної інституції забезпечувати реалізацію її мандату відповідно до конституційно-правових засад. На рівні загальної теорії права функціональна спроможність тлумачиться як спроможність суб'єкта публічного управління виконувати покладені на нього функції відповідно до його правового статусу, ресурсного забезпечення та реальних механізмів впливу. У випадку з НБУ ця спроможність охоплює здатність центрального банку держави не лише формально мати певні повноваження, а й реалізовувати їх у спосіб, який забезпечує економічну стабільність держави, довіру до фінансової системи та стійкість банківської інфраструктури до внутрішніх і зовнішніх викликів.

Функціональна спроможність НБУ включає комплекс конкретних повноважень, що охоплюють грошово-кредитну політику, банківське регулювання, валютне наглядове забезпечення, забезпечення інформаційної безпеки, ведення державних реєстрів і представництво інтересів України у сфері міжнародного фінансового співробітництва. Проте важливою ознакою саме функціональної спроможності є не кількість функцій, а реальна здатність їх

виконувати на практиці. Саме тому визначення функціональної спроможності як «здатності центрального банку держави, забезпеченої відповідними ресурсами, правовими інструментами та управлінською компетентністю, ефективно реалізовувати свої функції відповідно до конституційного мандату» видається найбільш адекватним з позиції сучасного інституційного підходу.

У науковій літературі інституційну спроможність загалом, як правило, пов'язують із поєднанням правової визначеності, організаційної ефективності та наявності достатніх кадрових і технологічних ресурсів. У цьому контексті функціональна спроможність є тим рівнем, на якому інституція демонструє реальні результати своєї діяльності. Ключова проблема полягає в тому, що навіть за формальної наявності правових повноважень та інституційної структури, спроможність може залишатися низькою через відсутність ефективних механізмів реалізації або належного контролю за якістю виконання функцій. Така ситуація характерна для багатьох державних органів у перехідних демократіях, де відбувається формальне закріплення повноважень без достатнього підкріплення їх інституційним потенціалом.

Щодо НБУ – критичним аспектом є забезпечення реальної незалежності регулятора, оскільки функціональна спроможність в умовах політичного чи адміністративного тиску може бути істотно обмеженою. Водночас надмірна інституційна автономія без належного механізму підзвітності суспільству створює ризик перетворення центрального банку на закриту технократичну структуру. Таким чином, досягнення функціональної спроможності вимагає балансу між автономією, ресурсним забезпеченням, правовою визначеністю та демократичною підзвітністю.

Функціональна спроможність НБУ становить складову інституційної спроможності центрального банку держави та характеризує його здатність реалізовувати визначені законодавством функції на належному професійному, організаційному й правовому рівні. У системі конституційно-правового регулювання вона охоплює не лише формальне закріплення відповідних функцій, а й реальну спроможність інституції забезпечувати їх якісне, ефективне та безперервне виконання.

Центральним елементом функціональної спроможності НБУ є його основна функція – забезпечення стабільності грошової одиниці України, яка прямо закріплена у статті 6 Закону України «Про Національний банк України» та впливає з положень Конституції України. Зміст цієї функції полягає у пріоритетній спрямованості на досягнення і підтримання цінової стабільності, що зумовлює підпорядкований характер інших функцій у разі виникнення між ними суперечностей. Саме пріоритет цінової стабільності визначає особливості реалізації як основної, так і похідних функцій НБУ.

Функціональна спроможність також проявляється через широку компетенцію, закріплену у статті 7 профільного Закону. Тут відображено здатність НБУ діяти як суб'єкта, що здійснює монетарну політику, регулятора банківського та небанківського ринків фінансових послуг, емітента національної валюти, наглядача за фінансовою стабільністю та представника України на міжнародному рівні. Наприклад, спроможність визначати та реалізовувати грошово-кредитну політику відповідно до розроблених основних засад, здійснювати монопольну емісію гривні, проводити валютне регулювання, а також виступати кредитором останньої інстанції, демонструє як обсяг функціональної компетентності, так і необхідність ефективного координації відповідних механізмів [147].

Окрему вагу має нормативна та наглядова функція: НБУ встановлює правила ведення банківських операцій, бухгалтерського обліку, вимоги до кіберзахисту, функціонування платіжної інфраструктури, веде державні реєстри банків, небанківських надавачів фінансових послуг та контролює критичну інформаційну інфраструктуру. Всі ці функції демонструють, що функціональна спроможність НБУ не є суто декларативною – вона має чітку правову та інституційну інфраструктуру, що дозволяє забезпечувати виконання його мандату [147].

Закон також підкреслює важливість функціональної спроможності НБУ у кризових умовах. Зокрема, в умовах воєнного стану або особливого періоду НБУ має право встановлювати спеціальні режими функціонування банківської системи, що свідчить про його гнучкість та здатність до адаптації в умовах

підвищеного ризику [147]. Це також є характеристикою зрілої інституції, яка має необхідні ресурси, організаційну структуру та правовий інструментарій для функціонування у надзвичайних умовах.

Функціональна спроможність у структурі інституційної спроможності НБУ є ключовим індикатором ефективності та легітимності його діяльності в межах конституційно-правової системи. Її формування ґрунтується на поєднанні належного обсягу правових повноважень, організаційної незалежності, накопиченого інституційного досвіду та внутрішнього ресурсного потенціалу, необхідного для реалізації покладених функцій. У цьому контексті функціональна спроможність забезпечує не лише здатність НБУ належним чином виконувати визначені законом функції, а й виконує роль одного з ключових гарантійних механізмів реалізації державної політики у грошово-кредитній сфері.

У підсумку, функціональна спроможність НБУ не може розглядатися винятково як техніко-організаційний показник. Вона є правовим і політичним феноменом, який вимагає постійного перегляду правових механізмів реалізації функцій, оцінки ефективності управлінських процесів та гарантій незалежності у прийнятті рішень [160, с. 120]. Її оцінювання повинне здійснюватися не лише на основі юридичного аналізу законодавства, а й через дослідження реальної результативності дій НБУ в контексті досягнення публічних цілей, визначених у Конституції України та профільному Законі.

Подальші наукові дослідження доцільно зосередити на розробленні чітких критеріїв та індикаторів оцінювання функціональної спроможності центрального банку держави, аналізі зарубіжних моделей її забезпечення у різних правових системах, а також на поглибленому вивченні механізмів підзвітності НБУ крізь призму принципів демократичного врядування. Особливої уваги потребує дослідження впливу надзвичайних умов, зокрема збройного конфлікту, фінансових криз та глобальних економічних трансформацій, на адаптивну здатність НБУ зберігати, відновлювати та посилювати власну функціональну ефективність. У перспективі вдосконалення конституційно-правових засад функціональної спроможності НБУ як ключової складової його інституційної

спроможності сприятиме зміцненню фінансової стійкості держави, підвищенню довіри до публічних інституцій та забезпеченню належної результативності грошово-кредитної політики.

2.4. Інституційна спроможність Національного банку України: організаційні засади та структурна модель

Інституційна спроможність центрального банку є критично важливою складовою фінансової системи будь-якої держави, особливо в періоди економічної нестабільності, трансформаційних змін та глобальних викликів. У цьому контексті НБУ постає не лише як емісійний центр, а й як стратегічний інститут, що формує основи монетарної політики, забезпечує стабільність банківського сектору та підтримує довіру до фінансової системи. Зміна умов функціонування, посилення вимог до незалежності, прозорості та ефективності потребують модернізації організаційної структури НБУ. Ці процеси мають відбуватись на основі сучасних управлінських підходів та міжнародних стандартів. Саме тому аналіз організаційних засад і структурної моделі НБУ крізь призму його інституційної спроможності є актуальним.

Інституційна спроможність НБУ як центрального банку держави є комплексною характеристикою, яка охоплює його здатність ефективно реалізовувати конституційно та законодавчо закріплені функції. Це поняття охоплює не лише наявність необхідних ресурсів – фінансових, людських, інформаційних та технологічних, – а й належний рівень внутрішньої організації, стратегічного планування, нормативної визначеності, прозорості діяльності, професіоналізму кадрів та інституційної автономії. Основою для аналізу є законодавча база, внутрішні регламенти, структура управління та функціональні повноваження структурних підрозділів НБУ.

Правове регулювання діяльності центрального банку є ключовим аспектом функціонування фінансової системи держави. Зокрема, правовий статус, повноваження, внутрішня організація та принципи управління НБУ мають бути

не лише чітко визначені законодавчо, а й відповідати принципам ефективного публічного адміністрування. У цьому контексті поняття «організаційні засади» та «структурна модель» НБУ виступають як основоположні категорії, що дозволяють здійснити правовий аналіз інституційної спроможності цього органу. Їх дослідження є актуальним з огляду на постійні трансформації управлінських підходів, потребу в адаптації до міжнародних стандартів та прагнення України до європейської інтеграції.

Організаційні засади діяльності НБУ – це сукупність правових, управлінських і процедурних принципів, закріплених у нормативно-правових актах, що регулюють статус, функціонування та внутрішню побудову НБУ як суб’єкта публічного права. Вони формують нормативну платформу, що визначає організаційно-правову природу центрального банку, його місце у системі органів державної влади та механізми реалізації конституційно визначених функцій.

Характерні ознаки: юридична визначеність (закріплення правового статусу у Конституції України, Законі України «Про Національний банк України» та інших нормативних актах)]; принцип незалежності (інституційна та функціональна автономія щодо інших органів державної влади); формалізовані процедури управління (регламенти, положення, внутрішні акти, що унормовують діяльність); публічно-правовий характер (законодавче закріплення статусу НБУ як юридичної особи публічного права); підзвітність та прозорість (встановлені механізми звітності перед Верховною Радою України) [147].

Структурна модель НБУ – це юридично оформлена система внутрішньої організації центрального банку держави, що передбачає поділ на структурні підрозділи, ієрархію управлінських ланок, а також компетенцію кожної з ланок щодо реалізації функцій, передбачених законодавством. Структура НБУ втілює принципи спеціалізації, підпорядкування, ефективного функціонування та юридичної відповідальності.

Ознаки та характеристики: інституціоналізація в межах публічного управління (структура є частиною державного механізму); регламентованість (кожен підрозділ функціонує на підставі відповідного положення, який має юридичну силу в межах системи НБУ); компетенційний розподіл (закріплення

повноважень за департаментами, управліннями та іншими структурними одиницями); юридична відповідальність (чітке розмежування юридичної відповідальності посадових осіб); внутрішній контроль і аудит (наявність органів внутрішнього контролю як елемента управлінської структури, що передбачено Законом).

Структурна модель НБУ організована за принципом централізації з чітко вираженим вертикальним підпорядкуванням, що забезпечує єдність політики та ефективність управління в межах повноважень, делегованих Конституцією та законами України.

Принцип централізації в системі структурних елементів НБУ означає зосередження права прийняття владних управлінських рішень та владних повноважень на верхньому рівні керівництва органу. Водночас існують нижчі структурні елементи (департаменти, управління, самостійні відділи та інші відокремлені структурні підрозділи), які повинні виконувати дані вказівки. Верховною, яка приймає владні управлінські рішення, є Рада та Правління НБУ [53].

Крім того, як відзначає О. Запотоцька, поєднання принципу централізації з вертикальним підпорядкуванням означає, що є орган, який очолює «верхівку» НБУ, тобто Рада НБУ та, відповідно, органи, що стоять нижче – органи, які перебувають у прямому підпорядкуванні – Правління НБУ, служби, департаменти, управління, відділи. Так, Рада НБУ оцінює діяльність Правління НБУ щодо виконання Основних засад грошово-кредитної політики та з інших питань, рішення щодо яких є обов'язковими для Правління НБУ; вносить НБУ рекомендації стосовно: методів та форм прогнозування макропоказників економічного і соціального розвитку України, а також грошово-кредитної політики; окремих заходів монетарного і регулятивного характеру та їх впливу на економічний і соціальний розвиток України; політики курсоутворення та валютного регулювання; розвитку банківської системи та окремих нормативних актів з питань банківської діяльності; вдосконалення платіжної системи; інших питань, віднесених законом до компетенції Ради НБУ [53]. При цьому Рада НБУ не має права втручатися в діяльність Правління НБУ при виконанні ним функцій

і повноважень, визначених законом, а також у діяльність Голови НБУ та заступників Голови НБУ при виконанні ними своїх обов'язків та повноважень.

Науковці відзначають, що функціонування Ради НБУ характеризується такими особливостями: 1) є розпорядчим органом; 2) самостійно виконує свої функції; 3) очолює Голова, якого обирають на засіданні Ради НБУ її члени; 4) робочі органи, які створено в структурі Ради НБУ, виконують консультативно-дорадчу функцію; 5) до її складу входить вісім осіб (чотири призначає Президент України, чотири – Верховна Рада України) [54]. При цьому, відповідно до статті 10 Закону України «Про Національний банк України» Голова НБУ, який призначається на посаду Верховною Радою України за поданням Президента України, входить до складу Ради НБУ за посадою.

Слід наголосити, що у Законі України «Про Національний банк України», діяльність Ради НБУ регламентується окремим розділом «Порядок формування та повноваження Ради Національного банку», в той час як розділ «Організаційні основи та структура Національного банку» регламентує діяльність Правління НБУ та структуру НБУ. Такий підхід є цілком логічним з огляду на те, що Рада НБУ радше не є органом, що очолює «верхівку» НБУ, як пише О. Запотоцька, а інші органи, в тому числі, Правління НБУ, не перебувають у прямому підпорядкуванні Ради НБУ. Таке наукове бачення дещо зміщує акценти у розумінні інституційної та організаційної структури НБУ. Рада НБУ є наглядовим органом центрального банку країни, який має забезпечувати здійснення справжнього незалежного контролю за грошово-кредитною політикою та оцінювання застосовуваних Національним банком методів та форм прогнозування показників економічного і соціального розвитку України [39]. Така модель розподілу зон відповідальності по суті зумовлена тим, що НБУ як орган державного управління та центральний банк держави значною побудований на основі корпоративної моделі управління (наглядові/контрольні органи – виконавчий орган), яка і виступає важливою умовою його інституційної незалежності та спроможності.

До складу НБУ входить центральний апарат, відокремлені підрозділи (філії та представництва на території України, а також представництва за кордоном), а

також юридичні особи, створені для забезпечення функціонування банку. Всі ці утворення діють виключно в межах визначених Законом завдань і функцій. Така правова конструкція гарантує функціональну автономію структурних підрозділів у межах визначених повноважень і підсилює інституційну спроможність центрального банку.

Організаційна структура НБУ характеризується функціональною побудовою з елементами матричної моделі, в якій центральне місце посідає Правління НБУ – вищий колегіальний орган стратегічного управління. Під його управлінням діють департаменти, кожен з яких відповідає за окремий напрям, зокрема: монетарна політика, банківський нагляд, нагляд за небанківськими надавачами фінансових послуг, фінансова стабільність, грошовий обіг, міжнародне співробітництво тощо. Саме через Правління НБУ забезпечується прийняття ключових рішень, регламентація діяльності департаментів та делегування повноважень відповідним комітетам.

Правління НБУ ухвалює рішення з ключових напрямів грошово-кредитної політики, зокрема щодо використання її інструментів, встановлення облікової ставки, емісії валюти та цифрових грошей, здійснення валютного регулювання та управління золотовалютними резервами. Воно також визначає регуляторні підходи до банківського сектору, запроваджує пруденційні нормативи, встановлює вимоги до капіталу, порядку рефінансування та формування резервів, здійснює нагляд та застосовує санкції до учасників фінансового ринку.

Особливої уваги заслуговує розширення повноважень Правління НБУ у сфері регулювання небанківського фінансового сектору, що стало можливим завдяки законодавчим змінам останніх років. Це включає встановлення вимог до небанківських фінансових установ та платіжного ринку, в тому числі за умов воєнного стану. Такий підхід відображає адаптивність інституції до кризових викликів та потреб фінансової стабільності.

Окрім економічних функцій, Правління НБУ виконує важливі адміністративно-управлінські завдання: затверджує організаційну структуру банку, призначає керівників підрозділів, формує комітети, погоджує фінансову звітність та розробляє нормативно-правові акти. Ці повноваження забезпечують

цілісність внутрішнього управління та посилюють інституційну незалежність центрального банку.

Для більш ефективного виконання функцій Правлінням НБУ утворено такі спеціалізовані комітети, зокрема: Комітет з питань нагляду та регулювання діяльності банків, оверсайта платіжної інфраструктури; Комітет з управління активами та пасивами; Комітет з питань нагляду та регулювання діяльності ринків небанківських фінансових послуг), яким делегуються окремі регуляторні та аналітичні повноваження. Така система сприяє розширенню горизонтального управління в межах вертикально-централізованої структури.

Особливу увагу в правовому регулюванні приділено безпековим аспектам діяльності НБУ. З метою охорони цінностей і об'єктів, які належать банку, а також їхнього транспортування, НБУ має право створювати спеціалізовані підрозділи, озброєні бойовою вогнепальною зброєю, що забезпечує правову визначеність у застосуванні заходів фізичного впливу, спеціальних засобів оборони та зброї.

Такі законодавчі інструменти надають НБУ можливість реалізовувати функції безпеки у спосіб, який відповідає принципам законності, пропорційності та необхідності, враховуючи специфіку його статусу як центрального банку держави.

Правління НБУ функціонує відповідно до затвердженого Регламенту Правління Національного банку України, приймаючи рішення на засадах колегіальності, що надає процесу прийняття рішень інституційної легітимності. Разом із тим, у сучасних умовах така централізація породжує певні практичні виклики – надмірна зосередженість повноважень може обмежувати швидкість реакції на зміни у фінансовому середовищі.

Як слушно відзначається у наукових джерелах, визначаючи структуру НБУ та побудову його елементів, потрібно враховувати межі його діяльності, обсяг командних функцій і роль у банківській системі в Україні загалом. З огляду на це виділяють наступні принципи побудови структури НБУ:

1) централізації – кожен структурний підрозділ підпорядковується своєму керівникові, які підконтрольні і підзвітні Голові НБУ;

2) системності – усі структурні одиниці НБУ є частиною цілої системи, кожен департамент, управління, самостійний відділ чи інший відокремлений підрозділ створюється для виконання певної функції, завдання, що дає можливість забезпечити роботу НБУ загалом;

3) повноти та достатності функціонування структурних елементів – до структури НБУ входить найоптимальніша кількість елементів, яка необхідна для її функціонування, при цьому кожен елемент такої системи має бути наділений достатнім обсягом повноважень для здійснення своїх завдань і функцій;

4) вертикального підпорядкування – усі структурні елементи НБУ підпорядковані та підконтрольні органам управління – Раді та Правлінню НБУ;

5) територіальності – необхідність та дія окремих структурних підрозділів на всій території України, наприклад, філії й територіальні управління НБУ;

6) функціональності – кожен структурний елемент створено спеціально для виконання конкретних завдань і функцій НБУ;

7) незалежності – структура НБУ визначається виключно його керівними органами управління;

8) ієрархічності – нижчі структурні підрозділи підпорядковані й підзвітні вищим органам, тобто органам управління. Вищі органи дають певні владні розпорядження нижчим підрозділам, які вони повинні виконувати;

9) векторність – структура НБУ побудована залежно від напрямів його діяльності [53].

Відзначимо, що запропонований перелік доцільно доповнити принципами ефективності (структура формується задля досягнення мети та завдань діяльності із мінімальними витратами фінансових та інших ресурсів, що є важливим для запобігання дублюванню функцій та надмірного штату) та принцип комплексності рішень (передбачає відображення заходів і завдань по ланцюжкам їх взаємозв'язків, а також за виконавцями).

Попри наявність цієї багаторівневої системи, структура НБУ вимагає подальшої оптимізації. Важливою складовою інституційної спроможності є наявність компетентного та стабільного кадрового складу. НБУ після 2014 року провів значне оновлення кадрів, у тому числі зробивши акцент на залучення

фахівців з міжнародним досвідом. Проте, сьогодні зберігаються виклики, пов’язані з плинністю кадрів і недостатньою мотивацією для роботи у державній структурі в умовах конкуренції з приватними структурами.

Вивчення досвіду провідних центральних банків світу – ЄЦБ, Федеральної резервної системи Сполучених Штатів Америки та Банку Англії свідчить, що високий рівень інституційної спроможності досягається завдяки поєднанню гнучкої структури управління, ефективної взаємодії з урядом та суспільством, системного стратегічного планування та впровадження сучасних ІТ-рішень.

НБУ активно рухається у напрямку підвищення операційної гнучкості та впровадження цифрових управлінських рішень: створення незалежних комітетів, розвиток відкритих даних та інноваційних фінансових рішень. Проте для повної адаптації до сучасних викликів потрібне подальше зміцнення інституційної бази, зокрема через формування аналітичних центрів, посилення автономії структурних підрозділів і розширення участі громадськості в обговоренні стратегічних орієнтирів.

Загалом, структура та обсяг повноважень Правління НБУ відповідають європейським стандартам функціонування центральних банків. Проте для забезпечення ефективності управління доцільно уточнити деякі процедурні аспекти реалізації окремих повноважень, а також посилити інституційну взаємодію з іншими регуляторами фінансового ринку. Перспективним виглядає подальше вдосконалення механізмів комунікації НБУ з суспільством, що дозволить зміцнити довіру до фінансової системи України.

Водночас, розглядаючи організаційні основи та структуру НБУ у контексті його інституційної спроможності та незалежності, маємо ще раз звернути увагу на те, що фактично вищим органом управління НБУ є Рада НБУ, саме Рада НБУ є органом управління НБУ із конституційно визначеним статусом. Відповідно до статті 100 Конституції України Рада НБУ розробляє основні засади грошово-кредитної політики та здійснює контроль за її проведенням. Правовий статус Ради НБУ визначається законом.

Як слушно наголошує Б. Данилишин, серед конституційних органів України Рада НБУ має особливе завдання – розробку Основних засад грошово-кредитної

політики. Цим визначається місія Ради НБУ як найвищого органу монетарної влади в Україні. Відповідно, вживалися заходи, спрямовані на створення надійного фундаменту злагодженої роботи Уряду і НБУ.

На думку вказаного дослідника, який при має величезний практичний досвід у сфері діяльності НБУ (член Ради НБУ, Голова Ради НБУ), мають бути переглянуті норми Закону в частині їх приведення у відповідність до Конституції України, статтею 100 якої визначено, що Рада НБУ розробляє основні засади грошово-кредитної політики та здійснює контроль за її проведенням. Натомість у Законі відповідну норму Конституції інтерпретовано як «Рада Національного банку розробляє Основні засади грошово-кредитної політики на підставі пропозицій, наданих Правлінням Національного банку». Б. Данилишин наголошує, що ні про які пропозиції в Конституції України мова не йде. Відповідно, виникає певного роду парадокс – Рада НБУ не може втручатись в діяльність Правління НБУ, а також окремо Голови НБУ та його заступників, а Правління НБУ має підстави втручатись в конституційні повноваження Ради НБУ.

При цьому, лише злагоджена робота Ради та Правління НБУ спроможні забезпечити справжню інституційну незалежність центрального банку. Абсолютизація повноважень одного з складників вищезазначеної формули може призвести до непередбачуваних негативних наслідків для НБУ як інституції, а отже і для країни в цілому [39].

Для прикладу, злагоджена і цілеспрямована робота Ради і Правління НБУ в період лютого-вересня 2022 року сформували міцний фундамент фінансової стійкості та створили умови макроекономічної стабільності для розвитку країни у середньостроковій перспективі. Запорукою цього стали «Основні засади грошово-кредитної політики на період воєнного стану», які були прийняті Радою НБУ [39].

Підсумовуючи викладене, відзначимо, що інституційна спроможність НБУ є системною характеристикою, що визначає його здатність ефективно реалізовувати свої функції в умовах сучасних викликів. У центрі цієї спроможності перебувають організаційні засади та структурна модель, які

формують міцну управлінсько-правову основу функціонування центрального банку.

Організаційні засади діяльності НБУ забезпечують правову визначеність, інституційну автономію та прозорість, що є критично важливими для зміцнення довіри до фінансової системи. Структурна модель НБУ, побудована за принципами централізації з елементами функціонально-матричної організації, забезпечує ефективну реалізацію монетарної політики, банківського нагляду та управління ризиками.

Розширення функціональних повноважень, зокрема у сфері регулювання небанківського фінансового сектора, та впровадження сучасних управлінських підходів свідчать про прагнення НБУ до адаптації структури та принципів діяльності до кращих міжнародних стандартів. Водночас актуальними залишаються завдання щодо оптимізації внутрішньої організації, посилення кадрового потенціалу та розвитку аналітичних і комунікаційних спроможностей.

Таким чином, організаційні засади та структурна модель є не лише формальною складовою управлінської системи НБУ, а й важелем забезпечення його інституційної спроможності, що відіграє ключову роль у стабільності фінансової системи України та просуванні до європейських інтеграційних стандартів.

Важливим чинником інституційної незалежності є синхронізація управлінських зусиль Ради і Правління НБУ.

Висновки до розділу 2

НБУ є конституційним суб'єктом із дуальним правовим статусом, що полягає у поєднанні ознак, притаманних органам державної влади (при цьому враховуючи усталену концепцію поділу влади на три гілки, у Законі України «Про Національний банк України» вживається термін «особливий центральний орган державного управління», який не передбачено Конституцією та законами України), тобто публічно-правові елементи, та певних характеристик,

притаманних учаснику ринкових відносин (як центральний банк НБУ отримує доходи від кредитування банків, цінних паперів у його портфелі, продажу валюти, розміщення міжнародних резервів), тобто приватно-правові елементи. При цьому з огляду на визначену Конституцією України основну функцію НБУ та цілі його діяльності (забезпечення цінової стабільності, сприяння фінансовій стабільності та сприяння додержанню стійких темпів економічного зростання) визначальним є саме публічно-правовий статус. Водночас, як вже відзначалось раніше, існує потреба закріплення у статті 99 Конституції України статусу НБУ як «особливого центрального органу державного управління».

Встановлено, що співвідношення інституційної незалежності та спроможності у контексті тематики дослідження полягає в тому, що незалежність забезпечує НБУ як інституцію можливість діяти самостійно та керуватись об'єктивними обставинами, тоді як спроможність є здатністю реалізовувати ці можливості ефективно та досягати поставлених цілей. При цьому інституційна незалежність базується на виключній компетенції НБУ та унеможливленні конкуренції повноважень з іншими державними органами при реалізації ним конституційних функцій та вирішенні питань у взаємодії з іншими органами виходячи з чіткого розподілу сфер відповідальності. Вбачаємо принциповою умовою забезпечення інституційної незалежності та спроможності НБУ можливість реалізації ним передбаченої Конституцією України основної функції самостійно та поза операційним впливом Президента України, Кабінету Міністрів України, органів центральної виконавчої влади та інших суб'єктів (в тому числі координаційних та дорадчих органів, утворених у встановленому порядку). Відповідно, фундаментальною підвалиною інституційної спроможності НБУ є його інституційна незалежність. Це підтверджує визначальну роль інституційної незалежності у формуванні організаційної та функціональної спроможності центрального банку.

На підставі проведеного аналізу змісту терміна «інституційна незалежність» та з метою вдосконалення вітчизняного законодавства і його адаптації до законодавства ЄС, яке регламентує діяльність центральних банків,

сформульовано пропозиції щодо внесення змін до статті 53 Закону України «Про Національний банк України», яку пропонується викласти у такій редакції:

«Стаття 53. Гарантії незалежності

1. Незалежність Національного банку у його діяльності гарантується:

1) спеціальним статусом Національного банку, особливим порядком фінансування та організаційного забезпечення діяльності;

2) визначеними законом засобами забезпечення особистої безпеки членів органів управління Національного банку, їх близьких родичів, майна;

3) іншими засобами, визначеними цим Законом.

2. Не допускається втручання органів державної влади та інших державних органів чи їх посадових та службових осіб, допоміжних та координаційних органів, утворених у встановленому законодавством України порядку, політичних партій, будь-яких юридичних чи фізичних осіб у виконання функцій і повноважень Національного банку, Ради Національного банку, Правління Національного банку чи службовців Національного банку інакше, як у межах, визначених Конституцією України та цим Законом.

Національний банк подає звітність та надає інформацію органам державної влади та іншим державним органам у випадках, передбачених Конституцією України та цим Законом.

Законодавче регулювання питань, пов'язаних з виконанням Національним банком своїх функцій, устанавлюється або змінюється виключно цим Законом. Зміна положень цього Закону може здійснюватися виключно шляхом внесення змін до цього Закону».

Інституційна спроможність НБУ виступає ключовим чинником ефективного функціонування банківської системи та забезпечення макроекономічної стабільності. Результати дослідження засвідчили, що правова визначеність, організаційна автономія, фінансова самостійність, функціональна спроможність, а також кадровий та інтелектуальний потенціал є базовими складовими цієї спроможності.

Посилення інституційної спроможності НБУ має ґрунтуватися на: удосконаленні нормативно-правового регулювання (правова визначеність);

зміцненні управлінської та організаційної структури (організаційна автономія); забезпеченні стабільних джерел фінансування (фінансова самостійність); розвитку механізмів реалізації функцій центрального банку (функціональна спроможність); інвестиціях у професійний розвиток персоналу та підвищення експертного потенціалу (кадрова спроможність). Обґрунтовано існування синергетичного зв'язку та кореляційної залежності між інституційною незалежністю та спроможністю НБУ у взаємодії з іншими факторами, рівнем фінансової безпеки й ефективністю фінансової політики.

Доведено, що НБУ характеризується не лише організаційною автономією, а й організаційною стабільністю (сталістю), що виступає відображенням його конституційно-правового статусу (з огляду на закріплення основної функції НБУ як центральний банк держави посідає своє місце у системі державного управління). Організаційна стабільність створює передумови для досягнення довгострокових цілей, таких як цінова та фінансова стабільність, економічне зростання. При цьому перебування на посадах членів Ради НБУ та Правління НБУ, формально не пов'язується з електоральним циклом і зумовлюється передусім економічною ефективністю та доцільністю, а не політичною належністю (хоча в реальності цей чинник має вплив на формування органів управління НБУ). Збереженню організаційної автономії та стабільності значною мірою сприяє вибудований відповідно до чинного Закону України «Про Національний банк України» механізм колегіального прийняття рішень в органах управління НБУ, що з урахуванням особливостей їх формування створює додаткові запобіжники потенціальному втручанням в діяльність центробанку з боку інших органів державної влади та їх посадових осіб, інших суб'єктів. Водночас, посилення спроможності цього чинника потребує внесення змін до законодавства, передусім до статті 99 Конституції України та Закону України «Про Національний банк України».

Інституційна спроможність НБУ – це стратегічний ресурс держави, що визначає ефективність реалізації державної політики у сфері фінансів. Вона охоплює не лише правовий статус та ресурсну базу, а й здатність до аналітичного мислення, прозорості дій та міжнародної інтеграції. У сучасних умовах НБУ

виконує роль не лише фінансового регулятора, а й системоутворюючого елемента, відповідального за правову стабільність і захист інтересів громадян. Подальше зміцнення інституційної спроможності та незалежності НБУ є обов'язковою умовою для формування конкурентоспроможного фінансового середовища та інтеграції України до європейської фінансової архітектури.

Функціональна спроможність НБУ є однією з ключових правових категорій, що визначають здатність центрального банку держави виконувати свою конституційну місію в умовах складного фінансово-економічного та політичного середовища. Проведене дослідження підтвердило, що вона не обмежується формальним наділенням інституції повноваженнями, а включає їх ефективну реалізацію через інституційно зумовлені механізми. У сучасних умовах зростає потреба не лише у нормативному забезпеченні функцій НБУ, а й у постійному удосконаленні процедур, управлінських підходів та систем контролю, що дозволяють досягати запланованих результатів у публічному інтересі.

НБУ виступає не просто технічним виконавцем грошово-кредитної політики, а центральною ланкою державної економічної безпеки, яка має діяти в умовах правової визначеності, інституційної стабільності та політичної неупередженості. У цьому контексті функціональна спроможність є маркером якості публічного управління у фінансовій сфері, що вимагає комплексного, міждисциплінарного підходу до її аналізу. Основна функція НБУ – забезпечення стабільності грошової одиниці (гривні) – повинна оцінюватися через призму її реалізованості, результативності та взаємозв'язку з іншими функціональними аспектами діяльності банку, зокрема регуляторними, наглядовими, міжнародними та інформаційно-технологічними.

Таким чином, у розділі 2 доведено, що інституційна спроможність НБУ є системною категорією, яка визначає ефективність реалізації його функцій, повноважень і управлінських рішень у сфері державного регулювання та нагляду за фінансовим сектором.

РОЗДІЛ 3. УТВЕРДЖЕННЯ ІНСТИТУЦІЙНОЇ НЕЗАЛЕЖНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ В ПРОЦЕСІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

3.1. Сучасні виклики інституційної спроможності (незалежності) Національного банку України та шляхи їх подолання

Сучасні реалії існування України істотно посилили виклики інституційної спроможності НБУ, що об'єктивно ускладнює його повну відповідність загальновизнаним міжнародним принципам центрального банкінгу, передусім принципу незалежності. Військова агресія Російської Федерації, масштабні економічні потрясіння, необхідність забезпечення макрофінансової стабілізації в умовах дефіциту ресурсів, а також тиск з боку окремих політичних акторів формують комплексну загрозу для належної реалізації функцій центрального банку.

У зазначених умовах інституційна незалежність НБУ набуває не лише економічного, а й безпосереднього конституційно-правового значення як складова національної безпеки та елемент забезпечення фінансового суверенітету держави. Вона перестає бути виключно техніко-економічною категорією та трансформується у важливий інститут публічного права.

У такому контексті сучасні виклики інституційної незалежності НБУ можуть бути умовно згруповані за кількома основними напрямками, а саме: фіскальним, політичним, інституційним, безпековим і технологічним. Кожна із зазначених груп викликів має специфічні прояви та правові наслідки, що потребують окремого аналізу.

Право ЄС встановлює обов'язкові вимоги до незалежності центральних банків. Відповідно до статті 130 Договору про функціонування Європейського Союзу забороняється отримання будь-яких інструкцій центральними банками від органів державної влади чи інших інституцій. Стаття 131 цього Договору зобов'язує держави забезпечити відповідність національного законодавства цим

вимогам. У сукупності з положеннями Статуту ЄСЦБ це формує юридично обов'язкову модель незалежності центрального банку.

Крім того, право ЄС передбачає не лише матеріальні гарантії незалежності центрального банку, а й спеціальні процедурні механізми її забезпечення. Відповідно до статей 127(4) та 282(5) Договору про функціонування Європейського Союзу, а також Рішення Ради 98/415/ЄС від 29 червня 1998 року, національні органи зобов'язані консультиватися з ЄЦБ щодо проєктів законодавчих положень у сферах, що належать до його компетенції. Такий механізм має превентивне значення, оскільки дозволяє виявляти нормативні ініціативи, здатні обмежити незалежність центрального банку, ще до моменту їх ухвалення.

Інституційна незалежність НБУ полягає не лише у формальній забороні політичного втручання, а й у наявності дієвих механізмів її забезпечення: правових гарантій, професійної автономії посадових осіб, належного фінансування, відкритості процедур, прозорості діяльності та ефективної підзвітності.

З науково-правової точки зору інституційна незалежність центрального банку має комплексний характер і включає інституційну, функціональну, персональну та фінансову складові. Інституційна автономія означає відсутність підпорядкування іншим органам державної влади; функціональна – самостійність у визначенні та реалізації монетарної політики; персональна – стабільність повноважень керівництва та обмеженість підстав для його звільнення; фінансова – незалежність у формуванні та використанні ресурсів.

У практичному вимірі порушення кожної з наведених складових проявляється у відповідних групах ризиків: фіскального домінування, політичного впливу на кадрові рішення, адміністративного тиску на процес ухвалення монетарних рішень, а також обмеження фінансової автономії центрального банку. Відсутність належної реалізації хоча б одного з цих елементів знижує рівень інституційної спроможності центрального банку.

Серед основних викликів сучасного етапу розвитку можна виокремити спроби звуження законодавчих гарантій автономії, кадровий тиск на керівництво

НБУ, дефіцит ефективної комунікації з органами державної влади та суспільством, недостатній рівень цифровізації внутрішніх процесів і необхідність адаптації до європейських стандартів.

Інституційні виклики передусім зумовлені особливостями конституційно-правового закріплення статусу НБУ.

Відповідно до статті 99 Конституції України основною функцією НБУ є забезпечення стабільності грошової одиниці. Проте, Основний Закон не містить прямої норми щодо принципу інституційної незалежності центрального банку, що зумовлює необхідність її тлумачення через систему конституційних положень і норм спеціального законодавства. Така нормативна конструкція знижує рівень правової визначеності статусу НБУ та створює передумови для ситуативного політичного впливу. Це, у свою чергу, означає, що рівень інституційної незалежності НБУ фактично залежить від поточної політичної конфігурації, що суперечить принципу стабільності правового статусу центрального банку.

Таким чином, інституційні виклики мають системний характер і пов'язані з недостатнім рівнем конституційної визначеності принципу незалежності НБУ.

У конституційно-правовому вимірі це означає, що ефективне виконання НБУ функції, визначеної статтею 99 Конституції України, об'єктивно потребує належного рівня організаційної та функціональної автономії. За відсутності таких гарантій забезпечення стабільності грошової одиниці ризикує перетворитися з конституційного обов'язку на політично залежну управлінську практику.

У національному законодавстві України принцип незалежності НБУ закріплений на рівні спеціального закону – насамперед у положеннях статті 53 Закону України «Про Національний банк України», яка прямо встановлює гарантії незалежності та недопустимість втручання у діяльність центрального банку, а також у системному зв'язку з іншими нормами цього Закону, що визначають функції, повноваження та організаційні засади діяльності НБУ. Однак відсутність прямого конституційного закріплення цього принципу зумовлює його вразливість до політико-правових коливань.

У державах-членах ЄС принцип незалежності центрального банку закріплюється на конституційному або законодавчому рівні: стаття 227 Конституції Республіки Польща визначає Національний банк як орган, відповідальний за стабільність валюти, а Закон Федеративної Республіки Німеччина про Бундесбанк закріплює його незалежність від федерального уряду.

У доктрині конституційного та фінансового права незалежність центрального банку розглядається як складова системи стримувань і противаг та важлива гарантія реалізації принципу верховенства права у сфері фінансових відносин. У наукових дослідженнях наголошується, що високий рівень інституційної та правової автономії центрального банку позитивно впливає на макроекономічну стабільність, зниження інфляційних ризиків та формування довіри до грошово-кредитної політики держави. Вітчизняні науковці (В. Козюк; М. Посмітна) також підкреслюють значення незалежності НБУ як передумови стабільності фінансової системи та ефективного державного регулювання [70; 138].

Вагомий вплив на інституційну незалежність НБУ мають політичні виклики, що безпосередньо впливають на процес прийняття рішень та кадрову стабільність у системі НБУ.

Одним із системоутворювальних викликів інституційній спроможності НБУ залишається проблема політичної залежності. Вона проявляється у процедурах формування керівних органів, можливості публічного тиску на прийняття монетарних рішень, ініціюванні змін до законодавства з метою посилення адміністративного контролю. Такі тенденції суперечать стандартам ЄСЦБ та негативно впливають на довіру до фінансової системи.

Втручання у діяльність центрального банку розглядається у праві ЄС як порушення зобов'язань держави, що може стати підставою для застосування процедур контролю з боку Європейської комісії.

На відміну від держав-членів ЄС, де незалежність центрального банку має імперативний характер і забезпечується наднаціональними механізмами контролю, в Україні відповідні гарантії реалізуються переважно на рівні національного законодавства, що знижує ефективність їх захисту та створює

додаткові ризики політичного впливу. Убачається, що саме відсутність конституційного рівня закріплення принципу незалежності НБУ поряд із збереженням його спеціального законодавчого регулювання зумовлює підвищену вразливість центрального банку до політико-правових коливань.

У цьому контексті принципово важливо розмежовувати конституційно допустиму підзвітність центрального банку та недопустиме підпорядкування його політичним органам. Підзвітність НБУ Верховній Раді України та Президенту України може реалізовуватися через звітування, інформування та участь у публічному обговоренні основних засад грошово-кредитної політики, однак не повинна трансформуватися у право давати обов'язкові для виконання вказівки щодо змісту монетарних рішень. Саме така межа відповідає європейському розумінню незалежності центрального банку.

На практиці це означає необхідність законодавчого закріплення заборони надання будь-яких обов'язкових до виконання вказівок органами державної влади щодо змісту монетарної політики або використання інструментів грошово-кредитного регулювання.

Особливої гостроти проблема політичного впливу набуває в умовах воєнного стану, коли суспільний запит на швидкі економічні рішення поєднується з прагненням посилити адміністративне регулювання. Проте, короткострокове втручання у монетарну сферу майже завжди призводить до довгострокових негативних наслідків для фінансової стабільності.

Узагальнюючи, політичні виклики проявляються у ризиках прямого або опосередкованого впливу на діяльність НБУ, що підриває довіру до його незалежності.

Збройна агресія суттєво трансформує характер викликів, актуалізуючи їх безпековий вимір.

Правовий режим функціонування НБУ в умовах воєнного стану визначається також Законом України «Про правовий режим воєнного стану», що допускає розширення інструментів державного впливу на економіку. Це об'єктивно підвищує ризики обмеження інституційної незалежності центрального банку та потребує додаткових правових запобіжників. При цьому

йдеться не про формальне підпорядкування НБУ режиму воєнного стану, а про загальне посилення ролі держави в управлінні економічними процесами, що опосередковано впливає на умови реалізації інституційної незалежності центрального банку.

Отже, безпекові виклики змінюють умови функціонування НБУ та посилюють необхідність збереження балансу між державною політикою і його інституційною автономією.

Важливе місце серед сучасних викликів займають фіскальні фактори, пов'язані з бюджетною політикою держави.

Суттєвим викликом є також фінансова залежність НБУ від потреб державного бюджету. В умовах дефіциту публічних фінансів актуалізується практика монетарного фінансування, яка створює ризики інфляційного тиску та девальвації національної валюти. Така практика свідчить про ризик виникнення фіскального домінування, за якого монетарна політика підпорядковується потребам фінансування державного бюджету, що несумісно зі стандартами ЄСЦБ.

Стаття 123 Договору про функціонування Європейського Союзу встановлює заборону монетарного фінансування, яка виключає можливість кредитування держави центральним банком.

У національному контексті ця заборона має не лише фінансово-економічне, а й конституційно-правове значення, оскільки унеможлиблює використання НБУ як інструменту покриття дефіциту державного бюджету поза межами ринкових механізмів. Відповідно, фінансова незалежність центрального банку повинна розглядатися як обов'язкова умова збереження його функціональної автономії та довіри до грошово-кредитної політики держави.

Практичним прикладом реалізації зазначених ризиків стало здійснення НБУ у 2022 році операцій з викупу облігацій внутрішньої державної позики з метою фінансування дефіциту державного бюджету. Хоча такі заходи були обумовлені винятковими обставинами воєнного стану, вони актуалізували дискусію щодо меж допустимого відхилення від принципу заборони монетарного фінансування та його впливу на інституційну незалежність центрального банку. Вказана

ситуація підтверджує необхідність законодавчого обмеження обсягів та строків таких операцій, а також визначення їх виключного характеру як антикризового інструменту.

Таким чином, фінансові виклики створюють ризик фінансового домінування, що обмежує можливість реалізації незалежної монетарної політики.

Окремим проявом політичних викликів є кадрова нестабільність у системі управління НБУ.

Кадрова нестабільність у системі управління НБУ негативно впливає на рівень професійної автономії та інституційної пам'яті. Так, у 2020-2022 роках зміни у керівництві НБУ супроводжувалися публічними дискусіями щодо можливого політичного впливу на кадрові рішення, що негативно позначалося на сприйнятті інституційної незалежності центрального банку як всередині держави, так і серед міжнародних партнерів. Політизація процедур призначення, відсутність довгострокових гарантій повноважень та часті зміни керівництва знижують ефективність реалізації стратегічних реформ. У цьому контексті доцільним є встановлення на законодавчому рівні вичерпного переліку підстав для дострокового припинення повноважень керівництва НБУ та заборони застосування оціночних категорій політичного характеру.

Відповідно до статті 14.2 Статуту ЄСЦБ керівник центрального банку може бути звільнений лише у разі нездатності виконувати свої обов'язки або вчинення серйозного правопорушення.

Європейський підхід засвідчує, що персональна незалежність керівництва центрального банку забезпечується не декларативним проголошенням автономії, а чітким і вичерпним переліком юридичних підстав дострокового припинення повноважень. За таких умов виникає потреба у подальшому уточненні на законодавчому рівні процедур призначення та звільнення керівництва НБУ, аби виключити можливість їх політичного тлумачення.

Додатково слід виокремити технологічні виклики, пов'язані з цифровою трансформацією фінансового сектору. Окремим викликом є недостатній рівень цифровізації внутрішніх процесів і наглядових функцій. Обмежене

використання сучасних технологічних інструментів ускладнює управління ризиками та підвищує вразливість фінансової системи.

З наукової точки зору зазначені проблеми свідчать про те, що інституційна незалежність НБУ перебуває у стані часткової реалізації, оскільки формально закріплені гарантії не завжди забезпечуються належними механізмами їх практичного застосування.

У державах ЄС наглядові функції центральних банків цифровізуються через використання SupTech-рішень відповідно до стандартів Європейського банківського органу та ЄЦБ.

Національна практика також демонструє рух у цьому напрямі: НБУ з 01 липня 2020 року став регулятором ринку небанківських фінансових послуг у межах так званої «спліт-реформи», а з 01 жовтня 2020 року розпочав застосування єдиної процедури наглядових перевірок та оцінки SREP. До того ж, НБУ впроваджує цифрові інструменти безвиїзного нагляду, автоматизовані системи аналізу ризиків та обробки звітності надавачів фінансових послуг, що відповідає підходам ЄЦБ у сфері SupTech. Це свідчить про поступове наближення наглядової практики НБУ до європейських стандартів, хоча такий процес ще не завершений.

У правовому вимірі це свідчить про поступовий перехід від фрагментарної моделі державного нагляду до більш цілісної системи регуляторного контролю, в якій НБУ виконує функції не лише монетарного органу, але й центрального суб'єкта пруденційного нагляду.

У цьому аспекті цифровізація виступає не лише технологічним, але й організаційно-правовим чинником зміцнення незалежності НБУ, оскільки зменшує залежність наглядових рішень від дискреційного адміністративного впливу та підвищує прозорість регуляторних процедур.

У підсумку, технологічні виклики визначають необхідність модернізації інституційної спроможності НБУ відповідно до сучасних цифрових стандартів.

Недостатньо розвиненою залишається також система інституційної комунікації. Відсутність послідовної інформаційної політики знижує рівень публічної легітимності рішень НБУ та створює передумови для поширення

дезінформації. У цьому контексті особливого значення набуває оцінка наукових підходів до вдосконалення правового статусу НБУ.

У науковій літературі звертається увага на окремі проблемні аспекти правової регламентації діяльності НБУ, що негативно впливають на рівень його інституційної спроможності та прозорості, а також пропонуються такі напрями вдосконалення законодавства.

Разом з тим, наведені у науковій літературі пропозиції не є однорідними за своєю юридичною природою та практичною доцільністю. Частина з них спрямована на посилення підзвітності НБУ, частина – на уточнення меж його фінансової та організаційної автономії, а окремі потребують критичної оцінки з огляду на ризик звуження змісту принципу незалежності центрального банку.

По-перше, обґрунтовується доцільність посилення відповідальності НБУ перед Президентом України та Верховною Радою України з метою підвищення рівня зовнішньої підзвітності шляхом удосконалення положень статей 9 і 51 Закону України «Про Національний банк України», якими обумовлено лише інформування парламенту та глави держави щодо основних засад грошово-кредитної політики, які розробляє Рада НБУ і сама ж контролює їх виконання.

По-друге, науковці звертають увагу на необхідність перегляду положень статті 42 Закону України «Про Національний банк України» щодо розміщення золотовалютних резервів за кордоном з метою посилення прозорості та контролю.

По-третє, у наукових працях порушується питання вдосконалення правового регулювання операцій із банківськими металами, дорогоцінним камінням, пам'ятними та інвестиційними монетами з дорогоцінних металів та іншими цінностями. Звертається увага на законодавчу некоректність окремих положень статті 42 Закону України «Про Національний банк України», які фактично допускають здійснення операцій без квотування та ліцензування (тіньова торгівля). Такий підхід створює ризики непрозорості фінансових потоків і можливих зловживань, що потребує вдосконалення нормативного регулювання та посилення правових механізмів контролю [202].

По-четверте, у наукових дослідженнях обґрунтовується необхідність удосконалення порядку перерахування прибутку НБУ до Державного бюджету України шляхом запровадження чітких і прозорих мінімальних нормативів таких відрахувань. Пропонується переглянути положення статті 5 Закону України «Про Національний банк України», передбачивши обов'язок центрального банку здійснювати регулярні бюджетні відрахування у розмірі не менше визначеної законом частки доходу, отриманого за фінансовий рік, з орієнтацією на рівень не нижче 50 відсотків. Такий підхід сприятиме підвищенню фінансової дисципліни, прозорості розподілу прибутку та зміцненню довіри до діяльності центрального банку.

По-п'яте, обґрунтовується необхідність уточнення правового режиму емісійної діяльності НБУ як елемента публічного фінансового суверенітету держави. Пропонується доповнити статтю 34 Закону України «Про Національний банк України» положенням, яке б чітко закріплювало публічно-правовий характер первинної емісії гривні та її належність державі, а не центральному банку як інституції. При цьому наголошується на доцільності перегляду чинної емісійної політики, відповідно до якої обсяг випуску національної валюти значною мірою залежить від припливу іноземної валюти, з метою посилення ролі внутрішніх економічних чинників у формуванні грошової пропозиції.

По-шосте, у наукових працях наголошується на доцільності перегляду податкового статусу НБУ в частині здійснення ним окремих видів господарської діяльності. Пропонується запровадити оподаткування тих видів комерційних операцій і послуг, щодо яких НБУ має право «встановлювати плату» відповідно до положень статей 7, 31, 42 і 50 Закону України «Про Національний банк України». Також обґрунтовується необхідність перегляду положень статей 4 і 5 зазначеного Закону з метою обмеження податкового імунітету центрального банку у сфері здійснення суто комерційних операцій, що сприятиме підвищенню прозорості фінансової діяльності та запобіганню можливим конфліктам інтересів [14].

Зазначені пропозиції свідчать про наявність потенціалу подальшого вдосконалення правового статусу центрального банку та формування більш збалансованої моделі поєднання незалежності з ефективною підзвітністю.

Узагальнюючи наведені у науковій літературі підходи, їх доцільно поділити на три групи: пропозиції, спрямовані на вдосконалення механізмів підзвітності НБУ; пропозиції, пов'язані з уточненням меж його фінансової автономії; а також пропозиції, що стосуються окремих аспектів правового режиму операційної, емісійної та господарської діяльності центрального банку. Така класифікація дозволяє чіткіше визначити, які саме напрями законодавчих змін відповідають європейським стандартам, а які потребують додаткової критичної перевірки.

На переконання автора, не всі з наведених пропозицій однаковою мірою узгоджуються зі стандартами ЄСЦБ, оскільки посилення зовнішньої підзвітності не повинно перетворюватися на механізм політичного впливу на НБУ. Саме тому вдосконалення законодавства у цій сфері має здійснюватися з урахуванням принципу пропорційності та недопустимості звуження змісту інституційної незалежності центрального банку. Пріоритетними мають бути лише ті законодавчі зміни, які спрямовані на посилення гарантій незалежності НБУ, тоді як ініціативи, що розширюють можливості зовнішнього впливу на центральний банк, не відповідають європейським стандартам.

Важливим елементом формування ефективної системи забезпечення інституційної незалежності НБУ є врахування позитивного міжнародного досвіду та доктринальних підходів, сформованих у правових системах держав із розвиненою фінансовою інфраструктурою. Порівняльно-правовий аналіз дозволяє виявити загальні закономірності функціонування центральних банків та визначити оптимальні механізми гарантування їх автономії.

З метою конкретизації зазначених підходів доцільним є порівняльно-правовий аналіз моделей центральних банків у Німеччині, Франції та Польщі.

Порівняння здійснюється за критеріями нормативного закріплення незалежності, взаємодії з органами влади, кадрових гарантій та наглядових повноважень. У Німеччині Бундесбанк є максимально ізольованим від уряду, що забезпечує найвищий рівень незалежності. У Франції Банк Франції взаємодіє з

урядом, але не підпорядковується йому у сфері монетарної політики. У Польщі незалежність має конституційне закріплення та поєднується з механізмами підзвітності. Спільною рисою є заборона політичного втручання, відмінністю – рівень інституційної взаємодії з державою.

Додатковим критерієм порівняння є організація банківського нагляду. У Німеччині нагляд здійснюється у взаємодії Бундесбанку та Федерального органу фінансового нагляду (BaFin), що забезпечує функціональний розподіл повноважень. У Франції нагляд інтегрований у систему Банку Франції через Орган пруденційного контролю та врегулювання (ACPR), що підвищує інституційну узгодженість рішень. У Польщі функції нагляду покладені на Комісію фінансового нагляду (KNF), яка організаційно відокремлена від центрального банку. Незважаючи на відмінності, у всіх моделях зберігається ключовий принцип – відсутність політичного впливу на наглядові рішення.

Більш детальний аналіз свідчить, що відмінності між зазначеними моделями проявляються також у характері правового закріплення підзвітності центрального банку. У Німеччині підзвітність має виключно інформаційний характер і не передбачає впливу на прийняття рішень, тоді як у Франції допускається інституційна координація з урядом у межах економічної політики без втручання у монетарні рішення. У Польщі підзвітність поєднується з конституційно визначеною автономією, що забезпечує баланс між незалежністю та контролем. Така диференціація підходів свідчить про існування різних моделей реалізації принципу незалежності центрального банку у межах єдиних стандартів ЄС.

Для України це означає необхідність поєднання конституційного закріплення незалежності центрального банку з ефективними механізмами її практичної реалізації.

Саме така комбінація моделей має особливу аналітичну цінність для України: німецька модель демонструє найвищий рівень нормативної ізоляції центрального банку, французька – механізм поєднання автономії з інституційною координацією, польська – приклад правової трансформації

центрального банку в умовах європейської інтеграції держави з постсоціалістичною правовою системою.

Отже, запозичення європейського досвіду не повинно зводитися до механічного копіювання окремих норм. Йдеться про необхідність формування такої моделі правового регулювання, у межах якої гарантії незалежності НБУ будуть підкріплені стабільністю кадрових процедур, належним розмежуванням підзвітності та підпорядкування, а також реальними механізмами захисту від політичного впливу.

Таким чином, ефективність незалежності центрального банку визначається не лише рівнем її нормативного закріплення, але й наявністю стабільних інституційних практик, які унеможливають політичний вплив у процесі прийняття рішень.

У науковій літературі незалежність центрального банку традиційно розглядається як інституційна передумова макроекономічної стабільності. Як зазначає А. І. Сухоруков, високий рівень правової автономії сприяє формуванню довіри до монетарної політики та зниженню інфляційних очікувань [190]. Деполітизація центрального банкінгу в державах ЄС стала результатом свідомого політичного вибору, спрямованого на забезпечення довгострокової фінансової стабільності.

Особливо показовим є досвід Федеративної Республіки Німеччина. Незалежність Бундесбанку історично інтегрована у систему конституційних цінностей держави та розглядається як складова фінансового суверенітету. Федеральний конституційний суд Німеччини у своїй практиці неодноразово підкреслював неприпустимість політичного втручання у сферу монетарної політики, визнаючи автономію центрального банку важливою гарантією економічної стабільності.

У Французькій Республіці автономія Банку Франції забезпечується через чітке нормативне розмежування між урядовою економічною політикою та компетенцією центрального банку. Французька модель характеризується поєднанням високого рівня правового регулювання з реальними механізмами

функціональної самостійності, що дозволяє уникати надмірного політичного впливу.

Особливу цінність для України має досвід Республіки Польща, яка здійснила глибоку реформу центрального банкінгу у процесі підготовки до вступу в ЄС. Конституційне закріплення статусу Національного банку Польщі, стабільність строків повноважень його керівництва та обмежений перелік підстав для звільнення посадових осіб стали ключовими чинниками формування його інституційної автономії. Польська модель демонструє ефективність поєднання правових гарантій із політичною стриманістю. Такий досвід є особливо релевантним для України, де проблема політичного впливу на центральний банк зберігає системний характер.

У країнах Балтії незалежність центральних банків була визначена одним із пріоритетів державної політики у процесі європейської інтеграції. Раннє впровадження стандартів ЄСЦБ дозволило сформувати професійні, технічно спроможні та стійкі фінансові інституції, здатні ефективно реагувати на кризові явища.

Досвід держав Балтії підтверджує ефективність швидкої імплементації стандартів ЄСЦБ та жорсткого нормативного закріплення незалежності центральних банків.

ЄЦБ функціонує як унікальний приклад наднаціональної інституційної незалежності, закріпленої нормами первинного права ЄС. Заборона отримання інструкцій від органів держав-членів, фінансова самостійність та особливий статус керівних органів забезпечують високий рівень автономії цієї інституції та її стійкість до політичного тиску [218].

ЄЦБ є незалежною наднаціональною інституцією, рішення якої є обов'язковими для національних центральних банків.

У межах ЄС функціонує Єдиний наглядовий механізм (Single Supervisory Mechanism), запроваджений Регламентом (ЄС) № 1024/2013, який передбачає здійснення ЄЦБ прямого нагляду за значущими банками. Така система забезпечує централізацію наглядових повноважень та мінімізує вплив національних політичних факторів.

Поза межами ЄС заслуговує на увагу досвід Федеральної резервної системи США. Незважаючи на формальну підзвітність Конгресу, ФРС володіє значною оперативною автономією у сфері монетарної політики. Як зазначає А. Блайндер, така модель дозволяє поєднувати незалежність із демократичною легітимністю. Б. Бернанке підкреслює, що саме інституційна автономія ФРС дала змогу оперативно реагувати на фінансову кризу 2008 року без надмірного політичного втручання.

Аналіз міжнародної практики свідчить, що ефективні моделі центрального банкінгу ґрунтуються на поєднанні трьох ключових елементів: конституційно-правових гарантій, стабільності кадрової політики та розвиненої інституційної культури. Відсутність будь-якого з цих компонентів істотно знижує стійкість фінансової системи та підвищує вразливість до зовнішніх впливів.

Порівняльно-правовий аналіз та практика імплементації європейських стандартів свідчать, що ефективна незалежність центрального банку забезпечується не лише нормативними гарантіями, але й реальними інституційними механізмами їх реалізації, що унеможливають політичний вплив у довгостроковій перспективі.

У сучасних умовах Україна потребує системного вдосконалення механізмів реалізації незалежності НБУ. Насамперед ідеться про законодавче закріплення додаткових гарантій, насамперед обмеження політичного впливу на призначення та звільнення керівництва, уточнення підстав дострокового припинення повноважень посадових осіб, а також посилення ролі парламентського контролю без втручання в оперативну діяльність.

Важливим напрямом є посилення внутрішньої інституційної спроможності шляхом впровадження цифрових інструментів SupTech, розвитку сучасних HR-політик, удосконалення фінансового моніторингу та внутрішнього аудиту. Це сприятиме підвищенню ефективності управління, зменшенню операційних ризиків та посиленню автономії НБУ.

Необхідним є також узгодження національного законодавства зі стандартами ЄС в контексті імплементації *acquis communautaire* та вимог ЄСЦБ.

Гармонізація має здійснюватися не формально, а з урахуванням реальної управлінської практики та національних особливостей правової системи.

У цьому контексті важливе значення має Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, яка передбачає поступове наближення законодавства у сфері фінансових послуг до *acquis* ЄС (глава 6, додаток XVII-2). Україна взяла на себе зобов'язання щодо імплементації Директиви 2013/36/ЄС (CRD IV) та Регламенту (ЄС) № 575/2013 (CRR), що визначають стандарти банківського регулювання та нагляду.

Практична реалізація цих зобов'язань уже здійснюється через впровадження консолідованого нагляду, ризик-орієнтованого підходу та процедур оцінки банків (SREP), які відповідають європейській практиці. Однак імплементація має неповний характер, оскільки зберігається розрив між нормативним наближенням та інституційною спроможністю його реалізації.

Це означає, що подальша імплементація положень Угоди про асоціацію безпосередньо залежить від посилення інституційної незалежності НБУ як ключового органу банківського регулювання.

З науково-правової точки зору, імплементація положень Угоди про асоціацію у цій частині не може зводитися до формального відтворення норм директив і регламентів ЄС у національному законодавстві. Її результативність прямо залежить від того, чи буде забезпечено інституційну спроможність НБУ діяти як незалежного регулятора, здатного застосовувати ці норми без політичного та адміністративного впливу. Саме тому європейська інтеграція у сфері фінансових послуг повинна розглядатися не лише як процес адаптації нормативної бази, а й як процес зміцнення правового статусу центрального банку.

Відповідно до критеріїв конвергенції ЄС незалежність центрального банку оцінюється не лише за формальним закріпленням відповідних норм, але й за фактичною відсутністю політичного впливу на процес прийняття рішень. У цьому аспекті стан інституційної незалежності НБУ можна охарактеризувати як такий, що перебуває у процесі трансформації та потребує подальшого інституційного зміцнення.

Отже, виконання Україною зобов'язань за Угодою про асоціацію у сфері фінансових послуг слід розглядати як критерій не лише нормативної адаптації, але й фактичної зрілості інституційної моделі НБУ. Саме рівень його реальної незалежності визначатиме, чи буде імплементація *acquis* ЄС формальною, чи здатною забезпечити стаłe функціонування фінансової системи за європейськими стандартами.

З огляду на наведене, слід вважати, що імплементація *acquis* ЄС у сфері фінансових послуг безпосередньо залежить не лише від оновлення нормативної бази, але й від фактичного забезпечення інституційної незалежності НБУ як центрального суб'єкта державного регулювання та нагляду на ринку фінансових послуг.

Особливу увагу слід приділити зміцненню публічної довіри до НБУ шляхом підвищення прозорості діяльності, запровадження незалежного аудиту, регулярного публічного звітування щодо ризиків та цілей грошово-кредитної політики. Міжнародний досвід переконливо свідчить, що високий рівень суспільної довіри є важливою передумовою стабільності фінансової системи.

Важливу роль відіграє також розвиток механізмів судового захисту незалежності центрального банку. Суди мають забезпечувати ефективний контроль за дотриманням конституційного статусу НБУ та запобігати незаконному втручанням у його діяльність з боку органів публічної влади.

Незалежність центрального банку у праві ЄС підлягає судовому захисту, включаючи можливість оскарження втручання до Суду ЄС.

У національному вимірі це означає необхідність розвитку сталої адміністративної та конституційної практики, за якої суди розглядатимуть незалежність НБУ не як суто політичну декларацію, а як юридично захищений елемент його конституційного статусу. За таких умов будь-яке втручання у сферу компетенції НБУ має оцінюватися крізь призму принципів верховенства права, поділу влади та правової визначеності. Формування такої практики має стати окремим напрямом зміцнення інституційної спроможності центрального банку.

Узагальнюючи проведений аналіз, слід зазначити, що сучасні виклики інституційної незалежності Національного банку України мають комплексний та взаємопов'язаний характер і охоплюють інституційні, політичні, безпекові, фінансові та технологічні аспекти. Їх виникнення зумовлене як особливостями національної правової моделі, так і впливом зовнішніх факторів, зокрема умовами воєнного стану та процесами європейської інтеграції.

Встановлено, що ключовою проблемою залишається розрив між формальним закріпленням принципу незалежності НБУ та рівнем його фактичної реалізації, що проявляється у вразливості до політичного впливу, ризиках фінансового домінування, недостатній визначеності конституційно-правового статусу, а також недостатньому рівні цифровізації та інституційної комунікації в окремих сферах діяльності.

За результатами дослідження обґрунтовано необхідність комплексного вдосконалення механізму забезпечення інституційної незалежності НБУ, що передбачає: удосконалення конституційно-правового закріплення його статусу; посилення гарантій кадрової, функціональної та фінансової автономії; нормативне визначення обмежень щодо монетарного фінансування державного бюджету; удосконалення процедур призначення та звільнення керівництва з метою мінімізації політичного впливу; розвиток цифрових інструментів банківського нагляду (SupTech); формування ефективних механізмів судового захисту; а також підвищення рівня інституційної комунікації як складової забезпечення публічної довіри до діяльності центрального банку.

Отже, інституційна незалежність НБУ виступає ключовою умовою забезпечення фінансової стабільності держави, ефективної реалізації грошово-кредитної політики та виконання міжнародних зобов'язань України у процесі європейської інтеграції. Її зміцнення потребує системного підходу, спрямованого не лише на вдосконалення нормативної бази, але й на розвиток інституційних механізмів, які унеможливають політичний вплив та гарантують стабільність фінансової системи в довгостроковій перспективі.

3.2. Організаційно-правові та безпекові інструменти забезпечення інституційної незалежності Національного банку України

Починаючи з 2022 року наша держава фактично протидіє найбільшій екзистенціальній загрозі з моменту проголошення незалежності. Так звана «гібридна війна», яка велася Російською Федерацією проти України протягом десятиліть, набула характеру військового конфлікту під час анексії Криму та спроби анексії інших регіонів, згодом перетворившись у повномасштабне вторгнення та спробу остаточної руйнації сформованої після II світової війни системи міжнародних відносин. Внаслідок вказаних обставин значного негативного впливу зазнали усі сфери суспільного життя, зокрема й фінансово-економічна сфера, важлива роль в якій належить банківській системі.

Для досягнення перемоги в умовах руйнівної війни на виснаження Україна має забезпечити набагато ефективніше використання ресурсів, ніж наш супротивник. Враховуючи співвідношення ресурсних можливостей з країною-агресором, ціна помилок для України є багатократно вищою. Цілком зрозуміло, що подолання цих викликів потребує комплексного та багатоаспектного підходу, адже посилення однієї чи декількох ланок економічної системи не дозволяє вести мову про стабілізацію ситуації у сфері економічної безпеки.

На перший погляд, питання інституційної незалежності НБУ може видатися у цьому контексті не першочерговим, адже набагато більше уваги наразі привертають проблеми становлення й розвитку військово-промислового комплексу, інших структурних елементів реального сектору економіки. Але таке бачення ситуації є дещо поверхневим, адже слабкість банківської системи та її неспроможність динамічно адаптуватися до реалій сьогодення та перспективних викликів може фактично звести нанівець досягнення у інших напрямках.

Прикладом цього є банківська криза 2014-2016 років, коли внаслідок недостатнього рівня регуляторної спроможності та політичного впливу було виведено з ринку понад 90 фінансових установ, що спричинило значні втрати для економіки та підірвало довіру до фінансової системи.

За таких умов стабільна та ефективна банківська система, у якій надважливою роль відіграє діяльність центрального банку держави, має виступати одним із базових чинників формування потужного економічного базису для захисту національних інтересів, у тому числі вирішення завдань, зумовлених відбиттям військової агресії проти нашої країни [18].

Відповідно, проблематика інституційної незалежності та спроможності НБУ має розглядатися у межах інтегрованого безпеково-правового дослідження, спрямованого на розробку на цьому підґрунті теоретичних і практично-прикладних пропозицій щодо удосконалення механізму законодавчого й організаційного забезпечення інституційної незалежності НБУ в контексті забезпечення економічної безпеки держави та євроінтеграційних процесів.

У межах цього підходу організаційно-правові та безпекові інструменти забезпечення інституційної незалежності НБУ доцільно класифікувати на кілька взаємопов'язаних груп: нормативно-правові, інституційно-організаційні, кадрові, процедурні, інформаційно-комунікаційні, фінансові та спеціальні безпекові інструменти.

Нормативно-правові інструменти охоплюють конституційні положення, норми Закону України «Про Національний банк України» та інші акти, що закріплюють межі повноважень НБУ і гарантії невторчання у його діяльність. Інституційно-організаційні інструменти включають особливий порядок функціонування Ради НБУ, Правління НБУ, систему внутрішнього контролю, внутрішнього аудиту та механізми ухвалення рішень.

Кадрові інструменти пов'язані зі стабільністю строків повноважень, конкурсними та кваліфікаційними вимогами до посадових осіб, а процедурні – з формалізацією порядку взаємодії НБУ з іншими суб'єктами публічної влади.

Окрему групу становлять безпекові інструменти, спрямовані на забезпечення безперервності функціонування НБУ, кіберстійкості, захисту інформаційних систем, фінансової інфраструктури та критично важливих даних, включаючи резервування дата-центрів та забезпечення безперервності роботи платіжної інфраструктури в умовах воєнного стану.

Саме сукупність зазначених інструментів формує реальний, а не декларативний механізм забезпечення інституційної незалежності центрального банку.

Аналогічний підхід до класифікації інструментів забезпечення незалежності центрального банку простежується у практиці ЄСЦБ, де поєднуються правові, організаційні та операційні механізми гарантування автономії центральних банків.

При цьому принципово важливо, щоб запровадження безпекових чи кризових механізмів не створювало правових підстав для непрямого звуження інституційної незалежності НБУ. Навіть в умовах воєнного стану спеціальні режими управління, координації чи міжвідомчої взаємодії не повинні трансформуватися у механізми підпорядкування центрального банку органам виконавчої влади.

Отже, безпекові інструменти мають посилювати інституційну спроможність НБУ, а не підміняти його автономію режимом надзвичайного адміністративного впливу.

Оцінюючи наявні ризики для економічної безпеки України та недоліки правового регулювання статусу НБУ, вважаємо за потрібне комплексно вивчити реальний стан справ і сформулювати пропозиції до законодавства, а також навести практичні рекомендації щодо шляхів удосконалення діяльності НБУ на основі наявного вітчизняного досвіду та світової практики.

Важко не погодитися з тим, що на сьогодні перед Україною та її народом стоять завдання не лише перемогти у війні та звільнити тимчасово окуповані території, а й розробити якісний план відновлення промисловості та економіки [30]. Враховуючи значну кількість загиблих і поранених, руйнування, заподіяні інфраструктурі, зумовлені військовими діями зміни у секторах та галузях економіки, її милітаризацію та інші чинники, зокрема зумовлені зростанням зовнішніх запозичень та підписанням міжнародних договорів, зокрема про створення Американсько-Українського інвестиційного фонду відбудови [197], перед нашою державою постає завдання формування та реалізації реалістичної

стратегії економічної безпеки, орієнтованої як на потреби безпеки та оборони, так і на забезпечення відновлення нашої держави.

Закон України «Про національну безпеку України» [148] містить норму про те, що державна політика у сферах національної безпеки і оборони спрямовується на забезпечення воєнної, зовнішньополітичної, державної, економічної, інформаційної, екологічної безпеки, безпеки критичної інфраструктури, кібербезпеки України та на інші її напрями. Проте у цьому базовому безпековому законі економічна безпека лише згадується, а норми, присвячені інституційному механізму її забезпечення, фактично відсутні.

Не містить визначення економічної безпеки і Закон України «Про Бюро економічної безпеки України» [140], який визначає правові основи організації та діяльності Бюро економічної безпеки України.

Ситуація, коли на рівні законодавчих актів відсутнє легальне визначення терміну «економічна безпека», недостатньо чітко окреслено її складові, а також суб'єкти її забезпечення, потребує вирішення у найближчій перспективі.

Наявне регулювання цих відносин, засноване переважно на підзаконних нормативно-правових актах, значна частина яких не просто застаріла, а взагалі існує безвідносно до реальної безпекової ситуації, не можна вважати ефективним.

В умовах протидії відкритій збройній агресії російської федерації проти України має відбутися переосмислення місця і ролі економічної безпеки. Не випадково найважливішими функціями держави відповідно до статті 17 Конституції України визначено захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки [78]. Реалізація цих функцій держави можлива лише узгоджено та синхронізовано, що потребує відповідного переосмислення чинного законодавчого базису в цій сфері.

У праві ЄС питання фінансової стабільності, стійкості критичної інфраструктури, кіберзахисту та безперервності функціонування платіжних систем розглядаються як взаємопов'язані елементи загальної системи публічної безпеки. Для України це має методологічне значення, оскільки дає підстави розглядати інституційну незалежність НБУ не ізольовано, а у зв'язку з

правовими механізмами забезпечення стійкості фінансової системи, захисту платіжної інфраструктури та безперервності виконання функцій центрального банку в умовах кризи.

У цьому контексті інституційна незалежність НБУ повинна розглядатися не лише як гарантія ефективної реалізації монетарної політики, а й як складова механізму забезпечення економічної безпеки держави. Такий підхід дозволяє поєднати правовий статус центрального банку з його функціональною роллю у стабілізації фінансової системи та протидії системним ризикам. Відтак, організаційно-правові інструменти забезпечення незалежності НБУ мають бути спрямовані не лише на формальне закріплення автономії, але й на створення дієвих механізмів її реалізації в умовах воєнного стану та економічної нестабільності.

З огляду на це, організаційно-правове забезпечення діяльності НБУ повинно розглядатися не ізольовано, а як елемент загального механізму забезпечення економічної безпеки держави. У такому розумінні інституційна незалежність центрального банку набуває подвійного значення: з одного боку, вона є гарантією належного здійснення грошово-кредитної та наглядової політики, а з іншого – виступає інструментом захисту публічних інтересів у сфері макрофінансової стабільності. Саме тому правове регулювання статусу НБУ має забезпечувати не лише формальне закріплення його автономії, але й наявність спеціальних організаційних та безпекових механізмів, здатних підтримувати цю автономію в умовах системної кризи, воєнного стану та зовнішнього тиску.

На доктринальному рівні економічна безпека розглядається як складна багатofакторна категорія, що характеризує здатність національної економіки до розширеного відтворення з метою задоволення на визначеному рівні потреб населення і держави; протистояння дестабілізаційній дії чинників, які створюють загрозу стійкому збалансованому розвитку країни; забезпечення конкурентоспроможності національної економіки у світовій системі господарювання [47].

Також у джерелах вказується на те, що економічна безпека – це стан держави та інститутів влади, за якого максимально забезпечуватиметься захист

національних інтересів, у тому числі економічних, та соціально орієнтований розвиток країни [152]. Заслуговує на увагу запропонована О. Користіним дефініція економічної безпеки як стану економіки, який забезпечує достатній рівень соціального, політичного і оборонного існування й розвитку держави, невразливість і незалежність її економічних інтересів стосовно можливих зовнішніх і внутрішніх загроз і впливів [46].

Практика свідчить, що рівень економічної безпеки України безпосередньо залежить від ефективності монетарної політики НБУ, зокрема його здатності контролювати інфляційні процеси, валютний курс та ліквідність банківської системи.

Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України, які були затверджені наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29 жовтня 2013 року № 1277, визначають економічну безпеку як стан національної економіки, який дає змогу зберігати стійкість до внутрішніх та зовнішніх загроз, забезпечувати високу конкурентоспроможність у світовому економічному середовищі і характеризує здатність національної економіки до сталого та збалансованого зростання.

Крім того, зазначений наказ окреслює такі складові економічної безпеки: виробнича, демографічна, енергетична, зовнішньоекономічна, інвестиційно-інноваційна, макроекономічна, продовольча, соціальна, фінансова безпеки [146].

Відповідно, інтегральний індекс економічної безпеки складається з 9 середньозважених субіндексів (перелічених вище складових економічної безпеки). Фінансова безпека, у свою чергу, містить такі складові: банківська безпека, безпека небанківського фінансового ринку, боргова безпека, бюджетна безпека, валютна безпека та грошово-кредитна безпека [146].

У наукових джерелах фінансову безпеку визначають як захищеність інтересів держави у фінансовій сфері, або такий стан бюджетної, податкової та грошово-кредитної систем, що гарантує спроможність держави ефективно формувати, зберегти від надмірного знецінення та раціонально використовувати фінансові ресурси країни для забезпечення її соціально-економічного розвитку і обслуговування фінансових зобов'язань [204; 194].

Не заглиблюючись у аналіз існуючих визначень фінансової безпеки, можемо констатувати, що більшість з них так чи інакше тлумачать її як певний стан, що характеризується високим рівнем збалансованості та стійкості, але зі звуженою сферою охоплення порівняно з економічною безпекою в цілому. При цьому фінансова безпека держави розглядається зі структурної точки зору (за ієрархічною моделлю «національна безпека – економічна безпека – фінансова безпека»), як сукупність відповідних елементів, а також з точки зору функціонального підходу.

У межах такого підходу НБУ посідає особливе місце, оскільки поєднує нормотворчі, регуляторні, наглядові, монетарні та стабілізаційні повноваження. Саме ця концентрація функцій зумовлює необхідність підвищених правових гарантій його незалежності, оскільки будь-яке порушення автономії центрального банку здатне безпосередньо вплинути на стан грошово-кредитної, валютної, банківської та загалом фінансової безпеки держави.

Враховуючи, що фінансова безпека держави є важливою складовою економічної безпеки держави, виникає кореляційний зв'язок, коли зниження рівня безпеки банківської системи негативно впливає на стан фінансової та економічної безпеки держави і навпаки – зниження рівня безпеки економічної та/або фінансової безпеки держави деструктивно впливає на безпеку банківської системи.

Таким чином, НБУ виступає не лише суб'єктом регулювання фінансових процесів, але й ключовим інституційним елементом забезпечення економічної безпеки держави. У цьому аспекті інституційна незалежність центрального банку набуває системоутворювального значення, оскільки від її рівня залежить ефективність грошово-кредитної політики, стабільність фінансової системи та здатність держави реагувати на внутрішні і зовнішні загрози.

Саме тому діяльність НБУ доцільно розглядати у контексті забезпечення економічної безпеки держави, а не лише її фінансової або банківської складових. Адже вплив НБУ на економічні процеси є досить багатограним, а його регуляторна діяльність не обмежується банківською системою. Так, з 01 липня 2020 року НБУ перейняв на себе функції регулятора ринку небанківських

фінансових послуг: страхових, лізингових, факторингових компаній, кредитних спілок, ломбардів та фінансових компаній. Це дозволило сформуванню єдиної моделі державного нагляду за фінансовим сектором та підвищити ефективність пруденційного регулювання відповідно до підходів ЄС.

Сьогодні відносини, що виникають на ринку фінансових послуг, регулюються Конституцією України, Цивільним кодексом України, законами України «Про фінансові послуги та фінансові компанії», «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення», спеціальними законами та нормативно-правовими актами Регулятора (НБУ має статус регулятора щодо фінансових послуг зі страхування, надання коштів та банківських металів у кредит, залучення коштів та банківських металів, що підлягають поверненню, фінансового лізингу, факторингу, надання гарантій, торгівлі валютними цінностями та фінансових платіжних послуг).

Як відзначається у наукових публікаціях [186], передача повноважень регулятора до НБУ відбулася під час реформи регулювання фінансового ринку, також відомої як «спліт» [143]. У результаті цієї реформи НБУ отримав повноваження щодо регулювання значної частини небанківського фінансового сектору, що суттєво розширило сферу його впливу та водночас підвищило значення гарантій його інституційної незалежності.

Враховуючи складність економічних процесів, кількість суб'єктів, які беруть участь у реалізації функції забезпечення економічної безпеки, є доволі значною. На реалізацію функції держави щодо забезпечення економічної безпеки України в межах визначеної Конституцією України та чинним законодавством компетенції безпосередньо і спрямовується діяльність НБУ як центрального банку України та особливого центрального органу державного управління.

Показово, що стосовно НБУ вживається конструкція «орган державного управління», а не «орган державної влади», що прямо вказує на закладені безпосередньо в Законі України «Про Національний банк України» засади

забезпечення незалежності НБУ та пов'язано з особливим характером його взаємодії з Главою держави, законодавчою та виконавчою владою, іншими суб'єктами публічного управління.

Організаційно-правовий вимір інституційної незалежності НБУ проявляється також у внутрішній структурі управління центрального банку, процедурі прийняття рішень, системі розподілу повноважень між його органами та механізмах внутрішнього контролю. Важливу роль відіграють інструменти внутрішнього аудиту, управління ризиками, комплаєнсу та забезпечення прозорості діяльності, які дозволяють мінімізувати як зовнішній, так і внутрішній вплив на процес формування управлінських рішень.

До таких інструментів належать нормативно визначені процедури скликання і проведення засідань колегіальних органів НБУ, фіксація мотивів прийнятих рішень, внутрішні правила запобігання конфлікту інтересів, процедури комплаєнсу, механізми внутрішнього аудиту, а також регламенти інформаційної взаємодії між структурними підрозділами. У сукупності вони забезпечують передбачуваність управлінського процесу, зменшують ризик ситуативного впливу на ухвалення рішень та підвищують стійкість центрального банку до зовнішнього і внутрішнього тиску.

Розглядаючи правовий статус НБУ, А.О. Селіванов вказує на його комплексний характер, притаманний статусу органів держави, а також відзначає, що він (правовий статус) складається з конституційної правосуб'єктності та галузевих статусів (адміністративно-правового й цивільно-правового) [23].

Специфіка публічно-правового статусу НБУ як суб'єкта державного управління відображається у його завданнях, функціях і повноваженнях. При цьому визначення місця НБУ в системі органів державного управління фінансовою сферою залежить від порядку організації та характеру здійснення державної влади, правової форми дій державних органів та особливостей економічного стану держави. Самостійність і незалежність є ознаками, що відрізняють діяльність НБУ від діяльності інших органів державної влади [52].

Стаття 6 Закону України «Про Національний банк України» закріплює положення про те, що відповідно до Конституції України основною функцією

НБУ є забезпечення стабільності грошової одиниці України. При виконанні своєї основної функції НБУ має виходити з пріоритетності досягнення та підтримки цінової стабільності в державі. НБУ у межах своїх повноважень сприяє фінансовій стабільності, в тому числі стабільності банківської системи, за умови, що це не перешкоджає досягненню цілі, визначеної у частині другій статті 6 Закону України «Про Національний банк України». НБУ також сприяє додержанню стійких темпів економічного зростання та підтримує економічну політику Кабінету Міністрів України за умови, що це не перешкоджає досягненню цілей, визначених у частинах другій та третій статті 6 Закону України «Про Національний банк України» [147].

Стаття 7 Закону України «Про Національний банк України» закріплює широкий перелік інших функцій НБУ. Водночас, відсутні чіткі загальні вказівки на виконання НБУ завдань і функцій у сфері забезпечення економічної безпеки держави. У тексті закону безпосередньо питанням забезпечення безпеки присвячені окремі норми, але стосуються вони лише окремих напрямів діяльності НБУ. Зокрема, згідно зі статтею 55 Закону України «Про Національний банк України» головною метою банківського регулювання і нагляду виступає безпека та фінансова стабільність банківської системи, захист інтересів вкладників і кредиторів. Статтею 55-1 цього закону визначена головна мета державного регулювання та нагляду на ринках небанківських фінансових послуг, що здійснюються НБУ – це безпека та фінансова стабільність фінансової системи, захист інтересів вкладників і кредиторів та інших споживачів небанківських фінансових послуг та запобігання кризовим явищам.

Убачається, що чинна редакція Закону України «Про Національний банк України» вже містить нормативні передумови для розгляду НБУ як одного з ключових суб'єктів забезпечення економічної безпеки держави, однак такий підхід не отримав достатньо чіткого загального закріплення на рівні мети, завдань і принципів діяльності центрального банку. Саме тому подальше вдосконалення законодавства має полягати не у механічному розширенні переліку функцій НБУ, а у нормативному уточненні його ролі у системі

забезпечення економічної безпеки за умови безумовного збереження інституційної незалежності.

Стратегією економічної безпеки України на період до 2025 року, затвердженою Указом Президента України від 11 серпня 2021 року № 347/2021, визначені завдання у сфері економічної безпеки, які безпосередньо стосуються НБУ: стимулювання банківського сектору спрямовувати кредитні кошти, насамперед на розвиток реального сектору економіки, малого та середнього підприємництва; створення умов для збільшення залучення довгострокового фондування і розширення довгострокового та інвестиційного кредитування; зменшення рівня непрацюючих кредитів та підвищення стійкості банківської системи; збереження інституційної незалежності НБУ; убезпечення національної фінансової системи від легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансування тероризму та фінансування розповсюдження зброї масового знищення; забезпечення зниження вартості позикових коштів для потреб держави (шляхом оптимального узгодження грошово-кредитної та боргової політики); реформування українського страхового ринку шляхом широкого впровадження страхування життя, медичного та інших видів особистого страхування, законодавче посилення прав страхувальників [152].

При цьому слід враховувати, що Стратегія економічної безпеки України була прийнята до початку повномасштабного вторгнення в Україну, як і багато інших стратегічних програмних документів, включаючи Стратегію національної безпеки України. Саме тому нагальним питанням є розробка і прийняття нових стратегій та концепцій, які б відповідали абсолютно новій безпековій ситуації, мали проактивний характер і були б зорієнтовані на переосмислення моделі забезпечення національної безпеки та її складових з урахуванням досвіду функціонування фінансової системи в умовах повномасштабної війни.

Європейський досвід свідчить, що в умовах кризових явищ оновлення стратегічних документів у сфері економічної та фінансової безпеки повинно супроводжуватися чітким визначенням ролі центрального банку, меж його взаємодії з урядом, а також процедур координації без порушення принципу

незалежності. Для України це означає потребу відобразити у нових стратегічних документах не лише завдання НБУ у сфері макрофінансової стабільності, а й систему організаційно-правових та безпекових гарантій, необхідних для їх реалізації.

Враховуючи надважливу роль НБУ в забезпеченні економічної безпеки, що зумовлена, зокрема, особливостями його правового статусу як органу державного управління та центрального банку держави, видається логічним відображення у Законі України «Про Національний банк України» положення, що НБУ у взаємодії з іншими уповноваженими суб'єктами бере участь у реалізації функції держави із забезпечення економічної безпеки. При цьому діяльність НБУ із забезпечення економічної безпеки здійснюється на засадах інституційної незалежності НБУ.

Доцільним є внесення змін до частини першої статті 53 Закону України «Про Національний банк України», яку пропонується викласти у такій редакції: «Забороняється втручання Президента України, органів державної влади та інших державних органів чи їх посадових та службових осіб, будь-яких юридичних чи фізичних осіб у виконання функцій і повноважень Національного банку, Ради Національного банку, Правління Національного банку чи службовців Національного банку інакше, як у межах, визначених Конституцією України та цим Законом».

Запропоновані зміни відповідають підходам ЄС, згідно з якими будь-які форми прямого чи опосередкованого впливу на центральний банк мають бути чітко обмежені на нормативному рівні.

Окремого значення в сучасних умовах набувають безпекові інструменти забезпечення інституційної незалежності НБУ, пов'язані із захистом інформаційної та платіжної інфраструктури. Йдеться про кіберстійкість, захист даних, резервування інформаційних систем, забезпечення безперервності функціонування платіжних механізмів та управління операційними ризиками. В умовах воєнного стану такі інструменти стають ключовими елементами інституційної спроможності центрального банку та його здатності здійснювати свої функції незалежно від зовнішніх загроз.

Практика 2022-2024 років засвідчила необхідність безперервної роботи платіжної системи, підтримання ліквідності банківського сектору та оперативного реагування на валютні ризики, що здійснювалося НБУ через інструменти рефінансування, валютних обмежень та регуляторних послаблень.

З огляду на це, кіберзахист, резервування критичних даних, автономність платіжної інфраструктури, безперервність каналів міжбанківської взаємодії та наявність планів функціонування в особливий період мають розглядатися не лише як технічні заходи, а як складова організаційно-правового механізму забезпечення інституційної незалежності НБУ. Втрата спроможності центрального банку безперервно реалізовувати свої повноваження в умовах зовнішнього впливу фактично означала б і зниження рівня його реальної незалежності.

Вельми складні завдання постають перед НБУ. За умов високого рівня глобальної невизначеності та за ймовірності настання глобальної кризи треба опанувати інструменти стабілізації інфляційних та курсових параметрів національної валюти, які не перешкоджають відновленню економічного зростання та кредитуванню структурних змін. Для цього необхідно сприяти збільшенню банківського кредитування цілей відновлення; урегулювати питання проблемних кредитів, які виникли внаслідок впливу війни; упровадити цільові програми кредитування з відновлення. Солідарна відповідальність Уряду та НБУ за дотримання рамкових показників макроекономічної стабільності здатна розблокувати можливості застосувати сучасні практики монетарного стимулювання економічного відновлення [40].

Ефективне виконання цих завдань та процес Європейської інтеграції нашої держави потребують посилення гарантій інституційної незалежності НБУ, деталізації механізму її забезпечення на рівні профільного закону та розкриття змісту діяльності НБУ з реалізації функції держави щодо забезпечення економічної безпеки на рівні нових стратегічних програмних документів, зорієнтованих на захист національних інтересів держави в умовах відбиття воєнної агресії та післявоєнного відновлення. Фактично мовиться про подальші

стратегічні кроки щодо посилення національної стійкості від загроз та ризиків різної генези на основі проактивної й адаптивної безпекової моделі.

На переконання автора, ефективна модель забезпечення інституційної незалежності НБУ повинна ґрунтуватися на поєднанні трьох взаємопов'язаних елементів: нормативно-правових гарантій автономії, внутрішньоорганізаційних механізмів прийняття рішень та спеціальних безпекових інструментів, спрямованих на забезпечення безперервності діяльності центрального банку.

До цього комплексу доцільно також віднести механізми стратегічного планування, кризового реагування, міжвідомчої координації, комплаєнсу та внутрішнього контролю, які забезпечують не лише правову захищеність статусу НБУ, але й фактичну можливість реалізації його конституційних і законодавчих повноважень. Саме поєднання правових, організаційних і безпекових елементів дає підстави говорити про реальну, а не суто формально проголошену інституційну незалежність центрального банку. Відсутність або недостатній розвиток хоча б одного з цих елементів знижує ефективність функціонування НБУ та підвищує його вразливість до політичного, економічного чи зовнішнього впливу.

Таким чином, організаційно-правові та безпекові інструменти забезпечення інституційної незалежності НБУ в сучасних умовах мають розглядатися як складова комплексної системи національної та економічної безпеки держави. Їх ефективність безпосередньо залежить від узгодженості законодавчого регулювання, інституційної спроможності НБУ, рівня міжвідомчої взаємодії та здатності адаптуватися до динамічних викликів воєнного і післявоєнного періодів.

У сучасних умовах інституційна незалежність НБУ повинна оцінюватися не лише через формально закріплений обсяг гарантій невтручання, але й через наявність реальних організаційно-правових та безпекових механізмів, здатних забезпечити безперервне і автономне виконання центральним банком його функцій у мирний час, в умовах воєнного стану та у період післявоєнного відновлення.

Зміцнення правових гарантій автономії центрального банку, удосконалення механізмів стратегічного планування, підвищення рівня фінансової та інформаційної безпеки, а також розвиток сучасних інструментів монетарного і наглядового регулювання створюють необхідні передумови для реалізації НБУ своєї ролі як ключового суб'єкта забезпечення економічної стабільності та захисту національних інтересів України. Зазначене обумовлює необхідність подальшого розвитку системи гарантій інституційної незалежності НБУ, що є предметом аналізу у наступному підрозділі.

3.3. Гарантії інституційної незалежності Національного банку України та шляхи їх забезпечення

Ефективне функціонування центрального банку в умовах воєнних, економічних та трансформаційних викликів безпосередньо залежить від якості системи гарантій його інституційної незалежності. За відсутності належних правових, організаційних і безпекових механізмів навіть формально автономна фінансова інституція втрачає спроможність реалізовувати послідовну та передбачувану монетарну політику. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває комплексний аналіз гарантій незалежності НБУ та визначення шляхів їх практичного забезпечення.

Оцінка ефективності гарантій інституційної автономії НБУ набуває особливої ваги у зв'язку з необхідністю забезпечення балансу між автономією центрального банку та потребами державного антикризового управління.

У сучасній науковій доктрині гарантії незалежності центральних банків розглядаються як багаторівнева система, що охоплює правові, інституційні, функціональні, кадрові, фінансові та інформаційно-безпекові елементи. Їх узгоджене функціонування формує інституційну стійкість центрального банку та забезпечує довіру до фінансової системи загалом [159]. У межах даного дослідження доводиться, що ефективність гарантій залежить не лише від їх

нормативного закріплення, а й від якості практичної реалізації та рівня інституційної культури.

Базовим рівнем системи гарантій виступають конституційно-правові механізми. Відсутність прямого закріплення принципу інституційної незалежності НБУ в Конституції України зумовлює підвищену вразливість його статусу до політичних впливів, особливо в умовах кризових та трансформаційних процесів. У зв'язку з цим обґрунтовується доцільність доповнення статті 99 Конституції України положенням про автономний статус НБУ та заборону будь-яких форм втручання у його діяльність. Такий підхід дозволить перевести гарантії незалежності з рівня поточного законодавства на рівень конституційної охорони.

Практична необхідність такого закріплення зумовлена тим, що у кризові періоди саме відсутність конституційного рівня гарантій створює можливість для ситуативного перегляду меж повноважень НБУ через зміни у законодавстві або політичний вплив.

У науковій літературі підкреслюється, що відсутність конституційного рівня гарантій незалежності центрального банку зумовлює підвищений ризик так званого «інституційного дрейфу», за якого його статус може змінюватися під впливом політичної кон'юнктури.

Важливим елементом правових гарантій є також удосконалення спеціального законодавства шляхом деталізації меж взаємодії НБУ з органами публічної влади, запровадження чітких процедур консультацій та обмеження можливостей неформального впливу на процес прийняття рішень [147].

У практичному вимірі зазначена проблема проявляється у процесах координації дій між Національним банком України та Міністерством фінансів України щодо управління державним боргом та забезпечення ліквідності фінансової системи. З метою мінімізації ризиків неформального впливу доцільним є нормативне закріплення вимоги щодо здійснення таких консультацій виключно у формалізованому вигляді (шляхом протоколювання та документування позицій сторін), що забезпечить прозорість та відокремлення монетарних рішень від фіскальних інтересів.

Організаційно-інституційні гарантії незалежності пов'язані з особливостями формування та функціонування керівних органів НБУ. Аналіз чинної практики свідчить, що основні ризики політизації виникають саме у кадровій сфері. У зв'язку з цим доцільним є запровадження багаторівневих конкурсних процедур із залученням незалежних експертів, представників наукової спільноти та міжнародних фінансових організацій. Такий підхід сприятиме підвищенню прозорості управління та зменшенню впливу ситуативних політичних інтересів.

Водночас на практиці конкурсні процедури не завжди гарантують реальну деполітизацію кадрових рішень, що зумовлює необхідність посилення професійних та етичних стандартів.

Так, у 2020 році відставка Голови НБУ Якова Смолія супроводжувалася публічними заявами про систематичний політичний тиск, що викликало значний суспільний резонанс та реакцію міжнародних фінансових організацій. Зазначена ситуація продемонструвала вразливість кадрових механізмів забезпечення інституційної незалежності НБУ та підтвердила, що навіть формально встановлені гарантії не виключають можливості непрямого впливу на діяльність центрального банку.

Наведений приклад свідчить, що кадрові гарантії незалежності НБУ повинні охоплювати не лише формальний порядок призначення та звільнення керівництва, а й наявність дієвих запобіжників проти політичного тиску в період здійснення повноважень. У цьому аспекті особливого значення набувають чіткість підстав дострокового припинення повноважень, процедурна прозорість кадрових рішень та інституційна неприпустимість неформального впливу на керівництво центрального банку.

З огляду на це доцільним є встановлення чітких кваліфікаційних вимог до кандидатів на керівні посади в НБУ, які повинні передбачати наявність спеціалізованого досвіду у сфері монетарної політики або банківського нагляду. Практика свідчить, що відсутність вузькопрофільної експертизи підвищує ризики залежності ухвалюваних рішень від зовнішніх факторів, у тому числі політичного характеру.

Важливу роль у забезпеченні інституційної стійкості відіграють механізми внутрішнього корпоративного управління. Посилення ролі внутрішнього аудиту, комітетів з управління ризиками та комплаєнс-служб дозволить підвищити якість управлінських процесів і запобігати конфліктам інтересів.

У цьому контексті доцільним є запровадження обов'язкових процедур декларування відсутності приватного інтересу при розгляді індивідуальних рішень щодо банківських установ, а також механізму самовідводу посадових осіб у разі наявності потенційного конфлікту інтересів. Такий підхід відповідає стандартам ЄСЦБ, які передбачають високий рівень внутрішнього контролю, управління ризиками та запобігання конфлікту інтересів як складових інституційної незалежності.

Функціональна незалежність НБУ передбачає його самостійність у формуванні та реалізації монетарної політики. У цьому контексті важливою гарантією є законодавче закріплення заборони надання органами виконавчої влади обов'язкових до виконання вказівок. Водночас потребує вдосконалення механізм парламентського контролю, який має здійснюватися у формі стратегічного моніторингу без втручання в оперативну діяльність центрального банку.

Наприклад, рішення НБУ у червні 2022 року щодо різкого підвищення облікової ставки до 25% супроводжувалося значним публічним резонансом і дискусіями щодо його впливу на економіку, що свідчить про наявність зовнішнього тиску на монетарні рішення центрального банку.

Така ситуація демонструє, що навіть за наявності формальних правових гарантій незалежності центрального банку, реальний рівень його автономії значною мірою визначається здатністю протистояти короткостроковим політичним та економічним очікуванням. У цьому контексті інституційна незалежність набуває не лише юридичного, але й поведінкового виміру, що передбачає сталість і послідовність монетарної політики.

Зазначене підтверджує, що функціональна незалежність центрального банку виявляється не лише у праві самостійно ухвалювати рішення у сфері монетарної політики, а й у здатності зберігати послідовність таких рішень попри суспільну

критику, політичну незгоду чи короткострокові фінансові інтереси. Саме тому правові гарантії невторчання мають поєднуватися з належною комунікаційною політикою НБУ, яка дозволяє пояснювати суспільству та органам влади економічну логіку прийнятих рішень.

Фінансові гарантії автономії центрального банку мають вирішальне значення для його реальної незалежності. Практика використання ресурсів НБУ для покриття бюджетного дефіциту створює довгострокові макроекономічні ризики. З метою їх мінімізації пропонується законодавчо закріпити принцип фінансової нейтральності, що передбачає заборону прямого та прихованого монетарного фінансування, за винятком надзвичайних ситуацій, визначених спеціальним законом [73]. У сучасній економіко-правовій доктрині зазначений принцип пов'язується з недопущенням фінансового домінування, за якого грошово-кредитна політика підпорядковується потребам бюджетного фінансування. В умовах воєнного стану особливо важливим є забезпечення балансу між бюджетними потребами держави та збереженням монетарної автономії центрального банку.

Практика функціонування НБУ в умовах воєнного стану засвідчила можливість застосування інструментів монетарного фінансування державного бюджету як виняткового антикризового заходу. Така практика фактично свідчить про ризик виникнення фінансового домінування, за якого монетарна політика підпорядковується потребам державного бюджету. Водночас для недопущення інституціоналізації такої практики доцільним є встановлення чітких правових обмежень щодо обсягів, строків та умов здійснення відповідних операцій, а також автоматичного припинення їх застосування після нормалізації макроекономічної ситуації.

У науковій доктрині такі ситуації розглядаються як прояв так званого «фінансового домінування», коли бюджетні потреби починають визначати параметри грошово-кредитної політики. Це підтверджує, що фінансові гарантії незалежності центрального банку повинні бути найбільш жорстко формалізованими саме для періодів кризового управління.

У 2022 році НБУ України здійснив масштабний викуп облігацій внутрішньої державної позики для фінансування державного бюджету, що стало предметом активного обговорення у професійному середовищі як приклад фактичного застосування механізмів монетарного фінансування в умовах воєнного стану.

Ця ситуація демонструє, що фінансова незалежність НБУ є найбільш вразливою саме у кризових умовах, коли потреби бюджетного фінансування об'єктивно посилюють тиск на монетарну сферу. Відтак, гарантії фінансової автономії центрального банку повинні передбачати не лише загальну заборону монетарного фінансування, але й чіткий правовий режим винятків, їх межі, тривалість та процедури припинення.

Кадрові гарантії незалежності мають ґрунтуватися на принципах професіоналізму, стабільності та політичної нейтральності. Формування автономної системи сертифікації та безперервного навчання персоналу відповідно до стандартів ЄСЦБ сприятиме підвищенню інституційної спроможності НБУ. Особливої уваги потребує запобігання практиці політичних призначень та неформального впливу на кар'єрне зростання посадових осіб НБУ.

У практичному аспекті це потребує законодавчого визначення вичерпного переліку підстав для дострокового припинення повноважень керівництва НБУ, що виключатиме можливість застосування оціночних категорій політичного характеру. Такий підхід сприятиме забезпеченню стабільності інституційного розвитку центрального банку.

У період цифровізації фінансового сектору особливого значення набувають інформаційно-безпекові гарантії. Кіберзагрози можуть використовуватися як інструмент непрямого впливу на діяльність центрального банку. У зв'язку з цим обґрунтовується необхідність створення спеціалізованої системи кіберстійкості НБУ з автономним фінансуванням та чітко визначеним правовим статусом. Порушення кіберстійкості фінансової інфраструктури може мати системні наслідки для економічної безпеки держави [187].

У перші місяці повномасштабної агресії у 2022 році НБУ забезпечив безперервну роботу системи електронних платежів та банківської інфраструктури, що стало ключовим фактором стабільності фінансової системи.

У цьому контексті інформаційно-безпекові гарантії слід розглядати не лише як допоміжний елемент діяльності НБУ, а як самостійну складову його інституційної незалежності. Втрата спроможності безперервно здійснювати платежі, забезпечувати доступ до фінансової інфраструктури та захищати критичні дані фактично означала б зниження рівня реальної автономії центрального банку.

Особливе місце у системі гарантій належить судовому захисту автономії центрального банку. Запровадження спеціальних процедур розгляду справ, пов'язаних із втручанням у діяльність НБУ, із скороченими строками та підвищеними стандартами доказування сприятиме ефективному захисту його інституційної незалежності [147].

Показовим прикладом у цьому контексті є судові спори, пов'язані з націоналізацією ПАТ КБ «ПриватБанк» у 2016 році, ініційовані колишніми власниками банку з метою оскарження рішень НБУ щодо виведення банку з ринку. У 2019 році Окружний адміністративний суд міста Києва визнав протиправними окремі рішення, що стосувалися націоналізації, що спричинило значний правовий та інституційний резонанс.

Подальший тривалий розгляд цієї категорії справ судами різних інстанцій засвідчив наявність прогалин у механізмах судового контролю за діяльністю центрального банку та продемонстрував потенційні ризики впливу судових процедур на реалізацію його регуляторних повноважень і стабільність банківської системи в цілому.

З огляду на це судовий захист інституційної незалежності НБУ повинен забезпечувати баланс між правом на оскарження регуляторних рішень та необхідністю збереження стабільності фінансової системи. Саме тому вдосконалення процесуальних механізмів розгляду спорів за участю центрального банку має розглядатися як один із ключових шляхів забезпечення його інституційної автономії.

Важливим орієнтиром для вдосконалення системи гарантій НБУ є досвід ЄС та ЄСЦБ. Європейська модель ґрунтується на закріпленні принципу незалежності у первинному праві ЄС, єдиних інституційних стандартах,

фінансовій автономії та розвинених механізмах прозорості. При цьому незалежність центрального банку розглядається не як самоціль, а як інструмент забезпечення цінової стабільності та довіри до фінансової системи.

Практика Суду ЄС підтверджує пріоритет автономії центральних банків над національними політичними інтересами [218]. Це свідчить про необхідність гармонізації національного законодавства України із зазначеними підходами, зокрема у частині прямої заборони втручання органів державної влади у діяльність центрального банку.

Важливою складовою європейської моделі є також система етичних стандартів, регулювання конфлікту інтересів, обмеження лобістського впливу та забезпечення відкритості управлінських процесів. Регулярні монетарні діалоги з парламентськими структурами, публічне оприлюднення прогнозів і звітів сприяють формуванню суспільної легітимності без втрати автономії.

Доцільним також є розширення обсягу публічної інформації щодо процесу ухвалення монетарних рішень, включаючи оприлюднення узагальнених позицій членів колегіальних органів НБУ. Така практика сприяє підвищенню довіри до регулятора та підтверджує професійний, а не політичний характер прийнятих рішень.

Для України адаптація європейських механізмів має здійснюватися з урахуванням національного безпекового контексту. Поетапне наближення правового статусу НБУ до стандартів ЄСЦБ шляхом гармонізації кадрових процедур, посилення фінансової автономії та впровадження європейських стандартів дозволить зміцнити інституційну стійкість центрального банку.

Водночас механічне копіювання європейських моделей без урахування українських реалій може призвести до формалізації гарантій. Тому адаптація має супроводжуватися розвитком внутрішніх управлінських спроможностей НБУ, підвищенням рівня правової культури та відповідальності органів публічної влади.

У практичному вимірі це передбачає утвердження стандартів інституційної взаємодії, за яких органи публічної влади утримуються від публічного або опосередкованого впливу на рішення НБУ. Відповідна поведінка має

розглядатися як складова принципу невтручання у діяльність незалежних органів та гарантія стабільності фінансової системи.

Упровадження інтегрованої моделі гарантій інституційної незалежності НБУ має комплексне практичне значення для розвитку фінансової системи та післявоєнного відновлення економіки. Конституційне закріплення автономного статусу сприятиме стабільності монетарної політики та зміцненню довіри інвесторів. Деполітизація кадрових процедур забезпечить спадкоємність управлінських рішень. Інституціоналізація регуляторного діалогу дозволить узгоджувати фіскальну та монетарну політику без втрати автономії.

Закріплення принципу фіскальної нейтральності сприятиме зниженню інфляційних ризиків і стабілізації валютного ринку. Розвиток кадрового потенціалу підвищить якість регуляторних рішень. Посилення кіберстійкості забезпечить захист фінансової інфраструктури. Удосконалення судового захисту зміцнить принцип верховенства права.

Реалізація зазначених заходів потребує узгодженої взаємодії НБУ, органів державної влади та міжнародних партнерів.

З метою узагальнення результатів проведеного аналізу та систематизації основних видів гарантій інституційної незалежності НБУ проблем їх практичної реалізації, напрямів удосконалення та очікуваних позитивних наслідків запропонованих заходів у роботі сформовано узагальнювальну аналітичну модель, подану у вигляді таблиці в Додатку В. Наведена модель відображає взаємозв'язок між нормативно-правовими, організаційними, фінансовими, кадровими та безпековими механізмами забезпечення автономії НБУ й дозволяє комплексно оцінити рівень його інституційної стійкості в умовах воєнного та післявоєнного розвитку держави.

Таким чином, визначено систему гарантій інституційної незалежності НБУ та обґрунтовано основні шляхи їх практичної реалізації. Запропонована інтегрована модель поєднання правових, організаційних, фінансових і безпекових механізмів створює передумови для підвищення інституційної стійкості НБУ, зниження ризиків політичного втручання та формування

стабільної системи центрального банкінгу в умовах воєнного та післявоєнного розвитку держави.

Висновки до розділу 3

Розглянувши місце і роль НБУ в забезпеченні економічної безпеки держави, маємо відзначити, що результативність цієї діяльності визначається безпосереднім та опосередкованим впливом комплексу факторів об'єктивного та суб'єктивного характеру (обрана модель управління, розподіл зон відповідальності, взаємодія та узгодженість позицій з іншими суб'єктами забезпечення економічної безпеки щодо формування та реалізації державної політики у відповідній сфері та за напрямками, рівень інформаційно-аналітичного, наукового й фінансового забезпечення, ефективність нормативно-правового регулювання та інших чинників). З огляду на синергетичний і мультиваріативний характер загроз у сфері економічної та фінансової безпеки, які корелюють з іншими загрозами національній безпеці, перелік цих факторів та їх комбінацій залишається відкритим. При цьому одним з найбільш дієвих інструментів забезпечення регуляторного впливу на динамічну безпекову ситуацію задля утримання системи економічної безпеки в межах прийнятних параметрів та попередження аберації (відхилення) від обраного євроінтеграційного курсу виступає нормативно-правове регулювання.

В умовах воєнного стану та європейської інтеграції інституційна незалежність НБУ набуває не лише економічного, а й конституційно-правового та безпекового значення, виступаючи елементом фінансового суверенітету держави.

Обґрунтовано, що інституційна незалежність центрального банку має розглядатися не лише як організаційний принцип функціонування, а як самостійний публічно-правовий інститут, що забезпечує баланс між державно-владним впливом і автономією фінансового регулювання.

Установлено, що ключовим фактором забезпечення економічної безпеки держави у фінансовій сфері виступає саме рівень інституційної незалежності НБУ, який визначає ефективність реалізації його функцій у кризових та трансформаційних умовах.

При цьому встановлено, що зниження рівня інституційної незалежності НБУ безпосередньо призводить до зростання макрофінансових ризиків, послаблення ефективності монетарної політики та підвищення вразливості банківської системи до кризових явищ.

Водночас встановлено, що чинна конституційна модель правового статусу НБУ не містить прямого закріплення принципу його інституційної незалежності, що знижує рівень правової визначеності та створює потенційні ризики політичного впливу на діяльність центрального банку.

Обґрунтовано, що ефективне забезпечення автономії НБУ як складової фінансової та економічної безпеки держави можливе лише за умови функціонування комплексної системи гарантій, яка охоплює конституційно-правові, організаційні, фінансові, кадрові, інформаційно-безпекові та судові механізми. Важливою складовою цієї системи виступає також формування сталої судової практики, спрямованої на захист інституційної незалежності НБУ та недопущення неправомірного втручання з боку органів державної влади.

Встановлено, що інституційна незалежність НБУ на сучасному етапі має характер часткової реалізації, оскільки формально закріплені гарантії не завжди супроводжуються належними механізмами їх практичного забезпечення, що зумовлює наявність розриву між нормативною моделлю та реальною практикою функціонування центрального банку.

При цьому ключовим елементом такої системи є чітке розмежування конституційно допустимої підзвітності НБУ та недопустимого політичного підпорядкування, що відповідає європейським стандартам функціонування центральних банків.

Встановлено також, що у період цифровізації фінансового сектору та зростання кіберзагроз посилення інформаційно-безпекових і технологічних механізмів захисту є необхідною складовою інституційної стійкості НБУ.

Доведено, що впровадження цифрових інструментів банківського нагляду та регулювання сприяє не лише підвищенню ефективності управління ризиками, але й зменшенню можливостей дискреційного та політично зумовленого впливу на процес прийняття регуляторних рішень.

Водночас цифровізація наглядових і регуляторних процесів (зокрема впровадження SupTech-рішень) має розглядатися не лише як технологічний інструмент, але і як чинник посилення інституційної незалежності, оскільки сприяє зменшенню дискреційного впливу на процес прийняття рішень.

Нагальною потребою сьогодення виступає посилення гарантій інституційної незалежності НБУ (зі збереженням передбачених законодавством дієвих механізмів контролю за його діяльністю), впровадження дієвого механізму її забезпечення на рівні профільного Закону України «Про Національний банк України», зокрема шляхом включення норми про те, що НБУ у взаємодії з іншими уповноваженими суб'єктами бере участь у реалізації функції держави із забезпечення економічної безпеки.

Встановлено, що ефективна імплементація асquis ЄС у сфері фінансових послуг безпосередньо залежить від рівня інституційної незалежності НБУ як ключового регулятора, що забезпечує практичне застосування відповідних норм.

Установлено, що імплементація асquis ЄС у цій сфері має передбачати не лише нормативне наближення, а й формування інституційної спроможності НБУ діяти як незалежного регулятора, здатного забезпечити реальне застосування відповідних правових стандартів.

Важливим напрямом удосконалення нормативно-правового регулювання досліджуваної сфери суспільних відносин є розкриття змісту діяльності НБУ з реалізації функції держави щодо забезпечення економічної безпеки на рівні нових стратегічних програмних документів, зорієнтованих на захист національних інтересів держави в умовах відбиття воєнної агресії та післявоєнного відновлення, синхронізацію завдань різних уповноважених суб'єктів з урахуванням динамічної зміни безпекової ситуації.

Зважаючи на важливу роль НБУ в забезпеченні економічної безпеки, обґрунтовано та запропоновано внести зміни до статті 6 Закону України «Про

Раду національної безпеки і оборони України» та передбачити положення про те, що Голова НБУ входить до складу РНБО України за посадою.

Такий підхід дозволить інституційно закріпити роль НБУ як суб'єкта забезпечення економічної безпеки держави та підвищити рівень координації між фінансовими та безпековими органами.

Стійкість банківського сектору відіграла значну роль у забезпеченні економічної безпеки держави, зокрема у надскладних умовах повномасштабної війни. Це лише одна з багатьох вагомих складових національної стійкості, які мають розглядатися комплексно та у взаємодії, але в будь-якому разі доцільно розглядати підвищення ефективності організаційно-правового забезпечення інституційної незалежності та стійкості НБУ як центрального банку держави й особливого центрального органу державного управління.

Доведено, що ефективність функціонування банківської системи перебуває у прямій залежності від рівня інституційної незалежності НБУ, що забезпечує здатність центрального банку здійснювати послідовну та економічно обґрунтовану політику незалежно від короткострокових політичних інтересів.

Водночас аналіз сучасних викликів засвідчив наявність ризиків політичного впливу, фіскального домінування та кадрової нестабільності, які становлять системну загрозу інституційній незалежності НБУ. При цьому встановлено, що зазначені ризики мають системний характер, оскільки їх сукупний вплив формує кумулятивний ефект, здатний суттєво знижувати рівень інституційної спроможності центрального банку.

Крім того, встановлено необхідність законодавчого закріплення додаткових гарантій інституційної незалежності НБУ та визначення дієвого механізму їх реалізації. Питання забезпечення економічної безпеки доцільно врегулювати шляхом внесення змін до Закону України «Про національну безпеку України» або прийняття Закону України «Про забезпечення національної безпеки у сфері економіки» (оптимальним видається перший варіант). Метою цих змін є впорядкування відносин у частині забезпечення таких елементів національної безпеки, як економічна та інформаційна безпека.

Узагальнення наукових підходів дозволило систематизувати пропозиції щодо вдосконалення правового статусу НБУ за трьома основними напрямками: посилення підзвітності, уточнення меж фінансової автономії та вдосконалення регулювання операційної діяльності центрального банку.

Аналіз європейської практики засвідчив, що ефективні моделі центрального банкінгу ґрунтуються на поєднанні конституційних гарантій, деполітизованих кадрових процедур та фінансової автономії. Адаптація стандартів ЄСЦБ до українських умов має здійснюватися з урахуванням безпекового контексту та національних особливостей правової системи.

Це свідчить про те, що формальне закріплення незалежності центрального банку без належного інституційного наповнення не забезпечує досягнення відповідного рівня фінансової стабільності.

При цьому порівняльно-правовий аналіз моделей центральних банків Німеччини, Франції та Польщі підтвердив, що реальна незалежність забезпечується не лише нормативним закріпленням, але й усталеними інституційними практиками, які унеможливають політичне втручання.

З метою узагальнення результатів дослідження у роботі сформовано аналітичну модель гарантій інституційної незалежності НБУ, подану у вигляді узагальнювальної таблиці (Додаток В), що відображає взаємозв'язок між проблемами, напрямками вдосконалення та очікуваними позитивними наслідками.

Запропонована у роботі аналітична модель дозволяє розглядати інституційну незалежність НБУ як багаторівневу систему гарантій, що функціонує на перетині правового, організаційного та безпекового вимірів, та може бути використана як методологічна основа для подальших досліджень у цій сфері.

Стан інституційної незалежності НБУ доцільно охарактеризувати як трансформаційний, що поєднує ознаки сформованої нормативної моделі та необхідність подальшого інституційного зміцнення в умовах воєнного стану та європейської інтеграції.

Такий стан свідчить про перебування інституту незалежності центрального банку у фазі інституційного становлення, що потребує подальшої стабілізації його правових та організаційних засад.

Доведено, що інституційна незалежність НБУ не є самоціллю, а виступає функціональним інструментом забезпечення стабільності фінансової системи, ефективності грошово-кредитного обслуговування інституційної незалежності НБУ має розглядатися як стратегічний пріоритет державної політики, спрямований на підвищення стійкості фінансової системи та зміцнення економічного суверенітету України. її політики та захисту публічних інтересів.

Таким чином, інституційна незалежність НБУ в умовах воєнного та післявоєнного розвитку держави виступає ключовою передумовою фінансової стабільності, виконання міжнародних зобов'язань України та збереження її економічного суверенітету. Її утвердження в процесі європейської інтеграції має системний і незворотний характер та передбачає поєднання правових реформ, інституційного зміцнення та безпекових механізмів захисту автономії центрального банку. У цьому контексті інституційна незалежність НБУ виступає не лише елементом фінансової політики, а й ключовим чинником забезпечення економічної та національної безпеки держави в умовах тривалої воєнної агресії та післявоєнного відновлення.

ВИСНОВКИ

На основі проведеного дослідження інституційної незалежності НБУ в умовах європейської інтеграції сформульовано комплекс теоретичних висновків, розроблено практичні рекомендації та обґрунтовано конкретні пропозиції щодо вдосконалення конституційно-правового регулювання його статусу та діяльності.

Встановлено, що наукова новизна одержаних результатів полягає у формуванні цілісного конституційно-правового підходу до розуміння інституційної незалежності НБУ як комплексної категорії, що поєднує організаційну, функціональну та фінансову складові, інституційну спроможність і систему правових гарантій її забезпечення.

У межах дослідження уточнено понятійно-категоріальний апарат проблематики інституційної незалежності НБУ. Запропоновано розмежовувати інституційну незалежність як правовий стан захищеності НБУ від неправомірного впливу, інституційну спроможність як здатність НБУ ефективно реалізовувати свої конституційні функції, автономію як організаційно-функціональну самостійність у межах закону, а гарантії незалежності як систему правових засобів, що забезпечують реальність і сталість такого статусу.

Систематизовано основні складові інституційної незалежності НБУ, до яких віднесено: організаційну (самостійність внутрішньої структури та порядку діяльності органів управління), функціональну (право самостійно визначати та реалізовувати монетарні й регуляторні заходи в межах закону), фінансову (наявність достатніх ресурсів і автономність у їх використанні), кадрову (незалежність процедур призначення, діяльності та звільнення посадових осіб), нормотворчу (право ухвалювати обов'язкові нормативно-правові акти у межах компетенції), операційну (самостійність у прийнятті поточних управлінських і регуляторних рішень), безпекову (наявність правових та організаційних механізмів захисту від зовнішнього тиску, втручання і дестабілізації діяльності). Обґрунтовано, що лише їх комплексне поєднання забезпечує реальну, а не декларативну незалежність центрального банку, необхідну для ефективного здійснення його конституційних функцій.

Узагальнено стан наукової розробки проблеми інституційної незалежності НБУ в науці конституційного права, що дозволило виявити основні доктринальні підходи та обґрунтувати необхідність їх системного переосмислення.

Доведено, що інституційна незалежність НБУ є складним та багатогранним явищем, оскільки означає недопущення будь-якого неправомірного стороннього впливу на діяльність НБУ, повноцінну і справжню його автономність від державних органів, а гарантування реальної незалежності прямо пов'язане із забезпеченням незалежності керівників та органів управління НБУ, а саме: Голови НБУ, Ради НБУ, Правління НБУ. Встановлено, що ефективність їх діяльності безпосередньо залежить від рівня нормативного закріплення гарантій незалежності.

Обґрунтовано необхідність забезпечення функціональної, організаційної та фінансової незалежності НБУ як взаємопов'язаних складових його інституційної автономії, що є визначальною умовою ефективної реалізації грошово-кредитної політики, стабільності фінансової системи та захисту від політичного і адміністративного впливу.

Проаналізовано організаційні засади та структурну модель НБУ, що визначають порядок формування, функціонування та взаємодії його органів управління, і встановлено їх визначальний вплив на забезпечення інституційної незалежності центрального банку.

Підтримка інституційної незалежності НБУ є необхідною умовою реалізації конституційного принципу поділу влади, оскільки забезпечує відокремлення грошово-кредитної політики від політичного впливу та запобігає концентрації владних повноважень. Встановлено, що належний рівень незалежності центрального банку є також важливим елементом забезпечення верховенства права, зокрема через гарантування стабільності правового регулювання фінансових відносин і передбачуваності економічної політики.

Обґрунтовано, що інституційна незалежність НБУ виступає ключовою передумовою реалізації стратегічного курсу України на членство в Європейському Союзі та НАТО, оскільки відповідає вимогам *acquis* ЄС та

стандартам функціонування центральних банків у демократичних правових державах.

Доведено, що функціональна незалежність НБУ повинна передбачати в межах закону право самостійно визначати та застосовувати інструменти монетарної політики для досягнення цінової стабільності, що означає право самостійно встановлювати процентні ставки, регулювати обсяг грошової маси і здійснювати інші заходи для контролю інфляції та підтримки стабільності валюти. Під організаційною (персональною) незалежністю автор розуміє реалізацію процедури призначення та звільнення членів керівних органів НБУ без політичного впливу. Члени правління НБУ повинні мати стабільні терміни повноважень, а підстави для їхнього звільнення повинні бути чітко встановлені.

Наголошено, що вплив Верховної Ради України на інституційну незалежність НБУ, порівняно із впливом органів виконавчої влади та Президента України, може бути юридично потужнішим за змістом та масштабнішим за наслідками, оскільки саме на законодавця покладено конституційну можливість формувати і затверджувати на рівні законів фундаментальні зміни. Доведено, що в Україні законодавець має досить широкі можливості впливу на інституційну незалежність НБУ, оскільки до його конституційної компетенції належить право визначати базові умови функціонування і програмувати напрями розвитку інституційного державного механізму, включаючи і таку її складову як НБУ.

Обґрунтовано, що в сучасній юридичній науці не існує універсальної методології та чітко окреслених стратегій їхнього використання. Сучасна методологія юридичної науки передусім є вченням про методи пізнання правової дійсності, а також про завдання і функції обраних методів, їх взаємозв'язки, стратегію й тактику їхнього застосування.

Методологічною основою дослідження виступила сукупність загальнонаукових і спеціально-юридичних методів, що забезпечили комплексний аналіз інституційної незалежності НБУ як багатовимірного правового явища. Під методологією дослідження конституційно-правових засад інституційної незалежності НБУ в процесі європейської інтеграції у дисертаційному дослідженні ми розуміємо систему предметно зумовлених філософсько-

світоглядних підходів, принципів, загальнонаукових і спеціально-наукових методів, способів (прийомів) і засобів, які зумовлюють комплексний характер осмислення предмета дослідження та опису його результатів.

Наведено аргументацію, що вертикальна структура методології даного наукового дослідження передбачає такі рівні: світоглядно-філософський, на якому визначаються основні напрями і загальні принципи пізнання предмета дослідження взагалі; загальнонауковий, що відображає дослідження об'єктів, які охоплює предмет; спеціально-науковий (конкретно-науковий), де вивчаються окремі властивості об'єкта (предмета).

Обрана тема кваліфікаційної роботи «Інституційна незалежність Національного банку України в процесі європейської інтеграції: конституційно-правовий аспект» досліджувалася комплексно, як складне явище конституційно-правової дійсності, з урахуванням сучасних методологічних досягнень, що ґрунтуються на відмові від догматизму та забезпеченні принципу об'єктивізму. До того ж обраний предмет дослідження має міждисциплінарний характер. Методологію дослідження інституційної незалежності НБУ в процесі європейської інтеграції становить сукупність методів, прийомів, способів дослідження теоретичної основи та правової регламентації статусу НБУ та його органів управління, вивчення порядку формування та припинення повноважень НБУ та членів його Ради, форми роботи та акти НБУ, гарантії його інституційної незалежності. Зазначене дозволило сформувати цілісне наукове бачення інституційної незалежності НБУ як елементу конституційного механізму публічної влади.

Конституційно-правовий статус НБУ, закріплений на рівні Конституції та законів України, виступає самостійним і незалежним суб'єктом у системі державного управління фінансовим сектором України, при цьому здійснюючи свою діяльність як самостійна, юридично вповноважена та структурно організована інституція, здатна забезпечувати правову стабільність, передбачуваність та баланс інтересів усіх учасників фінансових правовідносин.

У ході дослідження встановлено, що вітчизняна банківська система функціонує на основі комплексу нормативно-правових актів різної юридичної

сили. Окремі питання реалізації функцій НБУ регламентовані різними нормативно-правовими актами, що регулюють діяльність банків та інших кредитно-фінансових інститутів. Під банківським законодавством слід розуміти масив різних за юридичною силою, формою і сферою дії нормативно-правових актів, котрі функціонують у межах ієрархічної системи. Для гармонізації банківського законодавства України зі стандартами ЄС, а також проведення експертизи чинних нормативно-правових актів щодо їх відповідності таким стандартам доцільним є створення спеціальної комісії із залученням фахівців різного профілю для напрацювання комплексної концепції реформування законодавства. Наступним етапом доцільним є розроблення кодифікованого акта у сфері банківської діяльності.

Доведено, що інституційна незалежність НБУ є визначальним чинником забезпечення макроекономічної стабільності, ефективності грошово-кредитної політики та довіри до фінансової системи держави, особливо в умовах кризових та воєнних викликів.

Встановлено, що недостатній рівень інституційної незалежності НБУ створює ризики посилення політичного впливу на грошово-кредитну політику, зниження довіри до фінансової системи та погіршення макроекономічної стабільності держави, що підтверджує необхідність посилення правових гарантій його незалежності.

Досліджено систему організаційно-правових і безпекових інструментів забезпечення інституційної незалежності НБУ, включаючи нормативні, процедурні та інституційні гарантії, та встановлено їх визначальну роль у запобіганні політичному, адміністративному та фінансовому втручанню у діяльність центрального банку.

Закріплення на конституційному рівні незалежного статусу НБУ зумовлене необхідністю здійснювати ефективне банківське та грошово-кредитне регулювання. Обґрунтовано, що інституційна незалежність НБУ не є абсолютною та має реалізовуватися у взаємозв'язку з механізмами підзвітності, прозорості та парламентського контролю, що забезпечує баланс між автономністю центрального банку та принципами демократичного врядування.

Відсутність такого балансу призводить до ризиків як надмірної політизації, так і зниження ефективності діяльності центрального банку.

Встановлено, що НБУ має подвійну правову природу, поєднуючи ознаки органу державного управління та фінансової установи, що зумовлює специфіку його правового статусу та функціонування в системі публічної влади. Доведено, що НБУ наділений владними повноваженнями, а саме правом видавати нормативні акти, що є загальнообов'язковими для всіх суб'єктів господарювання та громадян і при цьому застосовувати у визначених ситуаціях заходи впливу за вчинене порушення банківського законодавства України.

З'ясовано, що НБУ покликаний сприяти формуванню ефективного конкурентного середовища, врегулюванню конфліктів інтересів та зниженню системних ризиків у фінансовій системі, запобігаючи при цьому процесам монополізації, що є невід'ємною складовою сформованої демократичної моделі економіки.

Доведено, що НБУ має бути спроможним за будь-яких умов реалізовувати свої конституційні функції та повноваження й взаємодіяти з основними суб'єктами фінансової системи для збереження і зміцнення фінансової складової національної безпеки України. Саме інституційна незалежність НБУ є основною умовою гнучкості у плануванні та діях для швидшого й ефективнішого реагування на зміни. Закономірно, що інституційна спроможність НБУ не може існувати у вакуумі. Встановлено, що інституційна незалежність НБУ реалізується у взаємодії з іншими суб'єктами державного управління: Кабінетом Міністрів України, Верховною Радою України, Президентом України. Крім того, НБУ має враховувати і передбачати як суспільні очікування, так і вплив бізнес-груп і міжнародну кон'юнктуру.

Результатом наглядової діяльності НБУ закон передбачає застосування різноманітних заходів впливу до осіб, щодо яких було проведено відповідну перевірку: від письмових попереджень до тимчасового зупинення або відкликання (анулювання) ліцензії. Для держав-членів ЄС та України залишається важливим викликом дотримання балансу між ефективністю нагляду та захистом прав суб'єктів ринку.

Доведено, що для України незалежність НБУ є не лише стандартом належного врядування, а й прямою вимогою права ЄС, що визначає архітектуру ЄСЦБ. Європейська інтеграція передбачає не лише формальне ухвалення законів, а й реальне дотримання їх духу, зокрема щодо інституційної автономії НБУ. Встановлено, що вимоги ЄС до центральних банків спрямовані на забезпечення стабільності цін, інституційної незалежності та узгодженості з економічною політикою Союзу. Обґрунтовано, що відповідність стандартам ЄСЦБ доцільно розглядати як базовий критерій оцінки рівня інституційної незалежності НБУ в умовах європейської інтеграції.

Подальший аналіз європейських підходів до забезпечення інституційної незалежності центральних банків дозволив деталізувати зазначені положення.

Розкрито положення Протоколу про Статус Європейської системи центральних банків та Європейського Центрального банку від 25.03.1957 (станом на 01.01.2005). З'ясовано, що ЄСЦБ належить діяти згідно з принципом відкритої ринкової економіки з вільною конкуренцією, сприяючи ефективному розподілові ресурсів. Саме на ЄСЦБ покладено низку завдань, а саме: визначати та впроваджувати грошово-кредитну політику Спільноти; провадити обмінні валютні операції; володіти та керувати офіційними валютними резервами держав-членів; сприяти справному функціонуванню платіжних систем. Для України є доцільним більшою мірою використовувати положення статті 4 «Дорадчі функції» вказаного Протоколу, яка передбачає можливість національних органів влади звернення до ЄЦБ стосовно будь-яких проєктів законодавчих положень у сфері компетенції ЄЦБ та просити надати відповідний висновок. Саме використання дорадчої функції ЄЦБ сприятиме оптимізації пропонованих змін і убезпечить від суперечливих рішень, що можуть завадити європейській інтеграції України.

Порівняльний аналіз правового статусу центральних банків держав-членів ЄС (зокрема Німеччини, Франції та Польщі) дозволив встановити, що високий рівень їх інституційної незалежності забезпечується системним поєднанням конституційних і законодавчих гарантій, які передбачають нормативне закріплення автономії центрального банку, стабільність правового регулювання

та ефективні механізми обмеження політичного впливу. З'ясовано, що у цих державах інституційна незалежність реалізується через чітко визначені процедури формування органів управління, гарантії їх незмінюваності, фінансову самостійність та заборону втручання у грошово-кредитну політику, що в сукупності формує сталу модель функціонування центрального банку як автономного суб'єкта публічної влади.

Сучасні реалії існування України збільшили виклики інституційної спроможності НБУ, що об'єктивно не може повністю відповідати світовим базовим принципам, включно з принципом незалежності. Україна має бути готовою до післявоєнної відбудови, зокрема щодо виконання взятих міжнародних зобов'язань у фінансовій і банківській сферах. Одним зі складних питань постане утвердження інституційної незалежності НБУ, що передбачатиме, серед іншого, удосконалення механізму управління НБУ і посилення його фінансової автономії відповідно до апробованих практик країн-членів ЄС.

Утвердження інституційної спроможності НБУ вимагає зміни закріплених повноважень та відповідних гарантій їх реалізації, підготовки і збереження кваліфікованих кадрів, достатньої для ефективної діяльності матеріально-технічної бази, виважених та ефективних процедур розробки і прийняття рішень та прагматичних інструментів нагляду. Окреме місце у процесі розвитку інституційної спроможності НБУ займає швидка адаптація до змін у фінансовому середовищі та інтеграція до міжнародних стандартів з урахуванням ефективних зарубіжних практик.

Встановлено, що стратегічне планування діяльності НБУ в умовах воєнного стану характеризується адаптивністю та орієнтацією на забезпечення фінансової стійкості держави. Стратегічні документи НБУ передбачають необхідність сформулювати альтернативні плани дій для різного розвитку подій. НБУ станом на вересень 2025 року двічі з початку повномасштабного вторгнення РФ в Україну (січень 2024 та січень 2025) здійснив актуалізацію інституційної Стратегії, сфокусовану на спротив російській агресії та відновлення країни. Оновлення Стратегії Національного банку України «Фінансова фортеця» має на меті сприяти

підвищенню ефективності діяльності НБУ в умовах швидкозмінного зовнішнього середовища, посиленню готовності до нових викликів та різних сценаріїв розвитку подій.

Утвердження інституційної спроможності НБУ вимагає запровадження нових чи удосконалення наявних елементів, що забезпечать ефективне функціонування конституційного органу – НБУ, а саме: 1) вироблення довгострокової стратегії регулювання, що корелює із завданнями сталого розвитку та адаптації до європейського законодавства; 2) інституційна незалежність, підтверджена як юридично, так і практично (наприклад, стійкість до політичного тиску); 3) формування аналітичних продуктів – звітів, оцінок ризиків, стратегічних прогнозів, які використовуються як основа для політичних рішень; 4) розвинена цифрова інфраструктура, що забезпечує прозорість, швидкість і зручність регуляторних процедур; 5) партнерські відносини з іншими державними органами та міжнародними інституціями, зокрема Міжнародним валютним фондом, ЄС, Світовим банком.

Обґрунтовано, що конституційно-правові засади відіграють фундаментальну роль у формуванні ефективної системи державного регулювання та нагляду у сфері фінансових послуг. Їх дотримання забезпечує правову визначеність, підвищує довіру до регуляторної політики та створює умови для сталого розвитку фінансового ринку України. Післявоєнна розбудова ефективного фінансового контролю з урахуванням міжнародного досвіду та сучасних технологій (зокрема, RegTech) залишається одним зі стратегічних напрямів правової політики Української держави.

У ході дисертаційного дослідження комплексно проаналізовано теоретичні, конституційно-правові та інституційні засади незалежності НБУ, виявлено ключові проблеми їх нормативного закріплення та практичної реалізації в умовах європейської інтеграції та воєнного стану. На підставі проведеного аналізу сформовано цілісну модель конституційно-правового забезпечення інституційної незалежності НБУ, орієнтовану на поєднання стандартів ЄСЦБ, національних особливостей правової системи та завдань післявоєнного відновлення України.

Запропонована модель конституційно-правового забезпечення інституційної незалежності НБУ характеризується системністю, адаптивністю до умов воєнного стану та орієнтацією на імплементацію європейських стандартів.

Прикладне значення одержаних результатів конкретизовано у додатках до дисертації. У Додатку Б систематизовано авторську структурно-логічну модель інституційної незалежності НБУ, яка охоплює розмежування та співвідношення суміжних понять, визначення основних складових інституційної незалежності НБУ та ролі інституційної спроможності у її забезпеченні, а також систему її гарантій. Це дало змогу наочно відобразити внутрішню структуру досліджуваної категорії, взаємозв'язок її елементів та механізми практичного забезпечення. У Додатку В узагальнено аналітичну модель гарантій інституційної незалежності НБУ, що відображає взаємозв'язок між виявленими проблемами, напрямками їх удосконалення та очікуваними позитивними наслідками. Матеріали додатків мають аналітичне й прикладне значення та можуть бути використані у нормотворчій, правозастосовній, науковій і навчальній діяльності.

На підставі виявлених теоретичних і практичних проблем функціонування НБУ сформульовано комплекс пропозицій щодо їх усунення.

Узагальнюючи результати дослідження, сформульовано комплекс законодавчих пропозицій, спрямованих на системне вдосконалення конституційно-правових засад інституційної незалежності НБУ. Обґрунтовано необхідність нормативного уточнення статусу НБУ на рівні Конституції України та посилення спеціальних гарантій його незалежності на рівні профільного закону з метою приведення національного законодавства у відповідність до стандартів ЄСЦБ та вимог права ЄС.

Вагомим науковим результатом дисертаційного дослідження є формування авторської концепції нормативного забезпечення інституційної незалежності НБУ, реалізованої у вигляді конкретних законодавчих пропозицій конституційного та законодавчого рівнів.

Обґрунтовано та розроблено пропозицію щодо внесення змін до статті 99 Конституції України з метою системного узгодження її положень із Законом України «Про Національний банк України», стандартами ЄСЦБ та вимогами

права ЄС шляхом доповнення зазначеної статті новою частиною другою, яку запропоновано викласти в такій редакції:

«Національний банк України є особливим центральним органом державного управління, юридичний статус, завдання, функції, повноваження, принципи організації діяльності та гарантії незалежності (організаційної, функціональної й фінансової) якого гарантуються цією Конституцією і визначаються законами України».

Поряд із конституційним уточненням статусу НБУ доведено необхідність удосконалення законодавчих гарантій його незалежності на рівні спеціального закону. У зв'язку з цим запропоновано внесення змін до статті 53 Закону України «Про Національний банк України», спрямованих на розширення переліку правових гарантій незалежності, конкретизацію заборони втручання у діяльність НБУ та встановлення принципу виключності законодавчого регулювання питань, пов'язаних із реалізацією його функцій, шляхом викладення її в новій редакції, а саме:

«Стаття 53. Гарантії незалежності

1. Незалежність Національного банку у його діяльності гарантується:

- 1) спеціальним статусом Національного банку, особливим порядком фінансування та організаційного забезпечення діяльності;
- 2) визначеними законом засобами забезпечення особистої безпеки членів органів управління Національного банку, їх близьких родичів, майна;
- 3) іншими засобами, визначеними цим Законом.

2. Не допускається втручання органів державної влади та інших державних органів чи їх посадових та службових осіб, допоміжних та координаційних органів, утворених у встановленому законодавством України порядку, політичних партій, будь-яких юридичних чи фізичних осіб у виконання функцій і повноважень Національного банку, Ради Національного банку, Правління Національного банку чи службовців Національного банку інакше, як у межах, визначених Конституцією України та цим Законом.

Національний банк подає звітність та надає інформацію органам державної влади та іншим державним органам у випадках, передбачених Конституцією України та цим Законом.

Законодавче регулювання питань, пов'язаних з виконанням Національним банком своїх функцій, установлюється або змінюється виключно цим Законом. Зміна положень цього Закону може здійснюватися виключно шляхом внесення змін до цього Закону».

Обґрунтовано та розроблено пропозицію щодо внесення змін до статті 6 Закону України «Про Раду національної безпеки і оборони України» з метою посилення координації діяльності суб'єктів забезпечення економічної безпеки держави та інституційного залучення НБУ до формування безпекової політики шляхом передбачення входження Голови НБУ до складу Ради національної безпеки і оборони України за посадою.

Отримані результати та сформульовані в дисертаційному дослідженні пропозиції можуть бути використані у нормотворчій діяльності, практиці функціонування та правозастосовній діяльності НБУ, у процесі вдосконалення механізмів забезпечення його інституційної незалежності, у подальших наукових дослідженнях проблем конституційно-правового забезпечення незалежності центральних банків, а також у процесі імплементації стандартів ЄС та адаптації національного законодавства до *acquis communautaire*.

Перспективи подальших наукових досліджень у цій сфері пов'язані з поглибленим аналізом механізмів забезпечення фактичної (а не лише нормативної) інституційної незалежності центральних банків, дослідженням впливу цифровізації фінансового сектору на трансформацію їхнього правового статусу, а також вивченням взаємодії центральних банків із міжнародними фінансовими інституціями в умовах глобальної економічної нестабільності та післявоєнного відновлення держав.

Узагальнення результатів дослідження дозволило сформулювати цілісне наукове бачення інституційної незалежності НБУ як комплексної конституційно-правової категорії, що визначає правову природу, функціональну автономію та гарантії діяльності центрального банку в умовах європейської інтеграції.

Таким чином, інституційна незалежність НБУ має розглядатися як ключовий елемент конституційного механізму забезпечення фінансової стабільності держави, необхідна умова ефективного функціонування грошово-кредитної системи та стратегічний чинник успішної інтеграції України до європейського правового і економічного простору.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адамик Б. П. Функції Національного банку в системі регулювання грошово-кредитних відносин в економіці України : дис. ... канд. екон. наук: 08.04.01; Тернопіль, 1999. 208 с.
2. Адміністративне право : навч. посібник. Кол. авт.: Жуков А. М., Іоффе А. Ю., Кротюк В. Л., Пасічник В. В., Селіванов А. О. та ін. / За заг. ред. А. О. Селіванова. Київ: Видавничий Дім «Ін Юре», 2000. 384 с.
3. Актуальні виклики та загрози економічній безпеці України в умовах воєнного стану. Експертно-аналітична доповідь. НІСД. 2023. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2023-05/executive-1.pdf>.
4. Аналітична доповідь до щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України». НІСД. 2022. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2022-12/ad-nisd-do-poslannya-prezidenta-ukraini-2022.pdf>.
5. Андрущенко В. Л. Фінансова політика держави в умовах трансформації економіки: дис. ... канд. екон. наук: 08.00.08. Київ, 2010. 210 с.
6. Андрущенко В. Л. Фінансова політика держави: навч. посібник. Київ: КНЕУ, 2010. 320 с.
7. Банківська система України : монографія / В. В. Коваленко, О. Г. Коренева, К. Ф. Черкашина, О. В. Крухмаль. Суми : ДВНЗ “УАБС НБУ”, 2010. 187 с.
8. Барановський О. І. Банківська безпека в Україні: сучасні виклики. *Фінанси України*. 2014. № 9. С. 7–20.
9. Барановський О. І. Банківська система України: проблеми розвитку. Київ: КНЕУ, 2012. 380 с.
10. Барановський О. І. Фінансова безпека держави: дис. ... д-ра екон. наук: 08.00.08. Київ, 2004. 450 с.
11. Барановський О. І. Фінансова безпека: сутність та механізми забезпечення. *Економіка України*. 2010. № 7. С. 4–15.

12. Баштанник О. В. Інституційна спроможність органів публічної влади: сучасні виміри в умовах війни та євроінтеграції. *Публічне урядування*. 2023. № 1(29). С. 5–12. URL: <https://journals.politehnica.dp.ua/index.php/public/article/view/309>.
13. Бергер П. Л., Бергер Б. Що таке інституція? Випадок мови. / пер. Ю. Яремко. 2015. URL: <https://www.ji.lviv.ua/n35texts/berger.htm>.
14. Берназюк Я. О. Деякі питання фінансової незалежності Національного банку України: податково-правовий аспект. *Актуальні проблеми держави і права*. 2013. Вип. 68. С. 436–442. URL: <https://www.apdp.in.ua/v69/68.pdf>.
15. Білик П. П. Організаційно-правові аспекти статусу Національного банку України. *Право і суспільство*. Дніпро. 2014. № 1/2. С. 179–183.
16. Білоус О. А. Операції центрального банку на відкритому ринку: сучасні підходи. *Фінанси України*. 2011. № 2. С. 40–48.
17. Білоус О. А. Операції відкритого ринку центрального банку та їх вплив на грошову пропозицію : автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.08; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2008. 20 с.
18. Бліхар М., Натуркач Р., Чистоклетов Л., Шишко В., Гула І. Еволюція функцій Національного банку України: економіко-правове дослідження. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*. 2024. № 3(56). С. 24–37. URL: <https://doi.org/10.55643/fcaptp.3.56.2024.4395>.
19. Бричка Б. Б. Грошово-кредитна політика НБУ у забезпеченні стабільності національної грошової одиниці. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.08. Львів, 2020. 244 с. URL: https://lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/09/dis_brychka.pdf.
20. Буткевич С. Національний банк України як суб'єкт державного фінансового моніторингу. *Юридична Україна*. 2010. № 3. С. 52–57.
21. Вдовиченко А. М. Монетарна політика в умовах макроекономічної нестабільності: дис. ... канд. екон. наук: 08.00.08. Київ, 2018. 230 с.

22. Ветрова І. В. Правові основи реалізації грошово-кредитної політики Національного банку України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2007. 20 с.
23. Виконавча влада і адміністративне право / за заг. ред. В. Б. Авер'янова. Київ: видавничий Дім «Ін-Юре», 2002. 668 с.
24. Воронцов В. А. Конституційно-правовий статус Національного банку України. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. Спецвипуск. 2017. Ч.1. С. 34–36.
25. Галушко Ю. П. Інструменти грошово-кредитного регулювання в системі факторів економічного зростання: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.08; Держ. ВНЗ «УН-т банк. справи». Київ, 2016. 20 с.
26. Гаряга Л. О. Класифікація трансформаційних процесів у банківській системі. *Вісник університету банківської справи*. 2020. № 3 (39). С. 38–45.
27. Герасименко Л. В. Банківська система України: фактори стабільності. *Фінанси України*. 2015. № 11. С. 30–40.
28. Гетьман В., Килимник Ю. Національний банк у системі влади. Київ : [б.в.], 1997. 36 с. (Бесіди про Конституцію)
29. Горбач Н. Методологічні засади сучасних гуманітарних досліджень. Львів : Каменяр, 2007. 27 с.
30. Городніченко Ю., Сологуб І., Ведер ді Мауро Б. Відбудова України: принципи та політика. *Centre for Economic Policy Research*. 2022. URL: https://cepr.org/system/files/2022-12/reconstruction%20book_Ukrainian_0.pdf.
31. Гребенюк Н. В. Стратегічне управління банком в контексті трансформації банківської системи України. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.08. Сумський державний університет, Суми, 2018. 328 с. URL: <https://core.ac.uk/reader/231758380>.
32. Гриценко А. А. Інституційна архітектура економіки України. *Економічна теорія*. 2015. № 2. С. 5–20.
33. Гриценко А. А. Інституційні зміни в економіці України. *Економіка України*. 2016. № 7. С. 3–12.

34. Гриценко А. А. Інституційні трансформації економіки: дис. ... д-ра екон. наук: 08.00.01. Київ, 2010. 500 с.
35. Гудіма Т. С. Деякі аспекти правового статусу Національного банку України. *Економіка та право*. 2019. № 4 (55). С. 3–12. URL: <https://economiclaw.kiev.ua/index.php/economiclaw/article/view/954/912>.
36. Гудкова Г. С. Адміністративно-правові засади регуляторної діяльності Національного банку України. Дис. на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право». Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2024. 207 с. URL: <https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/dac96b66-1bb6-4073-b4de-7e8855db0a91/content>.
37. Д'яконова І. І. Методологічні засади розвитку банківського нагляду на базі системної організації банківської діяльності : дисертація ... д-ра екон. наук, спец.: 08.00.08. Суми : УАБС НБУ, 2008. 395 с.
38. Данилишин Б. Монетарна політика НБУ: наслідки для економіки і країни. *Економічна правда*. 10.05.2024. URL: <https://epravda.com.ua/columns/2024/05/10/713511/>.
39. Данилишин Б. Рада Національного банку України: 5 років на варті інституційної незалежності центрального банку. *Лівий берег*. 23.10.2021. URL: https://lb.ua/blog/bogdan_danylysyn/496872_rada_natsionalnogo_banku_ukraini_5.htm
1.
40. Данилишин Б. Центральні банки в період криз: тактика і стратегія дій. *Економічна правда*. 20.02.2023. URL: <https://epravda.com.ua/columns/2023/02/20/697221/>.
41. Данильян О. Г., Дзьобань О. П. Організація та методологія наукових досліджень : навч. посіб. Харків : Право, 2017. 448 с.
42. Дмитренко Ю. М. Правове регулювання діяльності Національного банку України : монографія. Харків : Золота миля, 2014. 222 с.
43. Дмитренко Ю. М. Фінансово-правові засади діяльності Національного банку України : дис. канд. юрид. наук: спец. 12.00.07. Харків : Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2012. 224 с.

44. Договір про заснування Європейської Спільноти (Договір про заснування Європейського економічного співтовариства) від 25.03.1957 (станом на 01.01.2005). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_017#Text.

45. Дроб'язко А. О. Банківський нагляд і регулювання в Україні: дис. ... канд. екон. наук: 08.00.08. Київ, 2017. 210 с.

46. Економічна безпека / О. Є. Користін, О. І. Барановський, Л. В. Герасименко та ін.; за ред. О. М. Джужі. Київ : Алерта, 2010. 368 с.

47. Економічна безпека / Я. А. Жаліло, М. М. Єрмошенко, П. О. Лайко // Енциклопедія Сучасної України / редкол. : І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2009. URL: <https://esu.com.ua/article-18765>.

48. Єпіфанов А. О. Банківська система України: розвиток та стабільність: дис. ... д-ра екон. наук: 08.00.08. Суми, 2009. 400 с.

49. Жаліло Я. А. Економічна безпека держави: сучасні виклики. *Економіка України*. 2014. № 4. С. 4–17.

50. Жаліло Я. А. Економічна політика держави в умовах трансформації. Київ: НІСД, 2010. 320 с.

51. Заверуха І. Б. Банківське право: Посібник для студентів. Львів : Астролябія, 2002. 222 с.

52. Запотоцька О. В. Адміністративно-правовий статус Національного банку України. Автореф. дис. на здобуття наук. ступеня к.ю.н. 12.00.07. Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2017. 20 с.

53. Запотоцька О. В. Адміністративно-правовий статус Національного банку України. Дис. на здобуття наук. ступеня к.ю.н. 12.00.07. Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2017. 2017. 238 с. URL: <https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/288e31f8-6a07-4336-8ebd-9e6d4f23b03a/content>.

54. Запотоцька О. В. Рада Національного банку України як орган управління Національного банку України. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2016. № 24. С. 134–141.

55. Златіна Н. Конституційні засади правового статусу Національного банку України як основа банківського законодавства. *Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка*. 2012. № 90. С. 43–45.

56. Зміна регулятора ринку небанківських фінансових послуг. *Hillmont Partners*. 2020. URL: https://hillmont.com/wp-content/uploads/Hillmont-Partners_Non-bank-financial-services_New-regulator_UA_13072020.pdf.

57. Іващенко А. Г., Іваненко В. О., Приходько А. Є. Огляд банківського сектору України в умовах воєнного стану. *Review of the Banking Sector of Ukraine During Martial Law*. 2022. URL: <https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/4d8b581d-725a-4eb3-834b-7c220eebc4b8/content>

58. Інституційна (не)спроможність держави в Україні: як розірвати замкнене коло : монографія / кол. авт.: Галина Зеленько (кер., наук. ред.) та ін. Київ : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2025. 480 с. URL: <https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2025/04/Instytutsijna-spromozhnist-derzhavy.pdf>.

59. Кабінет Міністрів України. Програма діяльності Кабінету Міністрів України. 2025. 106 с. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/ind.80/programa-diialnosti-kabinetu-ministriv-ukrayini.pdf>

60. Калиновський Б. В., Романюк Г. О. Утвердження інституційної незалежності Національного банку України в процесі європейської інтеграції. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2025. № 4 (72). С. 132–139. URL: <https://kelmczasopisma.com/viewpdf/13659>.

61. Кампо В. Методологія досліджень конституційної юстиції в Україні: науковий огляд. *Право України*. 2014. № 6. С. 158–170.

62. Ключова Є. М. Правовий статус Національного банку України: сучасні виклики. *Юридична Україна*. 2020. № 5. С. 35–42.

63. Ключова Є. М., Мигитко Д. С. Публічно-правовий статус Національного банку України. *DICTUM FACTUM. Господарське право та*

процес. 2019. № 2 (4). С. 40–48.

URL:

<https://df.duit.in.ua/index.php/dictum/article/view/80/68>.

64. Кобушко І. М. Еволюція функцій Національного банку України: економіко-правове дослідження. *Фінанси. Економіка. Стратегія. Контроль*. 2023. № 4(58). С. 85–96. URL: <https://fkd.net.ua/index.php/fkd/article/view/4395>.

65. Коваленко В. В. Банківська система України: сучасні тенденції. Суми, 2015. 300 с.

66. Коваленко В. В. Фінансова стабільність банківської системи: дис. ... д-ра екон. наук. Суми, 2012. 450 с.

67. Ковальчук А. С. Фінансово-правове регулювання платіжних систем в Україні. Кваліфікаційна наукова праця на здобуття наукового ступеня доктора філософії 081 «Право». Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого. Харків. 2023. 242 с. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/19966/1/Kovalchuk_dys.pdf.

68. Козлова Ю. С. Адміністративно-правовий статус Національного банку України як суб'єкта державного фінансового моніторингу: поняття, зміст та складові структурні елементи. *Правова позиція*. 2022. № 2 (35). 132 с.

69. Козюк В. В. Глобальні виклики для центральних банків у XXI столітті. *Вісник Національного банку України*. 2020. № 4. С. 6–14.

70. Козюк В. В. Незалежність центрального банку та макроекономічна стабільність. *Вісник Національного банку України*. 2018. № 6. С. 5–12.

71. Козюк В. В. Центральні банки і глобальна фінансова стабільність. Тернопіль: Економічна думка, 2015. 400 с.

72. Козюк В. В. Центральні банки і фінансова стабільність: сучасні виклики. *Вісник Національного банку України*. 2019. № 2. С. 6–13.

73. Козюк В. Незалежність центральних банків і фінансова стабільність: ортодоксальний і гетеродоксальний підходи. *Вісник Національного банку України*. URL: https://journal.bank.gov.ua/uploads/articles/239-1_ukr.pdf.

74. Колодізев О. Формування монетарної політики національного банку в контексті забезпечення сталого розвитку економіки України : монографія /

Колодізев О. М., Губарева І. О., Огородня Є. М. ; Харків. нац. екон. ун-т ім. Семена Кузнеця. Харків : ІНЖЕК, 2015. 325 с.

75. Колодізев О. М. Монетарна політика в Україні: дис. ... д-ра екон. наук: 08.00.08. Харків, 2015. 420 с.

76. Колодізев О. М. Монетарна політика України: оцінка ефективності. *Вісник Національного банку України*. 2017. № 5. С. 20–27.

77. Конституційні акти Європейського Союзу. Частина I / Упорядник Г. Друзенко, за загальною редакцією Т. Качки. К.: Видавництво «Юстініан», 2005. 512 с. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_681#Text.

78. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>.

79. Конституція України. Науково-практичний коментар / [Ю. Г. Барабаш, А. П. Гетьман, С. Г. Серьогіна та ін.; Нац. Акад. прав. Наук України] ; за заг. ред. Р. О. Стефанчука та О. В. Петришина. Київ: ВАІТЕ, 2024. 760 с.

80. Корольов Ю. О. Характеристика правового статусу Національного банку України. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 319–330.

81. Корсун К. Що таке «незалежність» інституцій і при чому тут гроші. *ЦН. Блоги*. 04.12.2022. URL: <https://censor.net/ua/b3384836>.

82. Костюченко О. А. Банківське право України: навч. посібник. Київ: Юрінком Інтер, 2014. 500 с.

83. Костюченко О. А. Банківське право України: сучасний стан. Київ: Юрінком Інтер, 2015. 400 с.

84. Костюченко О. А. Банківське право : навч. посібник. 2-ге вид. Київ, 2000. 576 с.

85. Кравцова З. С. Конституційно-правові засади організації і здійснення державної влади в Україні. Монографія. Київ: Вид.: Ліра-К, 2019. 428 с.

86. Кравченко М. В. Інституційна спроможність органів державної влади: дис. ... канд. наук з держ. управління. Київ, 2021. 200 с.

87. Кротюк В. Л. Правовий статус Національного банку України : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07; НАН України, Інститут держави і права ім. В. М. Корецького. Київ, 1999. 201 с.
88. Курінний Є. В. Адміністративно-правова охорона банківської системи України та шляхи її вдосконалення : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 1996. 188 с.
89. Латковська Т. А. Банківська система України: правові аспекти розвитку. Право України. 2011. № 9. С. 85–92.
90. Латковська Т. А. Банківська система України: правові засади: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07. Одеса, 2008. 500 с.
91. Латковська Т. А. Фінансово-правове регулювання організації та функціонування банківської системи в Україні та зарубіжних країнах: порівняльно-правовий аналіз : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Нац. ун.-т «Одеська юридична академія». Одеса, 2008. 36 с.
92. Латковська Т. А. Фінансово-правове регулювання організації та функціонування банківської системи в Україні та зарубіжних країнах: порівняльно-правовий аналіз: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.07. Одеса: Одес. нац. юрид. акад., 2007. 533 с.
93. Лещенко О. В. Національний банк України як суб'єкт фінансово-правового регулювання грошового обігу в Україні. Автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец: 12.00.07. Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса. 2014. 22 с. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/cfe4e242-c0a8-439d-9217-246e0845f8e0/content>.
94. Лисенко Ю. М. Правове регулювання банківської діяльності в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Харків, 2016. 220 с.
95. Литвин О. М. Адміністративно-правові засади забезпечення інституційної спроможності суб'єктів публічного управління : монографія. Київ : НАДУ, 2021. 320 с.

96. Лукашев О. А. Правове регулювання грошової системи України : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07; Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2002. 200 с.
97. Мар'яненко Г. І. Центральні банки в умовах глобалізації. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. № 10. С. 50–55.
98. Мар'яненко Г. І. Національний банк як фінансовий конгломерат у глобальному світі майбутнього чи народна капіталізація банківської системи України. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 14. С. 83–86.
99. Міністерство економіки України. Звіт про економічний розвиток України. 2023. URL: <https://me.gov.ua>
100. Міністерство економіки України. Макроекономічний прогноз України на 2024 рік. URL: <https://me.gov.ua>
101. Міністерство економіки України. Огляд економічної ситуації в Україні. 2024. URL: <https://me.gov.ua>
102. Міністерство фінансів України. Бюджетна декларація на 2024–2026 роки. URL: <https://mof.gov.ua>
103. Міністерство фінансів України. Звіт про виконання Державного бюджету України. 2023. URL: <https://mof.gov.ua>
104. Міністерство фінансів України. Звіт про державний борг України. 2023. URL: <https://mof.gov.ua>
105. Міністерство фінансів України. Звіт про стан державних фінансів. 2023. URL: <https://mof.gov.ua>
106. Музика-Стефанчук О. А., Дубко А. С. Стала банківська діяльність як предмет фінансово-правового регулювання. *Нове українське право*. 2024. Вип. 2. С. 80-87. URL: <https://newukrainianlaw.in.ua/index.php/journal/article/view/588/535>.
107. Музика-Стефанчук О. А., Якимчук Н. Я. Сучасне фінансове право. Право публічних фінансів: підручник. Київ: АртЕк, 2024. 656 с.
108. Нароган В. В. Монетарна політика держави в системі забезпечення економічної безпеки України. Дис. ... канд. екон. наук: 21.04.01. Львівський державний університет внутрішніх справ МВС України, Львів, 2020. 240 с.

109. Національний банк України в забезпеченні фінансової стабільності держави : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.08; Держ. податк. служба України, Нац. ун-т держ. податк. служби України. Ірпінь, 2012. 21 с.
110. Національний банк України. Звіт про діяльність платіжних систем в Україні. 2022. URL: <https://bank.gov.ua>
111. Національний банк України. Звіт про діяльність платіжних систем в Україні. 2023. URL: <https://bank.gov.ua>
112. Національний банк України. Звіт про фінансову стабільність. Грудень 2023 року. URL: <https://bank.gov.ua>
113. Національний банк України. Звіт про фінансову стабільність. Червень 2024 року. URL: <https://bank.gov.ua>
114. Національний банк України. Інфляційний звіт. Жовтень 2023 року. URL: <https://bank.gov.ua>
115. Національний банк України. Інфляційний звіт. Квітень 2024 року. URL: <https://bank.gov.ua>
116. Національний банк України. Огляд банківського сектору. Лютий 2024 року. URL: <https://bank.gov.ua>
117. Національний банк України. Огляд банківського сектору. Серпень 2023 року. URL: <https://bank.gov.ua>
118. Національний банк України. Основні засади грошово-кредитної політики на 2023 рік та середньострокову перспективу. URL: <https://bank.gov.ua>
119. Національний банк України. Річний звіт. 2024. URL: <https://bank.gov.ua>
120. Національний банк України. Стратегія Національного банку України до 2025 року. URL: <https://bank.gov.ua>
121. Національний банк України. Стратегія розвитку фінансового сектору України до 2025 року. URL: <https://bank.gov.ua>
122. Національний інститут стратегічних досліджень. Економічна безпека України: аналітична доповідь. Київ, 2022. URL: <https://niss.gov.ua>

123. НБУ оновив інституційну Стратегію — що було змінено. *Судово-юридична газета в Україні*. 21.012025. URL: <https://sud.ua/uk/news/ukraine/321227-nbu-obnovil-institutsionnyu-strategiyu-cho-bylo-izmeneno>.
124. Ніколайчук С. Чому ми знову говоримо про незалежність НБУ. *Економічна правда*. 16.06.2025. URL: <https://epravda.com.ua/>.
125. Огородня Є. М. Оцінювання дієвості монетарної політики Центрального банку України: дис. ... канд. екон. наук: 08.00.08. Харків, 2016. 357 с.
126. Олефір А. О. Правовий статус Національного банку України як фактор дестимулювання інноваційної діяльності. *Часопис Київського університету права*. 2015. № 1. С. 155–161.
127. Орлюк О. П. Банківське право України: розвиток і перспективи. Київ: Юрінком Інтер, 2018. 420 с.
128. Орлюк О. П. Правові проблеми організації та діяльності банківської системи України : дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2003. 482 с.
129. Осауленко А. О. Роль та місце Національного банку України у механізмі української держави. *Національні інтереси України*. 2026. № 4(21). С. 1506–1513.
130. Основні засади грошово-кредитної політики на 2024 рік та середньострокову перспективу. Рішення Ради НБУ. URL: <https://bank.gov.ua>
131. Офіційний сайт Європейського центрального банку. URL: <https://surl.li/uppyc>.
132. Оцінка рівня безпеки банківської системи України. 2020. URL: <https://www.hneu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/03/Bankivska-bezpeka.pdf>.
133. Петрик О. І. Грошово-кредитна політика в Україні: проблеми та перспективи. *Фінанси України*. 2016. № 3. С. 5–14.
134. Петрик О. І. Монетарна політика в Україні: сучасні тенденції. *Фінанси України*. 2015. № 7. С. 3–12.
135. Петрик О. І. Роль Національного банку України в умовах воєнного стану. *Фінанси України*. 2023. № 5. С. 12–20.

136. Петрик О. Політика Національного банку України під час війни. *Socio-Economic Relations in the Digital Society*. 2022. Т. 4. № 46. С. 15–23.
137. Погорілко В. Ф., Федоренко В. Л. Конституційне право України. Академічний курс : підруч.: у 2 т. / за ред. В. Ф. Погорілка. Київ : Юридична думка, 2006. 544 с.
138. Посмітна М. В. Проблеми визначення незалежності Національного банку України. Підприємництво і торгівля. 2024. № 41. URL: <https://journals-lute.lviv.ua/index.php/pidpr-torgi/article/view/1649/1552>.
139. Про банки і банківську діяльність : Закон України від 7 грудня 2000 р. № 2121-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>
140. Про Бюро економічної безпеки України : Закон України від 28 січня 2021 р. № 1150-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1150-20#Text>.
141. Про валюту і валютні операції : Закон України від 21 червня 2018 р. № 2473-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>
142. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо розбудови інституційної спроможності Національного банку України : Закон України від 18 червня 2015 р. № 541-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/541-19>.
143. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення функцій із державного регулювання ринків фінансових послуг : Закон України від 12 вересня 2019 р. № 79-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/79-20#Text>.
144. Про державне регулювання ринків фінансових послуг : Закон України від 12 липня 2001 р. № 2664-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>
145. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення : Закон України від 6 грудня 2019 р. № 361-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20/print>.
146. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України: наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі

України від 29 жовтня 2013 р. № 1277. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13#Text>.

147. Про Національний банк України : Закон України від 20 травня 1999 р. № 679-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/679-14#Text>.

148. Про національну безпеку України : Закон України від 21 червня 2018 р. № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>.

149. Про платіжні послуги : Закон України від 30 червня 2021 р. № 1591-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>

150. Про Регламент Ради Національного банку України : рішення Ради НБУ від 24 листопада 2016 р. № 2.2 (у редакції Рішення Ради НБУ від 10 липня 2020 р. № 21-рл). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/vr021500-20#Text>.

151. Про ринки капіталу та організовані товарні ринки : Закон України від 23 лютого 2006 р. № 3480-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>

152. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 11 серпня 2021 року «Про Стратегію економічної безпеки України на період до 2025 року»: Указ Президента України від 11 серпня 2021 р. № 347/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2021#Text>.

153. Про систему гарантування вкладів фізичних осіб : Закон України від 23 лютого 2012 р. № 4452-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.

154. Про страхування : Закон України від 18 листопада 2021 р. № 1909-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1909-20#Text>.

155. Про фінансові послуги та фінансові компанії : Закон України від 14 грудня 2021 р. № 1953-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1953-20#Text>.

156. Протокол про Статут Європейської системи центральних банків та Європейського Центрального банку. Консолідована версія станом на 1 січня 2005 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_681#Text.

157. Ренненкамф Н. К. Очерки юридической энциклопедии. Изд. 2-е, исправл. и допол. Киев : Изд. Н. Я. Оглоблина, 1880. 284 с.

158. Роль Національного банку України у забезпеченні стабільного функціонування банківської системи. *Вісник Харківського національного*

університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Економічна. URL: <https://periodicals.karazin.ua/economy/article/download/10817/10451/>.

159. Романюк Г. О. Елементи інституційної спроможності Національного банку України: правовий вимір. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2025. № 3. С. 18–23. URL: https://apnl.dnu.in.ua/3_2025/5.pdf.

160. Романюк Г. О. Інституційна спроможність Національного банку України: організаційні засади та структурна модель. *Юридичний вісник*. 2025. № 2. С. 254–259. URL: https://yurvisnyk.in.ua/v2_2025/30.pdf.

161. Романюк Г. О. Інституційна спроможність Національного банку України як передумова ефективного державного регулювання та нагляду у фінансовому секторі. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2025. Випуск 2 (61). С. 21–25. URL: https://pju.nuoua.od.ua/v2_2025/6.pdf.

162. Романюк Г. О. Організаційно-правові та безпекові питання забезпечення інституційної незалежності Національного банку України. *Recht der Osteuropäischen Staaten*. 2025. № 2. С. 51–58. URL: [https://uni-goettingen.de/de/document/download/fb7dfc5e32ddcf847967cac0dac55f90.pdf/reos.uni-goettingen.de%20%E2%84%96%202,2025%20\(1\).pdf](https://uni-goettingen.de/de/document/download/fb7dfc5e32ddcf847967cac0dac55f90.pdf/reos.uni-goettingen.de%20%E2%84%96%202,2025%20(1).pdf).

163. Романюк Г. О. Регуляторна роль Національного банку України на ринку небанківських фінансових послуг: правовий аспект. *Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова*. Серія 18. Право. 2025. № 45. С. 30–35.

164. Романюк Г. О. Поняття та ключові характеристики інституційної спроможності Національного банку України. *Здобутки та досягнення прикладних та фундаментальних наук XXI століття: збірник наукових праць з матеріалами ІХ Міжнародної наукової конференції*, м. Миколаїв, 16 травня, 2025 р. Міжнародний центр наукових досліджень. Вінниця: ТОВ «УКРЛОГОС Груп», 2025. С. 126–128.

165. Романюк Г. О. Механізми підвищення інституційної спроможності центрального банку: український контекст. *Інноваційна наука: пошук відповідей на виклики сучасності: збірник наукових праць з матеріалами ІV Міжнародної*

наукової конференції, м. Київ, 30 травня, 2025 р. Міжнародний центр наукових досліджень. Вінниця: ТОВ «УКРЛОГОС Груп», 2025. С. 243–245.

166. Романюк Г. О. Центральний банк як інституція: порівняльний аналіз спроможності в Україні та Європі. *The process and dynamics of the scientific path: collection of scientific papers «SCIENTIA» with Proceedings of the VIII International Scientific and Theoretical Conference*, May 9, 2025. Strasbourg, French Republic: International Center of Scientific Research. P. 61–63.

167. Романюк Г. О. Національний банк України на шляху до євроінтеграції: нормативні виклики та інституційна модернізація. *Науковий простір: актуальні питання, досягнення та інновації*: збірник наукових праць з матеріалами ІХ Міжнародної наукової конференції, м. Вінниця, 23 травня, 2025 р. Міжнародний центр наукових досліджень. Вінниця: ТОВ «УКРЛОГОС Груп», 2025. С. 241–243.

168. Романюк Г. О. Співпраця Національного банку України з європейськими фінансовими інституціями як інструмент посилення інституційної спроможності. *Актуальні питання розвитку галузей науки*: збірник наукових праць з матеріалами V Міжнародної наукової конференції, м. Житомир, 9 травня, 2025 р. Міжнародний центр наукових досліджень. Вінниця: ТОВ «УКРЛОГОС Груп», 2025. С. 109–111.

169. Романюк Г. О. Консолідований нагляд у діяльності Національного банку України: виклики та перспективи інституційного зміцнення. *Теоретико-прикладні проблеми юридичної науки*: матеріали науково-практичної конференції (м. Чернівці, 16-17 травня 2025 р.). Одеса: Видавництво «Молодий вчений», 2025. С. 131–133.

170. Романюк Г. О. Інституційна взаємодія Національного банку України у процесі реалізації регуляторних і наглядових функцій. *XI Юридичні моголянські читання* : Всеукр. наук. практ. конф. : програма та тези. ЧНУ ім. Петра Могили. Миколаїв : Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2025. С. 166–168.

171. Романюк Г. О. Ризик-орієнтований підхід як інструмент посилення інституційної спроможності Національного банку України. *Перспективи розвитку сучасної науки та освіти*: матеріали XV Міжнародної науково-практичної

конференції м. Львів, 29-30 квітня 2025 року. Львів : Львівський науковий форум, 2025. С. 213–214.

172. Романюк Г. О. Професійне судження в практиці Національного банку України: принципи формування та міжнародний досвід. *Теорія і практика сучасної науки та освіти*: матеріали XV Міжнародної науково-практичної конференції м. Львів, 19-20 квітня 2025 р. Львів : Львівський науковий форум, 2025. С. 99–100.

173. Романюк Г. О. Економічна автономія Національного банку України як запорука стабільності та інституційної дієздатності. *Теорія та практика сучасної юриспруденції*: матеріали науково-практичної конференції. Випуск I 2025 р., м. Харків, 25 травня 2025 р. Харків, 2025. С. 58–59.

174. Романюк Г. О. Невтручання у діяльність Національного банку України: нормативні гарантії та інституційна реалізація. Весняні наукові читання – 2025, CLIV Міжнародна науково-практична інтернет-конференція. м. Одеса, 25 квітня 2025 року. С. 75–77.

175. Романюк Г. О. СПЛІТ-реформа як етап зміцнення інституційної спроможності Національного банку України. *Міжнародні наукові дослідження: інтеграція науки та практики як механізм ефективного розвитку* : Матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 29–30 квітня 2025 р.) / ГО «Інститут інноваційної освіти»; Науково-навчальний центр прикладної інформатики НАН України. Київ–Запоріжжя : АА Тандем, 2025. С. 35–37.

176. Ружицький І. Ю. Інституційне регулювання економічної безпеки України: теорія, методологія, практика. Дис. ... д-ра. екон. наук : 08.00.03. Львівський торговельно-економічний університет. Львів, 2021. 448 с. URL: https://www.lute.lviv.ua/fileadmin/www.lac.lviv.ua/data/pidrozdily/Aspirantura/Rady/Spec_vchena_rada/Dysertacii/2021_12/Ruzhickii_Disertacija_RUZHICKII_2021.pdf

177. Ружицький І. Ю. Теоретико-концептуальні засади інституційного забезпечення економічної безпеки України: монографія. Чернігів : НУ «Чернігівська політехніка», 2021. 298 с.

178. Савенкова В. Г. Деякі питання правового статусу центрального банку в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2016. Вип. 37 (3). С. 15–19.
179. Савлук М. І. Грошово-кредитна політика в Україні: дис. ... д-ра екон. наук: 08.00.08. Київ, 2002. 380 с.
180. Савлук М. І. Монетарна політика центрального банку: теоретичні засади. *Фінанси України*. 2002. № 6. С. 10–18.
181. Савлук М. І., Мороз А. М., Лазепко І. М. Гроші та кредит: підручник. Київ: КНЕУ, 2006. 744 с.
182. Ситник Н. С. Фінансова безпека держави: сучасні виклики. Львів: ЛНУ, 2022. 400 с.
183. Ситник Н. С. Фінансова безпека держави: теоретичні аспекти. *Фінанси України*. 2018. № 4. С. 25–34.
184. Скакун О. Ф. Теорія держави і права (Енциклопедичний курс) : підруч. Вид. 2-е, перер. і доп. Харків : Еспада, 2009. 752 с.
185. Сьох К. Я. Дотримання принципу верховенства права при імплементації норм права Європейського Союзу у національне законодавство України. *Принципи права: універсальне та національне в контексті сучасних глобалізаційних і євроінтеграційних процесів* : тези доп. і повідомл. Міжнар. наук.-практ. конф., Київ, 21–22 черв. 2024 р. Київ, 2024. С. 97–99.
186. Сорока Л. В., Куркова К. М., Панченко О. І. Адміністративно-правовий статус Національного банку України як регулятора у сфері ринків небанківських фінансових послуг. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 2. С. 324–327. URL: https://www.lsej.org.ua/2_2025/77.pdf.
187. Стратегія Національного банку України «Фінансова фортеця». 42 с. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Strategy_NBU.pdf?v=14.
188. Стратегія розвитку фінансового сектору України до 2025 року. Затверджена рішенням Ради фінансової стабільності. URL: <https://bank.gov.ua>
189. Сухий Р. М. Повноваження Національного банку України по управлінню та контролю за валютним оборотом: фінансово-правовий аспект :

автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Нац. ун.-т «Одеська юридична академія». Одеса, 2012. 20 с.

190. Сухоруков А. І. Економічна безпека держави. Київ: НІСД, 2013. 350 с.

191. Сухоруков А. І. Економічна безпека держави: дис. ... д-ра екон. наук: 08.00.03. Київ, 2013. 360 с.

192. Сухоруков А. І. Економічна безпека України: сучасні тенденції. *Економіка України*. 2013. № 10. С. 12–21.

193. Сухоруков А. І. Інституційні засади економічної безпеки держави. *Економіка України*. 2015. № 9. С. 10–18.

194. Сучасне фінансове право. Право публічних фінансів: підручник. Київ: АртЕк, 2024. 656 с. С. 50–51. URL: https://fpk.in.ua/images/biblioteka/4fmb_pravo/Pidruchnyk_FP_2024-szhatyy.pdf.

195. Термінологічний словник з питань запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму, фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення та корупції / Чубенко А. Г., Лошицький М. В., Павлов Д. М., Бичкова С. С., Юнін О. С. К.: Ваіте, 2018. 826 с.

196. Тополь Ю. О. Конституційно-правовий статус Національного банку України. Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. 2002. № 3. С. 47–50.

197. Угода між Урядом України та Урядом Сполучених Штатів Америки про створення Американсько-Українського інвестиційного фонду відбудови. Вашингтон. 30.04.2025. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/uploads/public/681/339/e31/681339e31d3dd033825712.pdf>.

198. Україна розпочала двосторонній скринінг ЄС щодо економічної та монетарної політики. Урядовий портал. 04.06.2025. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/ukraina-rozpochala-dvostoronnii-skryinh-ies-shchodo-ekonomichnoi-ta-monetarnoi-polityky>.

199. Федоренко В. Л. Конституціоналізм і революції. *Право України*. 2018. № 4. С. 64–92.
200. Федоренко В. Л. *Методологія сучасних конституційно-правових досліджень в Україні : наук. доповідь / НАПрН України, Київ. регіональний центр. Київ, 2015. 64 с.*
201. Федотова І. О. Теоретичні аспекти визначення змісту та елементів правового статусу суб'єктів митних правовідносин. *Вісник Академії митної служби України. Серія: «Право»*. № 1(8), 2012. С. 7–13.
202. Фільштейн Л. М. Правовий статус і операції Національного банку України. *Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки*. 2012. Вип. 22(1). С. 233–237. URL: [https://kntu.kr.ua/doc/zb_22\(1\)_ekon/stat_22_2/36.pdf](https://kntu.kr.ua/doc/zb_22(1)_ekon/stat_22_2/36.pdf).
203. Фінансова безпека держави. Сухоруков А. І., Ладюк О. Д. : [навч. посібник]. К. : Центр учбової літератури, 2007. 192 с.
204. Фінансова безпека держави: навчальний посібник / [Ситник Н. С., Гукалюк А. В., Стасишин А. В., Слобода Л. Я.] Львів: ЛНУ імені Івана Франка. 2024. 680 с. С. 22.
205. Фінансова фортеця України: НБУ презентував нову Стратегію, сфокусовану на спротиві російській агресії та відновленні країни. 22 травня 2023 року. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/finansova-fortetsya-ukrayini-nbu-prezentuvav-novu-strategiyu-sfokuso-vanu-na-sprotivi-rosiyskiy-agresiyi-ta-vidnovlenni-krayini>.
206. Халюк С. О. Конституційно-правовий статус Вищої ради правосуддя в Україні: доктрина, поняття, елементи : монографія. Київ : Вид-во Ліра-К, 2022. 444 с.
207. Щуревич О. І. Система банківського регулювання та нагляду в умовах відкритої економіки України. Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.08. Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів, 2017. 250 с. URL: https://lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/12/dis_shchurevych.pdf.

208. Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. Київ : Укр. енцикл., 2001. Т. 3 : К-М. 792 с.
209. Ярошенко А. С., Загоровська І. О., Пономарьова В. Р. Правовий статус Національного банку України: парадигмальний аналіз. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 8. С. 342–344.
210. Banque de France. Monetary policy framework in France. URL: <https://www.banque-france.fr>
211. Banque de France. Role and missions of Banque de France. URL: <https://www.banque-france.fr>
212. Blomquist W., Ostrom E. Institutional capacity and the resolution of a commons dilemma. *Review of Policy Research*. 1985. Vol. 5(2). P. 383–394.
213. Debelle G., Fischer S. How independent should a central bank be? Goals, Guidelines, and Constraints Facing Monetary Policymakers conference. *Federal Reserve Bank of Boston*. 1999. Conference series No. 38. P. 195–225.
214. Deutsch Karl W. The Nerves of Government: Models of Political Communication and Control. *Free Press of Glencoe*. 1963. 316 p.
215. Deutsche Bundesbank Act (Bundesbankgesetz). Federal Law Gazette of Germany. URL: <https://www.bundesbank.de>
216. Deutsche Bundesbank. Tasks and organisation of the Bundesbank. URL: <https://www.bundesbank.de>
217. European Central Bank. Convergence Report. June 2024. Frankfurt am Main: ECB, 2024. URL: <https://www.ecb.europa.eu>
218. European Central Bank. Independence of the ECB. URL: <https://www.ecb.europa.eu>
219. European Central Bank. Legal framework of the Eurosystem and the ESCB. URL: <https://www.ecb.europa.eu>
220. European Central Bank. The European System of Central Banks. URL: <https://www.ecb.europa.eu>.
221. European Commission. Economic and Monetary Union (EMU): framework and principles. URL: <https://ec.europa.eu>

222. Federal Reserve Act of 1913. Board of Governors of the Federal Reserve System. URL: <https://www.federalreserve.gov/aboutthefed/fract.htm>.
223. Grilli V., Masciandaro D., Tabellini G., Malinvaud E., Pagano M. Political and Monetary Institutions and Public Financial Policies in the Industrial Countries. *Economic Policy*. 1991. Vol. 6. Issue 13. P. 342–392.
224. Ilchenko H., Sokh K., Romanchenko Y., Lukianets-Shakhova V., Zvarych A., Bielai S. Harmonization of National Legislation with International Treaties: Difficulties and Reform Directions. *OIDA International Journal of Sustainable Development*. 2026. Vol. 19, No. 2. P. 117–128. URL: <https://doi.org/10.64211/oidaijsd190210>.
225. Narodowy Bank Polski. Act on the National Bank of Poland of 29 August 1997. URL: <https://nbp.pl>
226. Narodowy Bank Polski. Monetary policy guidelines for 2024. URL: <https://nbp.pl>
227. Naturkach R. P. Constitutional and legal principles of building the institutional capacity of the National Bank of Ukraine. *Науковий вісник Ужгородського національного університету: серія: Право /* голов. ред. Ю. М. Бисага. Ужгород, 2024. Т. 1. Вип. 84. С. 197–203. URL: <https://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/311543/302720>.
228. Osaulenko A., Tarasov O., Turchina M., Sviderska N., Doroshchuk N. Features of correlation between the rules of international and national law. *Amazonia Investiga*. 2022. Vol. 11, № 52. P. 135–141. URL: <https://doi.org/10.34069/AI/2022.52.04.1>
229. Partecipanti al Capitale. Banca d'Italia. URL: <https://www.bancaditalia.it/chi-siamo/funzioni-governance/partecipanti-capitale/index.html>.
230. Protocol (No 4) on the Statute of the European System of Central Banks and of the European Central Bank. *Official Journal of the European Union*. URL: <https://eur-lex.europa.eu>

231. Tobias A., Khan A., Menand L. A New Measure of Central Bank Independence, International Monetary Fund Working Papers. 2024. Vol. 2024. Is. 035.

232. Treaty on the Functioning of the European Union (Consolidated version). *Official Journal of the European Union*. 2016. URL: <https://eur-lex.europa.eu>

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Романюк Г. О. Інституційна спроможність Національного банку України як передумова ефективного державного регулювання та нагляду у фінансовому секторі. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2025. Випуск 2 (61). С. 21–25.

DOI: <https://doi.org/10.32782/pyuv.v2.2025.4>

http://pjuv.nuoua.od.ua/v2_2025/6.pdf

2. Романюк Г. О. Інституційна спроможність Національного банку України: організаційні засади та структурна модель. *Юридичний вісник*. 2025. № 2. С. 254–259.

DOI: <https://doi.org/10.32782/yuv.v2.2025.28>

http://yurvisnyk.in.ua/v2_2025/30.pdf

3. Романюк Г. О. Регуляторна роль Національного банку України на ринку небанківських фінансових послуг: правовий аспект. *Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова*. Серія 18. Право. 2025. № 45. С. 30–35.

DOI: <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series18.2025.45.05>

<https://chasopys.law.npu.kiev.ua/archive/45/7.pdf>

4. Романюк Г. О. Елементи інституційної спроможності Національного банку України: правовий вимір. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2025. № 3. С. 18–23.

DOI: <https://doi.org/10.32782/2408-9257-2025-3-3>

http://apnl.dnu.in.ua/3_2025/5.pdf

5. Романюк Г. О. Організаційно-правові та безпекові питання забезпечення інституційної незалежності Національного банку України. *Recht der Osteuropäischen Staaten*. 2025. № 2. С. 51–58.

[https://www.uni-goettingen.de/de/document/download/fb7dfc5e32ddcf847967cac0dac55f90.pdf/reos.uni-goettingen.de%20%E2%84%96%202,2025%20\(1\).pdf](https://www.uni-goettingen.de/de/document/download/fb7dfc5e32ddcf847967cac0dac55f90.pdf/reos.uni-goettingen.de%20%E2%84%96%202,2025%20(1).pdf)

6. Калиновський Б. В., Романюк Г. О. Утвердження інституційної незалежності Національного банку України в процесі європейської інтеграції. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2025. № 4 (72). С. 132–139.

DOI: <https://doi.org/10.51647/kelm.2025.4.20>

<https://kelmczasopisma.com/viewpdf/13659>

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Кравець Г. О. Роль та функції Ради Національного банку України. *Правові засади організації та здійснення публічної влади: збірник тез VI Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 85-річчю від дня народження доктора юридичних наук, професора, академіка-засновника НАПрНУ, першого Голови Конституційного Суду України Леоніда Петровича Юзькова (м. Хмельницький, 31 березня 2023 р.)*. Хмельницький : Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2023. С. 269–271.

2. Кравець Г. О. Повноваження ради національного банку України щодо розроблення основних засад грошово-кредитної політики та здійснення контролю за проведенням. *Актуальні питання становлення та розвитку сучасного конституціоналізму в Україні (до 27-ї річниці Конституції України): матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Одеса (27 червня 2023 р.)* / упорядник Є. О. Львова, Редакційна колегія М. В. Корнієнко, М. М. Юрченко. Одеса : ОДУВС, 2023. С. 92–95.

3. Романюк Г. О. Етапи становлення й розвитку Ради Національного банку України. *Наукові відкриття та фундаментальні наукові дослідження: світовий досвід: матеріали III Міжнародної наукової конференції, м. Вінниця, 24 листопада, 2023 р.* / Міжнародний центр наукових досліджень. Вінниця: ТОВ «УКРЛОГОС Груп», 2023. С. 137–138.

4. Романюк Г. О. Склад та порядок формування ради Національного банку України. *Приватно-правові аспекти відбудови України на шляху*

європейської інтеграції: матеріали Всеукраїнської науково-практичної онлайн-конференції (м. Дніпро, 12 груд. 2023 р.) / упоряд.: д.ю.н., доц. К. Р. Резворович, М. В. Логінова. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2023. С. 243–245.

5. Романюк Г. О. Національний банк України як суб'єкт нагляду за здійсненням діяльності з надання фінансових та супровідних послуг: конституційно-правовий аспект. *Formation of innovative potential of world science: collection of scientific papers «SCIENTIA» with Proceedings of the IX International Scientific and Theoretical Conference*, May 16, 2025. Waterford, Republic of Ireland: International Center of Scientific Research. С. 45–48.

6. Романюк Г. О. Конституційно-правові засади державного регулювання та нагляду у сфері фінансових послуг: роль Національного банку України. *Інновації та науковий потенціал світу*: збірник наукових праць з матеріалами VI Міжнародної наукової конференції, м. Рівне, 18 квітня, 2025 р. / Міжнародний центр наукових досліджень. Вінниця: ТОВ «УКРЛОГОС Груп», 2025. С. 105–107.

7. Романюк Г. О. Інституційна взаємодія Національного банку України у процесі реалізації регуляторних і наглядових функцій. *XI Юридичні могилянські читання* : Всеукр. наук. практ. конф. : програма та тези / ЧНУ ім. Петра Могили. Миколаїв : Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2025. С. 166–168.

8. Романюк Г. О. Професійне судження в практиці Національного банку України: принципи формування та міжнародний досвід. *Теорія і практика сучасної науки та освіти*: матеріали XV Міжнародної науково-практичної конференції м. Львів, 19-20 квітня 2025 року. Львів : Львівський науковий форум, 2025. С. 99–100.

9. Романюк Г. О. Ризик-орієнтований підхід як інструмент посилення інституційної спроможності Національного банку України. *Перспективи розвитку сучасної науки та освіти*: матеріали XV Міжнародної науково-практичної конференції м. Львів, 29-30 квітня 2025 року. Львів : Львівський науковий форум, 2025. С. 213–214.

10. Романюк Г. О. Кадрова політика Національного банку України як фактор зміцнення інституційної спроможності. *Розвиток наукової думки*

постіндустріального суспільства: сучасний дискурс: збірник наукових праць з матеріалами VII Міжнародної наукової конференції, м. Одеса, 25 квітня, 2025 р. / Міжнародний центр наукових досліджень. Вінниця: ТОВ «УКРЛОГОС Груп», 2025. С. 56–58.

11. Романюк Г. О. Невтручання у діяльність Національного банку України: нормативні гарантії та інституційна реалізація. *Весняні наукові читання - 2025, CLIV Міжнародна науково-практична інтернет-конференція. м. Одеса, 25 квітня 2025 року. С. 75–77.*

12. Романюк Г. О. Консолідований нагляд у діяльності Національного банку України: виклики та перспективи інституційного зміцнення. *Теоретико-прикладні проблеми юридичної науки. Матеріали науково-практичної конференції (м. Чернівці, 16-17 травня 2025 р.). Одеса: Видавництво «Молодий вчений», 2025. С. 131–133.*

13. Романюк Г. О. Економічна автономія Національного банку України як запорука стабільності та інституційної дієздатності. *Теорія та практика сучасної юриспруденції. Матеріали науково-практичної конференції. Випуск I 2025 року, м. Харків, 25 травня 2025 р. Харків, 2025. С. 58–59.*

14. Романюк Г. О. Окремі питання забезпечення інституційної незалежності Національного банку України у контексті економічної безпеки. *Challenges and Opportunities in Modern Scientific Research: Collection of Scientific Papers "International Scientific Unity" with Proceedings of the 2nd International Scientific and Practical Conference. April 23-25, 2025. Ivano-Frankivsk, Ukraine. P. 112–114.*

15. Романюк Г. О. Аудит як інструмент підвищення інституційної спроможності Національного банку України. *Дев'ясто шості економіко-правові дискусії. Серія: Соціальні та гуманітарні науки: матеріали Міжнародної мультидисциплінарної наукової інтернет-конференції (м. Львів, Україна, м. Ополе, Польща, 29-30 квітня 2025 р.) / редкол. : О. Патряк та ін. ГО “Наукова спільнота”, WSZIA w Opolu. Львів : ФО-П Шпак В.Б. С. 61–63.*

16. Романюк Г. О. Стабільність гривні: виклики та інституційна спроможність Національного банку України. *Наукові відкриття та*

фундаментальні наукові дослідження: світовий досвід: збірник наукових праць з матеріалами VI Міжнародної наукової конференції, м. Івано-Франківськ, 2 травня, 2025 р. / Міжнародний центр наукових досліджень. Вінниця: ТОВ «УКРЛОГОС Груп», 2025. С. 193–195.

17. Романюк Г. О. Інституційна спроможність Національного банку України як основа банківської стабільності: національний контекст та міжнародні підходи. *Modern Science: Research, Economy and Innovation: Collection of Scientific Papers "International Scientific Unity" with Proceedings of the 1st International Scientific and Practical Conference. April 30 - May 2, 2025. Zagreb, Croatia.* P. 143–145.

18. Романюк Г. О. Операції Національного банку України як індикатор інституційної спроможності. *Modern Science, Economy and Digital Innovation: Collection of Scientific Papers with Proceedings of the 3rd International Scientific and Practical Conference. International Scientific Unity. May 7-9, 2025. Bucharest, Romania.* P. 219–221.

19. Романюк Г. О. Інституційна роль Голови Національного банку України через призму кадрових процедур і функціональної відповідальності. *Science and Technology: New Horizons of Development. Collection of Scientific Papers with Proceedings of the 1st International Scientific and Practical Conference. International Scientific Unity. May 14-16, 2025. Prague, Czech Republic.* P. 235–237.

20. Романюк Г. О. Грошово-кредитна політика в Україні: виклики інституційного розвитку центрального банку. *Science and Information Technologies in the Modern World: Collection of Scientific Papers with Proceedings of the 2nd International Scientific and Practical Conference. International Scientific Unity. May 21-23, 2025. Athens, Greece.* P. 328–330.

21. Романюк Г. О. Механізми взаємодії Національного банку України з основними інститутами влади. *Пріоритетні шляхи розвитку науки і освіти: матеріали XV Міжнародної науково-практичної конференції м. Львів, 9-10 травня 2025 року. Львів : Львівський науковий форум, 2025. С. 241–242.*

22. Романюк Г. О. Інституційна спроможність Національного банку України в контексті контролю за операціями з валютними цінностями. *Актуальні*

питання розвитку науки та освіти: матеріали XV Міжнародної науково-практичної конференції м. Львів, 19-20 травня 2025 року. Львів : Львівський науковий форум, 2025. С. 57–59.

23. Романюк Г. О. Роль правління Національного банку України у формуванні інституційної спроможності центрального банку. *Science of XXI century: development, main theories and achievements: collection of scientific papers «SCIENTIA» with Proceedings of the VIII International Scientific and Theoretical Conference, May 2, 2025. The Hague, Netherlands: International Center of Scientific Research. P. 66–68.*

24. Романюк Г. О. Функції Національного банку України в умовах зміцнення інституційної спроможності. *Пріоритетні напрями досліджень в науковій та освітній діяльності: матеріали XV Міжнародної науково-практичної конференції м. Львів, 29-30 травня 2025 року. Частина 2. Львів : Львівський науковий форум, 2025. С. 292–294.*

25. Романюк Г. О. СПЛІТ-реформа як етап зміцнення інституційної спроможності Національного банку України. *Міжнародні наукові дослідження: інтеграція науки та практики як механізм ефективного розвитку : Матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 29–30 квітня 2025 р.) / ГО «Інститут інноваційної освіти»; Науково-навчальний центр прикладної інформатики НАН України. Київ–Запоріжжя : АА Тандем, 2025. С. 35–37.*

26. Романюк Г. О. Інституційна здатність Національного банку України як чинник фінансової інклюзії та захисту споживачів. *Education and science of today: intersectoral issues and development of sciences: Collection of scientific papers «ΛΟΓΟΣ» with Proceedings of the VIII International Scientific and Practical Conference, Cambridge, May 9, 2025. Cambridge-Vinnitsia: P.C. Publishing House & UKRLOGOS Group LLC, 2025. P. 175–177.*

27. Романюк Г. О. Співпраця Національного банку України з європейськими фінансовими інституціями як інструмент посилення інституційної спроможності. *Актуальні питання розвитку галузей науки: збірник наукових праць з матеріалами V Міжнародної наукової конференції,*

м. Житомир, 9 травня, 2025 р. / Міжнародний центр наукових досліджень. Вінниця: ТОВ «УКРЛОГОС Груп», 2025. С. 109–111.

28. Романюк Г. О. Поняття та ключові характеристики інституційної спроможності Національного банку України. *Здобутки та досягнення прикладних та фундаментальних наук XXI століття*: збірник наукових праць з матеріалами ІХ Міжнародної наукової конференції, м. Миколаїв, 16 травня, 2025 р. / Міжнародний центр наукових досліджень. Вінниця: ТОВ «УКРЛОГОС Груп», 2025. С. 126–128.

29. Романюк Г. О. Національний банк України на шляху до євроінтеграції: нормативні виклики та інституційна модернізація. *Науковий простір: актуальні питання, досягнення та інновації*: збірник наукових праць з матеріалами ІХ Міжнародної наукової конференції, м. Вінниця, 23 травня, 2025 р. / Міжнародний центр наукових досліджень. Вінниця: ТОВ «УКРЛОГОС Груп», 2025. С. 241–243.

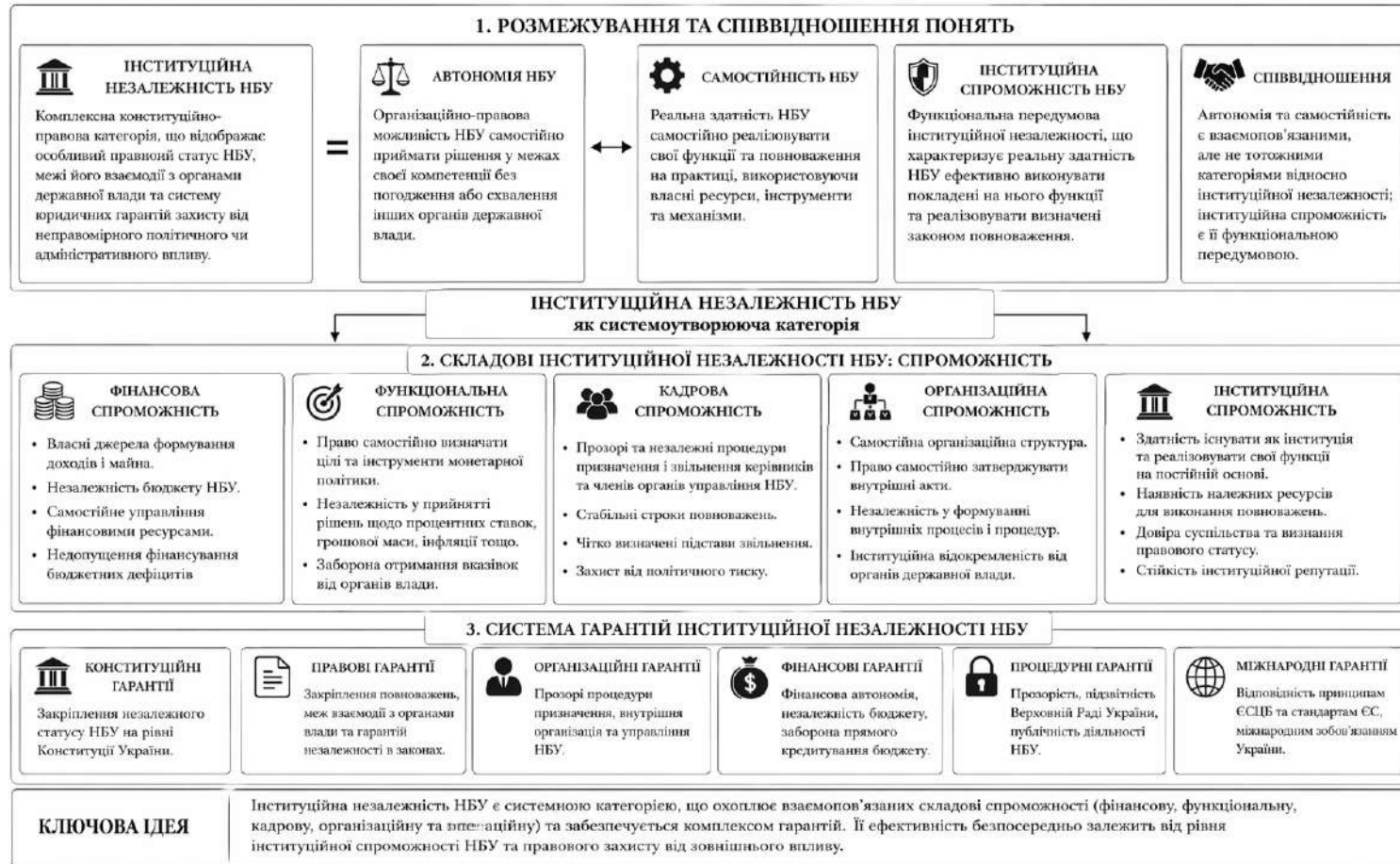
30. Романюк Г. О. Механізми підвищення інституційної спроможності центрального банку: український контекст. *Інноваційна наука: пошук відповідей на виклики сучасності*: збірник наукових праць з матеріалами ІV Міжнародної наукової конференції, м. Київ, 30 травня, 2025 р. / Міжнародний центр наукових досліджень. Вінниця: ТОВ «УКРЛОГОС Груп», 2025. С. 243–245.

31. Романюк Г. О. Центральний банк як інституція: порівняльний аналіз спроможності в Україні та Європі. *The process and dynamics of the scientific path: collection of scientific papers «SCIENTIA» with Proceedings of the VIII International Scientific and Theoretical Conference, May 9, 2025. Strasbourg, French Republic: International Center of Scientific Research. P. 61–63.*

32. Романюк Г. О. Регуляторна функція Національного банку України: правові інструменти та управлінські практики. *Modernization of today's science: experience and trends: collection of scientific papers «SCIENTIA» with Proceedings of the VIII International Scientific and Theoretical Conference, May 30, 2025. Glasgow, Scotland, United Kingdom: International Center of Scientific Research. P. 112–114.*

СХЕМАТИЧНЕ ЗОБРАЖЕННЯ ДО ПІДРОЗДІЛУ 1.1.

«Інституційна незалежність НБУ: співвідношення із суміжними термінами та складовими»

АНАЛІТИЧНА ТАБЛИЦЯ ДО ПІДРОЗДІЛУ 3.3.

«Система гарантій інституційної незалежності НБУ, проблеми реалізації та напрями вдосконалення»

№	Рівень гарантії	Вид гарантії	Нормативна / інституційна основа	Зміст гарантії	Основні проблеми реалізації	Напрями вдосконалення	Позитивні наслідки реалізації
1	Конституційний	Конституційно-правова	Конституція України (стаття 99)	Закріплення статусу та функцій НБУ	Відсутність прямої норми про незалежність	Конституційне закріплення автономії та заборони втручання	Підвищення стабільності статусу НБУ, зменшення політичного тиску
2	Законодавчий	Нормативно-правова	Закон України «Про Національний банк України», фінансове право	Регулювання повноважень і взаємодії	Нечіткість процедур	Деталізація механізмів взаємодії	Підвищення правової визначеності та передбачуваності
3	Інституційний	Організаційна	Рада НБУ, Правління НБУ	Формування органів управління	Політизація призначень	Незалежні конкурсні комісії	Посилення професійності та довіри до управління
4	Кадровий	Персональна	Внутрішні положення	Стабільність і кваліфікація кадрів	Формальність конкурсів	Сертифікація, етичні кодекси	Зростання кадрової спроможності та інституційної пам'яті
5	Функціональний	Функціональна автономія	Закон України «Про Національний банк України»	Самостійність у монетарній політиці	Адміністративний тиск	Обмеження директивного впливу	Підвищення ефективності монетарної політики
6	Фінансовий	Фінансова незалежність	Бюджетне законодавство	Автономне фінансування	Ризик монетарного фінансування дефіциту бюджету	Принцип фіскальної нейтральності	Зниження інфляційних ризиків, макростабільність

№	Рівень гарантії	Вид гарантії	Нормативна / інституційна основа	Зміст гарантії	Основні проблеми реалізації	Напрями вдосконалення	Позитивні наслідки реалізації
7	Управлінський	Внутрішній контроль	Регламенти НБУ	Аудит і комплаєнс	Недостатня інтеграція систем внутрішнього контролю та управління ризиками	Посилення внутрішнього контролю	Підвищення прозорості та відповідальності
8	Інформаційний	Інформаційно-безпекова	Стратегічні документи з кібербезпеки НБУ	Захист інформаційних систем	Кіберзагрози	Створення кіберцентру	Зменшення ризику системних криз
9	Судовий	Юридичний захист	Судове законодавство	Захист від втручання	Тривалі процедури	Спеціальні процесуальні механізми	Оперативний захист автономії НБУ
10	Міжнародний	Євроінтеграційний	Право ЄС та акти ЄСЦБ	Гармонізація стандартів	Формальна імплементація	Адаптація з урахуванням контексту	Поглиблення євроінтеграції, інституційна сумісність
11	Комунікаційний	Публічна відкритість	Стратегія НБУ	Прозорість і звітність	Недостатня комунікація	Розвиток монетарного діалогу	Зростання суспільної довіри
12	Комплексний	Інтегрована модель	Система нормативних актів	Узгодженість гарантій	Фрагментарність реформ	Поетапна системна реформа	Стійкість банківської системи та фінансової безпеки

АКТИ ВПРОВАДЖЕННЯ

НАЦІОНАЛЬНИЙ БАНК УКРАЇНИ

вул. Інститутська, 9, м. Київ, 01601, Україна
телефон: 0-800-505-240,
+380 (50) 462-00-90
e-mail: nbu@bank.gov.ua
web: <https://bank.gov.ua>
Код ЄДРПОУ 00032106

NATIONAL BANK OF UKRAINE

9, Instytutska St., Kyiv, 01601, Ukraine
phone: +380 (44) 298-65-55,
+380 (50) 462-00-90
e-mail: nbu@bank.gov.ua
web: <https://bank.gov.ua>

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

АКТ впровадження результатів дисертаційного дослідження

Результати дисертаційного дослідження Романюк Ганни Олегівни на тему «Інституційна незалежність Національного банку України в процесі європейської інтеграції: конституційно-правовий аспект» на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право можуть бути використані у практичній діяльності Департаменту нагляду за небанківськими надавачами фінансових послуг Національного банку України під час здійснення державного регулювання та нагляду за діяльністю з надання фінансових і супровідних послуг.

Результати дослідження щодо вдосконалення конституційно-правових гарантій інституційної незалежності Національного банку України, розвитку механізмів регулювання фінансового сектору та забезпечення ефективного державного нагляду впроваджено у правозастосовну діяльність.

Застосування результатів дисертаційного дослідження має перспективний характер для підвищення якості правового забезпечення наглядової діяльності, удосконалення інституційних механізмів регулювання небанківського фінансового сектору, а також зміцнення інституційної спроможності Національного банку України у сфері нагляду на ринках небанківських фінансових послуг.

Директор Департаменту нагляду
за небанківськими надавачами
фінансових послуг

Володимир СУХАНОВ

ДОКУМЕНТ СЕД НБУ АСКОД
Підписувач Суханов Володимир Валерійович
Сертифікат 3E0E4EA9F723F863040000008F000000F1C60000
Дійсний до: 27.01.2027 15:10:53

Національний банк України

21-0009/28403
від 31.03.2026 15:16

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор Національної академії
внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор
полковник поліції

Олег ТАРАСЕНКО

2026 року

АКТ

10.04.2026

м. Київ

№ 100-119

Впровадження результатів дисертації
Романюк Ганни Олегівни «Інституційна
незалежність Національного банку України
в процесі європейської інтеграції:
конституційно-правовий аспект»
у наукову діяльність НАВС

Уклала експертна комісія з виявлення, узагальнення та впровадження
позитивного досвіду роботи у складі:

– т.в.о. начальника відділу організації наукової діяльності, кандидата
філософських наук, старшого дослідника майора поліції Антіпової Ольги
Петрівни;

– завідувача кафедри конституційного права та прав людини, доктора
юридичних наук, доцента підполковника поліції Халюка Сергія Олександровича;

– начальника відділу аспірантури (ад'юнктури) і докторантури, доктора
юридичних наук, професора підполковника поліції Тихонової Олени Вікторівни;

– завідувача загальної бібліотеки Гайдар Людмили Георгіївни.

Комісія розглянула й проаналізувала наукові праці аспіранта кафедри
конституційного права та прав людини Національної академії внутрішніх справ
Романюк Г. О. на тему «Інституційна незалежність Національного банку України
в процесі європейської інтеграції: конституційно-правовий аспект».

Проаналізовано основні результати дослідження Романюк Г. О., зокрема
наукові праці, в яких опубліковані теоретичні положення дисертації, а саме:

Романюк Г. О. Інституційна спроможність Національного банку України як
передумова ефективного державного регулювання та нагляду у фінансовому
секторі. Прикарпатський юридичний вісник. 2025. Випуск 2 (61). С. 21–25.

DOI: <https://doi.org/10.32782/pyuv.v2.2025.4>

http://pjuv.nuoua.od.ua/v2_2025/6.pdf

2. Романюк Г. О. Інституційна спроможність Національного банку
України: організаційні засади та структурна модель. Юридичний вісник. 2025. №
2. С. 254–259.

DOI: <https://doi.org/10.32782/yuv.v2.2025.28>

http://yurvisnyk.in.ua/v2_2025/30.pdf

3. Романюк Г. О. Регуляторна роль Національного банку України на

ринку небанківських фінансових послуг: правовий аспект. Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова. Серія 18. Право. 2025. № 45. С. 30–35.

DOI: <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series18.2025.45.05>

<https://chasopys.law.npu.kiev.ua/archive/45/7.pdf>

4. Романюк Г. О. Елементи інституційної спроможності Національного банку України: правовий вимір. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2025. № 3. С. 18–23.

DOI: <https://doi.org/10.32782/2408-9257-2025-3-3>

http://apnl.dnu.in.ua/3_2025/5.pdf

5. Романюк Г. О. Організаційно-правові та безпекові питання забезпечення інституційної незалежності Національного банку України. *Recht der Osteuropäischen Staaten*. 2025. № 2. С. 34–39.

[https://www.uni-](https://www.uni-goettingen.de/de/document/download/fb7dfc5e32ddcf847967cac0dac55f90.pdf/reos.uni-goettingen.de%20%E2%84%96%20,2025%20(1).pdf)

[goettingen.de/de/document/download/fb7dfc5e32ddcf847967cac0dac55f90.pdf/reos.uni-goettingen.de%20%E2%84%96%20,2025%20\(1\).pdf](https://www.uni-goettingen.de/de/document/download/fb7dfc5e32ddcf847967cac0dac55f90.pdf/reos.uni-goettingen.de%20%E2%84%96%20,2025%20(1).pdf)

6. Калиновський Б. В., Романюк Г. О. Утвердження інституційної незалежності Національного банку України в процесі європейської інтеграції. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2025. № 4 (72). С. 132–139.

DOI: <https://doi.org/10.51647/kelm.2025.4.20>

<https://kelmczasopisma.com/viewpdf/13659>

7. Романюк Г. О. Етапи становлення й розвитку Ради Національного банку України. Наукові відкриття та фундаментальні наукові дослідження: світовий досвід: матеріали III Міжнародної наукової конференції, м. Вінниця, 24 листопада, 2023 р. / Міжнародний центр наукових досліджень. Вінниця: ТОВ «УКРЛОГОС Груп», 2023. С. 137–138.

8. Романюк Г. О. Склад та порядок формування ради Національного банку України. Приватно-правові аспекти відбудови України на шляху європейської інтеграції: матеріали Всеукраїнської науково-практичної онлайн-конференції (м. Дніпро, 12 груд. 2023 р.) / упоряд.: д.ю.н., доц. К. Р. Резворович, М. В. Логінова. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2023. С. 243–245.

9. Романюк Г. О. Національний банк України як суб'єкт нагляду за здійсненням діяльності з надання фінансових та супровідних послуг: конституційно-правовий аспект. *Formation of innovative potential of world science: collection of scientific papers «SCIENTIA» with Proceedings of the IX International Scientific and Theoretical Conference, May 16, 2025. Waterford, Republic of Ireland: International Center of Scientific Research*. С. 45–48.

10. Романюк Г. О. Конституційно-правові засади державного регулювання та нагляду у сфері фінансових послуг: роль Національного банку України. Інновації та науковий потенціал світу: збірник наукових праць з матеріалами VI Міжнародної наукової конференції, м. Рівне, 18 квітня, 2025 р. / Міжнародний центр наукових досліджень. Вінниця: ТОВ «УКРЛОГОС Груп», 2025. С. 105–107.

11. Романюк Г. О. Інституційна взаємодія Національного банку України у процесі реалізації регуляторних і наглядових функцій. XI Юридичні могилянські читання : Всеукр. наук. практ. конф. : програма та тези / ЧНУ ім. Петра Могили.

Миколаїв : Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2025. С. 166–168.

12. Романюк Г. О. Професійне судження в практиці Національного банку України: принципи формування та міжнародний досвід. Теорія і практика сучасної науки та освіти: матеріали XV Міжнародної науково-практичної конференції м. Львів, 19-20 квітня 2025 року. Львів : Львівський науковий форум, 2025. С. 99–100.

13. Романюк Г. О. Роль правління Національного банку України у формуванні інституційної спроможності центрального банку. Science of XXI century: development, main theories and achievements: collection of scientific papers «SCIENTIA» with Proceedings of the VIII International Scientific and Theoretical Conference, May 2, 2025. The Hague, Netherlands: International Center of Scientific Research. P. 66–68.

14. Романюк Г. О. Функції Національного банку України в умовах зміцнення інституційної спроможності. Пріоритетні напрями досліджень в науковій та освітній діяльності: матеріали XV Міжнародної науково-практичної конференції м. Львів, 29-30 травня 2025 року. Частина 2. Львів : Львівський науковий форум, 2025. С. 292–294.

15. Романюк Г. О. СПЛІТ-реформа як етап зміцнення інституційної спроможності Національного банку України. Міжнародні наукові дослідження: інтеграція науки та практики як механізм ефективного розвитку : Матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 29–30 квітня 2025 р.) / ГО «Інститут інноваційної освіти»; Науково-навчальний центр прикладної інформатики НАН України. Київ–Запоріжжя : АА Тандем, 2025. С. 35–37.

16. Романюк Г. О. Інституційна здатність Національного банку України як чинник фінансової інклюзії та захисту споживачів. Education and science of today: intersectoral issues and development of sciences: Collection of scientific papers «ΛΟΓΟΣ» with Proceedings of the VIII International Scientific and Practical Conference, Cambridge, May 9, 2025. Cambridge-Vinnytsia: P.C. Publishing House & UKRLOGOS Group LLC, 2025. P. 175–177.

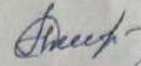
17. Романюк Г. О. Поняття та ключові характеристики інституційної спроможності Національного банку України. Здобутки та досягнення прикладних та фундаментальних наук XXI століття: збірник наукових праць з матеріалами IX Міжнародної наукової конференції, м. Миколаїв, 16 травня, 2025 р. / Міжнародний центр наукових досліджень. Вінниця: ТОВ «УКРЛОГОС Груп», 2025. С. 126–128.

18. Романюк Г. О. Національний банк України на шляху до євроінтеграції: нормативні виклики та інституційна модернізація. Науковий простір: актуальні питання, досягнення та інновації: збірник наукових праць з матеріалами IX Міжнародної наукової конференції, м. Вінниця, 23 травня, 2025 р. / Міжнародний центр наукових досліджень. Вінниця: ТОВ «УКРЛОГОС Груп», 2025. С. 241–243.

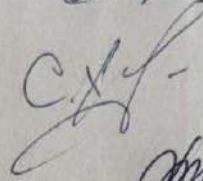
19. Романюк Г. О. Центральний банк як інституція: порівняльний аналіз спроможності в Україні та Європі. The process and dynamics of the scientific path: collection of scientific papers «SCIENTIA» with Proceedings of the VIII International Scientific and Theoretical Conference, May 9, 2025. Strasbourg, French Republic: International Center of Scientific Research. P. 61–63.

На основі проведеного аналізу комісія дійшла висновку про те, що зазначені вище наукові праці Романюк Г.О., мають високий теоретичний рівень та практичну значущість і можуть бути використані під час підготовки монографій, підручників, навчальних посібників, методичних рекомендацій, узагальнення аналітичних матеріалів, обґрунтування пропозицій до чинних проєктів нормативно-правових актів, підготовка яких потребує проведення відповідних наукових досліджень або містить наукову складову.

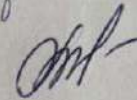
Члени комісії:

Ольга АНТШОВА

Сергій ХАЛЮК

Олена ТИХОНОВА

Людмила ГАЙДАР

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор Національної
академії внутрішніх справ
доктор юридичних наук, професор
полковник поліції

Сергій ЧЕРНЯВСЬКИЙ
2026 року

АКТ

22.04. 2026

м. Київ

№ 101-01

Впровадження результатів дисертації
Романюк Ганни Олегівни «Інституційна
незалежність Національного банку України
в процесі європейської інтеграції:
конституційно-правовий аспект»
в освітній процес НАВС

Уклала експертна комісія з виявлення, узагальнення та впровадження
позитивного досвіду роботи у складі:

– начальника відділу організації освітнього процесу, старшого лейтенанта
поліції Бойчук Вікторії Олександрівни;

– т.в.о. начальника відділу організації наукової діяльності, кандидата
філософських наук, старшого дослідника майора поліції Антіпової Ольги
Петрівни;

– завідувача кафедри конституційного права та прав людини, доктора
юридичних наук, доцента підполковника поліції Халюка Сергія Олександровича;

– начальника відділу аспірантури (ад'юнктури) і докторантури, доктора
юридичних наук, професора підполковника поліції Тихонової Олени Вікторівни;

– завідувача загальної бібліотеки Гайдар Людмили Георгіївни.

Комісія розглянула й проаналізувала наукові праці аспіранта кафедри
конституційного права та прав людини Національної академії внутрішніх справ
Романюк Г. О. на тему «Інституційна незалежність Національного банку України
в процесі європейської інтеграції: конституційно-правовий аспект».

Проаналізовано основні результати дослідження Романюк Г. О., зокрема
наукові праці, в яких опубліковані теоретичні положення дисертації, а саме:

1. Романюк Г. О. Інституційна спроможність Національного банку
України як передумова ефективного державного регулювання та нагляду у
фінансовому секторі. Прикарпатський юридичний вісник. 2025. Випуск 2 (61). С.
21–25.

DOI: <https://doi.org/10.32782/pyuv.v2.2025.4>

http://pjuv.nuoua.od.ua/v2_2025/6.pdf

2. Романюк Г. О. Інституційна спроможність Національного банку
України: організаційні засади та структурна модель. Юридичний вісник. 2025. №
2. С. 254–259.

DOI: <https://doi.org/10.32782/yuv.v2.2025.28>

http://yurvisnyk.in.ua/v2_2025/30.pdf

3. Романюк Г. О. Регуляторна роль Національного банку України на ринку небанківських фінансових послуг: правовий аспект. Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова. Серія 18. Право. 2025. № 45. С. 30–35.

DOI: <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series18.2025.45.05>

<https://chasopys.law.npu.kiev.ua/archive/45/7.pdf>

4. Романюк Г. О. Елементи інституційної спроможності Національного банку України: правовий вимір. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2025. № 3. С. 18–23.

DOI: <https://doi.org/10.32782/2408-9257-2025-3-3>

http://apnl.dnu.in.ua/3_2025/5.pdf

5. Романюк Г. О. Організаційно-правові та безпекові питання забезпечення інституційної незалежності Національного банку України. *Recht der Osteuropäischen Staaten*. 2025. № 2. С. 34–39.

[https://www.uni-](https://www.uni-goettingen.de/de/document/download/fb7dfc5e32ddcf847967cac0dac55f90.pdf/reos.uni-goettingen.de%20%E2%84%96%20,2025%20(1).pdf)

[goettingen.de/de/document/download/fb7dfc5e32ddcf847967cac0dac55f90.pdf/reos.uni-goettingen.de%20%E2%84%96%20,2025%20\(1\).pdf](https://www.uni-goettingen.de/de/document/download/fb7dfc5e32ddcf847967cac0dac55f90.pdf/reos.uni-goettingen.de%20%E2%84%96%20,2025%20(1).pdf)

6. Калиновський Б. В., Романюк Г. О. Утвердження інституційної незалежності Національного банку України в процесі європейської інтеграції. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2025. № 4 (72). С. 132–139.

DOI: <https://doi.org/10.51647/kelm.2025.4.20>

<https://kelmczasopisma.com/viewpdf/13659>

7. Романюк Г. О. Етапи становлення й розвитку Ради Національного банку України. Наукові відкриття та фундаментальні наукові дослідження: світовий досвід: матеріали III Міжнародної наукової конференції, м. Вінниця, 24 листопада, 2023 р. / Міжнародний центр наукових досліджень. Вінниця: ТОВ «УКРЛОГОС Груп», 2023. С. 137–138.

8. Романюк Г. О. Склад та порядок формування ради Національного банку України. Приватно-правові аспекти відбудови України на шляху європейської інтеграції: матеріали Всеукраїнської науково-практичної онлайн-конференції (м. Дніпро, 12 груд. 2023 р.) / упоряд.: д.ю.н., доц. К. Р. Резворович, М. В. Логінова. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2023. С. 243–245.

9. Романюк Г. О. Національний банк України як суб'єкт нагляду за здійсненням діяльності з надання фінансових та супровідних послуг: конституційно-правовий аспект. *Formation of innovative potential of world science: collection of scientific papers «SCIENTIA» with Proceedings of the IX International Scientific and Theoretical Conference, May 16, 2025. Waterford, Republic of Ireland: International Center of Scientific Research*. С. 45–48.

10. Романюк Г. О. Конституційно-правові засади державного регулювання та нагляду у сфері фінансових послуг: роль Національного банку України. Інновації та науковий потенціал світу: збірник наукових праць з матеріалами VI Міжнародної наукової конференції, м. Рівне, 18 квітня, 2025 р. / Міжнародний центр наукових досліджень. Вінниця: ТОВ «УКРЛОГОС Груп», 2025. С. 105–107.

11. Романюк Г. О. Інституційна взаємодія Національного банку України у процесі реалізації регуляторних і наглядових функцій. XI Юридичні могилянські

читання : Всеукр. наук. практ. конф. : програма та тези / ЧНУ ім. Петра Могили. Миколаїв : Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2025. С. 166–168.

12. Романюк Г. О. Професійне судження в практиці Національного банку України: принципи формування та міжнародний досвід. Теорія і практика сучасної науки та освіти: матеріали XV Міжнародної науково-практичної конференції м. Львів, 19-20 квітня 2025 року. Львів : Львівський науковий форум, 2025. С. 99–100.

13. Романюк Г. О. Роль правління Національного банку України у формуванні інституційної спроможності центрального банку. Science of XXI century: development, main theories and achievements: collection of scientific papers «SCIENTIA» with Proceedings of the VIII International Scientific and Theoretical Conference, May 2, 2025. The Hague, Netherlands: International Center of Scientific Research. P. 66–68.

14. Романюк Г. О. Функції Національного банку України в умовах зміцнення інституційної спроможності. Пріоритетні напрями досліджень в науковій та освітній діяльності: матеріали XV Міжнародної науково-практичної конференції м. Львів, 29-30 травня 2025 року. Частина 2. Львів : Львівський науковий форум, 2025. С. 292–294.

15. Романюк Г. О. СПЛІТ-реформа як етап зміцнення інституційної спроможності Національного банку України. Міжнародні наукові дослідження: інтеграція науки та практики як механізм ефективного розвитку : Матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 29–30 квітня 2025 р.) / ГО «Інститут інноваційної освіти»; Науково-навчальний центр прикладної інформатики НАН України. Київ–Запоріжжя : АА Тандем, 2025. С. 35–37.

16. Романюк Г. О. Інституційна здатність Національного банку України як чинник фінансової інклюзії та захисту споживачів. Education and science of today: intersectoral issues and development of sciences: Collection of scientific papers «ΛΟΓΟΣ» with Proceedings of the VIII International Scientific and Practical Conference, Cambridge, May 9, 2025. Cambridge-Vinnytsia: P.C. Publishing House & UKRLOGOS Group LLC, 2025. P. 175–177.

17. Романюк Г. О. Поняття та ключові характеристики інституційної спроможності Національного банку України. Здобутки та досягнення прикладних та фундаментальних наук XXI століття: збірник наукових праць з матеріалами IX Міжнародної наукової конференції, м. Миколаїв, 16 травня, 2025 р. / Міжнародний центр наукових досліджень. Вінниця: ТОВ «УКРЛОГОС Груп», 2025. С. 126–128.

18. Романюк Г. О. Національний банк України на шляху до євроінтеграції: нормативні виклики та інституційна модернізація. Науковий простір: актуальні питання, досягнення та інновації: збірник наукових праць з матеріалами IX Міжнародної наукової конференції, м. Вінниця, 23 травня, 2025 р. / Міжнародний центр наукових досліджень. Вінниця: ТОВ «УКРЛОГОС Груп», 2025. С. 241–243.

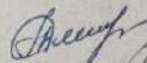
19. Романюк Г. О. Центральний банк як інституція: порівняльний аналіз спроможності в Україні та Європі. The process and dynamics of the scientific path: collection of scientific papers «SCIENTIA» with Proceedings of the VIII International Scientific and Theoretical Conference, May 9, 2025. Strasbourg, French Republic: International Center of Scientific Research. P. 61–63.

На основі проведеного аналізу комісія зробила висновок, що наукові праці Романюк Г. О., містять науково обґрунтовані теоретичні положення і практичні рекомендації, що дає підстави запровадити їх для використання в освітньому процесі Національної академії внутрішніх справ, зокрема під час викладання навчальних дисциплін «Конституційне право», «Міжнародне публічне право», «Механізм забезпечення європейської та свроатлантичної інтеграції», «Публічне право: практика тлумачення і застосування» підготовки навчально-методичних і дидактичних матеріалів, а також рекомендувати їх до вивчення під час самостійної роботи здобувачів вищої освіти.

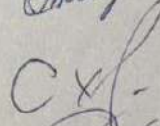
Члени комісії:

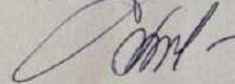
Вікторія БОЙЧУК

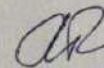
Ольга АНТШОВА

Сергій ХАЛЮК

Олена ТИХОНОВА

Людмила ГАЙДАР